KAREL VAN DE WOESTIJNE

KUNST EN GEEST IN VLAANDEREN

UITGEGEVEN DOOR
C·A·J VAN DISHOECK
TE BUSSUM IN 1911

KUNST EN GEEST IN VLAANDEREN

Van KAREL VAN DE WOESTIJNE verscheen bij VAN DISHOECK:

VERZEN, zijnde: 't Vaderhuis; De Boomgaard der Vogelen en der Vruchten; Vroegere Gedichten.

JANUS MET HET DUBBELE VOORHOOFD (Proza).

DE GULDEN SCHADUW, zijnde: De Rei der Maanden; Het Huis van den Dichter; Poëmata.

AFWIJKINGEN (Proza).

Aan

Prof. Dr. FRANS VAN CAUWELAERT.

mei '27

KAREL VAN DE WOESTIJNE

KUNST EN GEEST IN VLAANDEREN

EERSTE BUNDEL OPSTELLEN

UITGAVE VAN C. A. J. VAN DISHOECK
TE BUSSUM IN HET JAAR 1911.

N.V. Boekdr. v/h L. v. Nifterik Hzn., Leiden.

INHOUD.

NOTA.

Zooals het jaar-tal, dat er onderaan staat, bewijst, werden de hier-gebundelde opstellen, uit de tijdschriften — „Dietsche Warande en Belfort", „Europa", „Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift", — waar zij eerst het licht in zagen, overgedrukt in de volg-orde van hun verschijnen. Aan den tekst ervan werd, voor zoover het noodzakelijk weglaten der illustraties, die oorspronkelijk met de meeste samengingen, dit toeliet, doorgaans niets veranderd. Dat dit boek, feitelijk niet meer dan eene verzameling van stukken op onderscheiden tijd geschreven, maar over kunstenaars die in eenzelfde land hebben geleefd en voor het meerendeel bewust of onbewust onder zelfden geestesstroom gingen, — dat dit boek, evenzeer door zijne ontstaans-redenen als vanwege den aard der ingevende stof, herhalingen aan gedachten-ontwikkeling, beschrijving en karakterizeering moest bevatten, was onvermijdelijk. De schrijver heeft gemeend, die herhalingen te moeten behouden, niet alleen omdat de opvolgenlijke vorm en belichting ervan kon wijzen op de ontwikkeling zijner eigen denk-beelden en opvattingen (want in een boek is de auteur nog steeds onder het belangrijkste, en het hoort dan ook dat hij zich toone in alle oprechtheid), maar tevens omdat dit bijhouden, waar gelegenheid was, van hoofd-lijnen als van bijzonderheden, misschien de eenheid van het werk bevestigen zal, en versterken. En daaruit moge vervolgens blijken, waarom de schrijver, behalve van „Kunst", ook van „Geest" dorst gewagen, en of hij daartoe het recht had.

ALBIJN VAN DEN ABEELE.

Ik kan u niet gedenken, dagen van dadig leven en uren van ernstig genot, o gij vier volle jaren die ik onderging, daar in den berustigden schoot van Vlaanderen, bij de gladde Leie waaruit de ronde rug der weiden groeit naar de bosschen op, daar roerloos staan de rechte lorken; vier jaren onder vrienden die, vertrouwd en vredig, mieken vredig en blijde het werk; — ik kan u niet gedenken, bemoedigend en leed-verlaten verblijf van Sinte Martens-Laethem, zonder dat me speelt in de gedachten, wandelt door de herinneringen, gaat — vreemdelijk en toch zuiver-onderscheidbaar — langs heropgewekte landschappen, 't beeld van wie heeten mag, durf ik zeggen, — en gij zult het bevestigen, die hem kent, — den geest dezer streek, den goeden geest zonder slinke slimheid maar met wijs en oer-landig verstand, op dezen grond geboren en één, fijn één met dezen grond: Albijn

van den Abeele: subtiele, gelouterde spiegel-ziel van 't wezen en leven dezer gouwe.

Men kent ze, en hare bewoners. Deze zijn tweeaardig, naar ze verblijven ter Leie-weiden — en dan zijn ze groot en schonkig, en schoon als Romeinen, en blijven het in hunne kinderen, — of niet en verlieten, van geslacht tot geslacht, de huïzekens en de dorre zavel-tuintjes ten boschkante, die ze zag verschrompelen, en fijn-glurend worden van geest en gedoe. Maar hoe andere aarde en ander leven ze verschillen lieten, zij bleven blijde en compassielijk van hart en vredig van zeden en manieren; en de ergste pense-jager krijgt er het torve uitzicht niet van uit andere streken, maar hij lacht, en is zonder achterdocht, en grondig goed.

Zoo leven zij, in een allerschoonste land, eerlijk en zonder slechtheid dan van die der natuurmenschen — en zelfs op dat gebied, der zedelijkheid, staan ze te goeder zijde —, in 't wisselend landschap dat, begrensd door de Leie, de veie aarde der zoet-deinende kouters paart aan den hard-witten korrel-grond, den bosschen ontgonnen, of vast beplant nog met de heuvelende macht der rijzige maste-boomen. En zoo ziet men, ten hemel de lucht-bogen, laag te éenen kant, kort stuiken, te andren, achter de zwarte en hoog-staande lorke-

toppen; en is, te rechtre, lief te zien over verre velden, in den tuil zijner boomen, Afsnee-kerke: te linkre staan uw oogen alleen op de dichte massa der Deurle'sche bosch-streek. Aldus deelt de schoonheid zich over de effenheid van 't trage water, de breede glooiïng der weiden die klaar zijn, en de geheime aantrekkelijkheid, die u bevangt en vreemd maakt, der veel-bijeene sparren. Gij leeft er van drie-dubbele natuur-weelde, geboden in juiste, klassieke maat. En wie in dit land naar hart en naar geest heeft gewoond, hij zal het niet vergeten, noch laten, door de jaren, het te gedenken met liefelijken lust.

Maar hoe zal 't dan gaan hem die, gelouterd tot het smaken van zooveel schoons, hier is geboren, gegroeid en gaarne gezien; die, gewonnen uit boeren, zijn land beminnen kan om de voort-brengst en niet bloot om 't eenige natuur-mooi, en met sappigheid mag spreken over wind en weêre, en 't nut van vette en den nood van 't vee; die, geleerd in de geschiedenissen, zijn streke lief-heeft omdat de kerk aldaar stond, onder de oogen van andere Laethemenaren, in de elfde eeuwe reeds, en de molen — vóor dien van Deurle nog, zoo 't schijnt, — te zelfder plaatse ten tijde alreê van den Spanjaard (en de molenaar kwam nooit naar hier dan met bijlken en lanteerne); en hij weet met zekerheid

dat, ter hoeve van dezen Leie-boer, een sterk kasteel stond der St. Bavo-heeren: — wie, die aldus begaafd en rijkelijk gewapend met kunst-zin, met de kunde van den zorgenden boer, met de kennis van den lievenden vorscher, hoe zal hij zijn land huldigen en beminnen met de diepste genegenheid, en — hij een veel-vermogend kunstenaar zijnde — het anders zeggen of uitbeelden dan innemend-schoon!

Maar Albijn van den Abeele is beter en schooner dan den zuiveren en geest-innigen uitbeelder van zijn geboorte-grond. Vergaêrt hij niet in zich, verfijnd uitermate, gespiritualiseerd, te ziele geworden, heel 't stoffelijke van dezen grond, deze lands-lieden, deze lucht, dit water, en de heuvelen dezer bosschen; is hij niet, gelijk ik zei, als de verklarende, de verdiepende spiegel-ziel van heel dit land? En kunt ge denken aan dit geliefde dorp, aan dit Laethem dat ge niet vergeet, 'tzij ge er woont, 'tzij ge geen gelegenheid verzuimt het telkens te bezoeken, gij groote beeld-houwer George Minne, gij fijne meester Emiel Claus, gij Cyriel Buysse, die niet ver van hier uw heul-middel tegen Haagsche hoofschheid hebt gevonden: kunt ge denken aan de vredige vreugden die hier geboden zijn, en vergeet ge dan hem dankbaar en monkelend bij voortduring in geheugenis te hebben als den

bedrijvigen, stil-nederigen, en innig-goeden Kobold dezer streek? — Zoo moge ik dan trachten hem hier als-zulks te schetsen; niet in een dorre biographie dus, noch met het vliem van wie, ontledend, achter iederen vezel eene bedoeling of een resultaat vermoedt of ziet, maar als iemand die, beminnend wel, maar onbevangen, een kunstenaar schat naar zijn artistiek werk, dit werk mag toetsen aan den wil en het gevoel van den schepper, en wien 't gegeven is geweest zelfde stof te hebben gehad ter ingeving en ter uitwerking.

Is 't vrijpostig mij zulke hoedanigheid toe te kennen?... Albijn van den Abeele verschoone mij om al te groote oprechtheid.

* * *

Zoon van den lande, vond Binus — zoo hij toen werd genoemd en thans nog heet bij den dorpeling, dien hij een eerbiedig vertrouwen is — in hem van jongen jare af, (als een stil-rimpelig vijverken, dat, troebel wel bij wijlen, maar zeer gaarne, ontvangt het tegenvoetig beeld van boomen en van wolken), een groot genoegen als hij dacht aan wat hij dag bij dage zag. Eerst wel niet duidelijk, werd het bij hem al vroeg eene teederheid, te denken aan 't onmiddelijk schoone om zich. Hij wierd als één

dier ronde zwarte spiegelkens, gelijk hij er een bezit en bewaart, die de vroegere landschapschilders gebruikten tot meten van kleur-verhouding en de opvolging der gezichts-vlakken: zij toonen 't weêrkaatste dieper, inniger en gevoelig schooner, al verkleinen zij het in uitzicht en bijzonderheid. Zoo werd hij, onbewust, een kostbaar-ontvangend kunstenaar, in zich met liefde veerdig-strijkend de glazen vallei van zijn gemoed, en zinderend bij 't ontvangen van elken zonne-straal die, als ontkiemend zaad, in stil weêrkaatsen, nederig-oprecht, hier weêr uitgroeien zou in schoone schijnen.

Zijn eerste werk, van een artiest, was letterkundig. Andere hand heeft het, door bevoegderen geest geleid, uitvoerig ontleed [1]). Hoe echter gezwegen met welk verkneuterend genoegen ik *Karel en Theresia* las, en *Het Hof ter Beken,* zijne twee lichte en lieve en ernstig-aantrekkelijke dorps-verhalen? Alzeker schrompel en eerbiedig beïnvloed door den groot-meester van den tijd: Conscience, en door dezes satellieten, — beide werken zijn even vóor en even na 1870 verschenen; — wie zal echter niet merken, dadelijk en verrassend, de frissche natuur-beschrijvingen

1) Prof. L. Scharpé, van Leuven heeft, nl. een herdruk van *Karel cn Theresia* in de Duimpjes-uitgave (Delille, Maldeghem) met eene biographie ingeleid.

buiten alle schoolsche rhethoriek, en dialogen die verwonderen door hunne waarheids-spraak, zóo buiten de dus-genoemde schrijf-taal om, dat ik moet komen tot bij een Streuvels om ze even eenvoudig en tevens stijl-vol terug te vinden. En dit alles met den naïefste onbedachtheid, alleen met den lust en de schroomvallige begeerte deugdelijk-waar te zijn.

Want lees me deze luttele lijn beschrijving: „Laethem-klok bromde hare *ronde* toonen door het ruim"; en gevoelt ge, denkend dat dit in 1866 werd geschreven, hoe nieuw mocht heeten, en vanwege een zeer oorspronkelijk kunstenaar, dit „ronde toonen"? En dan het volgende, als fijne landschap-weêrgave:

— „De volgenden dag brak aan met eenen schoonen ochtend: alles was stil en grijs en schemerde om u henen; huizen, boomen en hagen vertoonden zich ononderscheidbaar, want haar nachtkleed, de dauw, belette u de natuur te zien. Slechts het beurtelingsche gekraai der hanen uit onze bekende buurt brak er de stilte, zonder nogthans de heerschende rust te kwetsen, en de flauwe lamplichtjes boorden er door de vensters, en vervolgens door de schemerige lucht, maar veroorzaakten geene klaarte." — Al is dat niet van volle losheid in woord en beeld: gevoelt ge hoe, schoon buiten

alle aanstellerij, zulk onbevangen impressionisme afsteekt bij 't gepuimde alledaagsche der menschen die, op een gekuischten leest, aanminnelijk en zoet maar dom en onziende, het schilderen der natuur schoeiden? (Men vergeve het beeld: ik ben onder indruk van hunne literatuur.)

Maar échter zijn nog, om hun verwonderlijke getrouwheid, de gedialogeerde tooneelen die me schijnen ongeëvenaard hier te lande, aanziet men den tijd.

Voorbeeld: een oude berispt zijne nicht, dat ze vrijt iemand tegen zijn goeste.

— „... En zich langsachter de haag des boomgaards richtende, stapte hij de woon zijner neven binnen.

„Binnen de keuken ontmoette hij Theresia, die, teruggekomen van Deurle, hare zondagskleeren had afgelegd en teweeg was haren broeder, die den koeien eten gaf, te gaan helpen.

„Het meisje groette hem met al de minzaamheid harer stem:

„ „Dag, Jan Oom. En hoe gaat het?" En ze huppelde hare kamer binnen en keerde met eenen schoonen lekkerkoek, dien zij bij den bakker te Deurle gekocht had, terug. — „Ziedaar, Jan Oom," bood zij hem den oude aan; „bakker Wijngaert

heeft mij verzekerd, dat dit van de fijnste en beste soort is, die hij heeft. Het is zoo goed voor bejaarde menschen, zoo een stukje lekkerkoek".

„ „'k Zal altijd uwen koeke nemen," murmelde hij; „maar 'k heb met u een eitje te pellen."

„Theresia werd bleek, want zij zag en hoorde dat haar oom niet welgezind was.

„ „Meisken! Meisken..." begon hij bedenkelijk en halfgram, „meisken meisken!..." En hij zette zich neder bij de keukentafel.

„ „Hoe... wat, — Jan Oom.,.? fluisterde Theresia met een angstige zachtmoedigheid.

„ „Trezeken, Trezeken!" ging hij voort, maar zei niets anders.

„ „Maar, Jan Oom...?"

„ „Wie heeft u dat toegelaten?" brak hij los met woede.

„ „Och God!"

„ „Waarom... zonder mij eerst te spreken?..." En zijne stem werd meer en meer gram.

„ „Jan Oom?..."

„ „'t Is hier niet te doen met Jan Oom hier of Jan Oom daar; — maar 'k vraag u, wie u dat toegelaten heeft?" En hij sloeg met zijn vuist zoo geweldig op tafel, dat geheel de keuken er van dreunde.

„ „Maar hemel" gilde de maagd. En ze meende te vluchten.

„ „Blijf hier Treze... of..."

„Theresia bleef, en liet zich met armen en hoofd op tafel vallen en begon te weenen."

. . . . . .

Wel mag hier worden gegispt wat al te sierlijke gemanierdheid in de taal der „maagd", — waar, overigens hoofd-doel was op den gang der samenspraak te wijzen. Dat van den Abeele echter ook wél in de meest-gepaste woorden weet te verhalen: men luistere.

Een oude stal-knecht is aan 't spreken:

„ „Ik heb waarlijk compassie met onzen boer," zegde Tone eindelijk, in een dikken roggen boterham bijtende; „ik ben sedert 't jaar dertig op het Hof, en het eerste stuursche woord is mij nog te geven. 'k Ben hier gekomen twee maanden vóor den trouwdag van den boer; ik heb zijne vrouw zaliger nog jong gekend en ik weet er nog van dat de boer te vrijen ging bij haar, en dat heur vader geenzins van Pier-Jan Willems wilde hooren, en dat Treze, zijn wijf ter zalige, er zot van was, van heuren Pier-Jan, en dat Pier-Jan op 't laatste niet meer wilde gaan, en dat de vader van Treze dan zelf kwam om hem te overhalen. 't Is gelijk het nog maar van gisteren geleden ware. — En van de geboorte van Melanie weet ik ook; en heur

peetje en heur meetje heb ik ook gekend: allen zijn ze bij den Heer... En van de geboorte van Melanie's broêrken, en van de begrafenis van Melanie's moeder, en hoe ze met haar klein kindje in ééne kist werd in de put gesteken... En den ouden Pier-Jan Willems, den vader van onzen boer, en den ouden Pier-Jan Willems' wijf, — die heb ik allemaal gekend."

„Tone zweeg eene poos, veegde eenen traan van goedhartigheid van zijne wang en dronk een teug van de frissche thee.

„ „De thee is koel," sprak hij voort; „dat doet goed in zoo een heet weder. — Maar, om op boer Willems weer te komen, wanneer ik daar zoo op peinze en denk dat ik nog meer dan twaalf jaren ouder ben dan hij..."

„ „En dat ge nog niet getrouwd zijt, Tone," viel Rozeken, die gaarne van zulke dingen sprak, in zijne rede.

„ „En dat ik hier nog werke," ging Tone voort, als had hij niets gehoord van 's meids gezegde, „en dat ik nog zoo staande ben en sterk gelijk over twintig jaar, — en als ik dan onze boer bezie, die zoo ongelukkig is, dan zeg ik in mijn eigen: er heeft toch niemand zijnen „wel" op de wereld: de rijken zijn krank en de armen zijn slaven..." "

. . . . . .

En is dit niet een goede proeve van gewikte, gepaste en schoone wel-gespraaktheid? — Wie dàt deed, en in zúlken tijd, is geen gewone schrijver. Noch wie eene lastige impressie kan geven als in volgende woorden:

„De kermis zelve had niets van hetgeen Theresia verwacht had: zij was haar een eentonig en vervelend gewoel; het scheen haar als werd er niets anders verricht dan deze op gene kijken, en gene op deze; dit koppel binnenkomen, en gene groep buitengaan; Jan schenken, Klaas drinken; Dok zijn pijp aansteken, en Lieven naar vuur zoeken; Pier aan Tist zijnen dreupel toebrengen, Tist ervan drinken en hem aan Pier teruggeven, en zeggen: „veel volk, niet waar ?" De waard met eenen witten voorschoot aan, heen- en wederloopen in de herberg, en al de tafels en al de menschen, die er rond zaten, bezien; kijken of de potten en maatjes ledig waren, en de ijdele glazen ophalen. En op de straat er voorbijgaan, die klapten, die sprongen en die zongen; er gelukkigen en ongelukkigen, schoonen en leelijken zien; er zoete stemmekens hooren, en grove woorden, benevens zeer dikwijls: „schoon weder hé?"

. . . . . .

Hier is geen enkel woord onecht meer, nietwaar?

en de indruk groeit er tot stemming, en 't verhaal tot zeer juiste, zeer volledige, zeer bewuste stemmings-weêrgave. En dát mag heeten de juiste beteekenis van Albijn van den Abeele in de literatuur van dien tijd, dat hij zonder minsten revolutie-geest, zich weren kon van sentimentaliteit, en sentiment gaf, gegoten in vasten beeld- en phrase-vorm, die wassen kon van zeer echte impressie naar zeer zuiver gevoel.

* * *

Wijlde ik wat al te lang, 't geen buiten bestek van een opstel viel dat het schilder-werk hoofdzakelijk beoogde, over de kunst in de letteren van Albijn van den Abeele, — en niet zonder opzet deed ik het in voorbeeldige citaten, — dan is het, omdat ik noodzakelijk vond, hier te wijzen, niet alleen op zekere zijde van zijn talent, maar vooral op het verband tusschen zijn literair en zijn plastisch werk, — beter gezeid: om te toonen hoe het laatste natuurlijke voort-zetting van het eerste was.

Letterkundige arbeid onderstelt in-zich een erkende tucht: die van het aangenomen woord, — de eenige taal-kundige strijd van die dagen was een orthographische, en 't ontvoogdings-pogen der West-Vlamingen was onbegonnen nog, — die van den algemeen-goed-gekeurden vorm; Vlaanderen nog

zeer angstvallig handelend in zijne nauw-begonnen literatuur, en zeer eerbiedig voor 't geijkte in eene roman-kunst die de onpersoonlijkste der wereld was.

Wél had Consience reeds — in 1861 — met zijne *Burgers van Darlingen* een nieuwen weg gewezen, die afweek van het bloot-moraliseeren om de baan van eigenlijke observatie te betreden. Maar wáar was dan nog de Kunst om der liefde van de Kunst, wáar (ik spreek van proza-werk) 't uitstorten van eigen gewaar-worden in eigen vorm, wáar de vrijheid die 't verhaal versmaadt om den lust, het landschap te toonen? De Kunst ging in nauwe schoenen; de Vrijheid was een schoolsch begrip, tenzij men ze zocht in de Orde; en wie persoonlijke oogen had, moest maar gauw het brilken passen dat hem het streng genoegen geven moest, denzelfden blik te krijgen als zijn meester.

Een opstands-geest, geholpen door wezenlijke talent, hadde hier grond gevonden om veel besproken arbeid, die later wellicht geniaal ware genoemd geworden, te stichten. 't Alleene toonen van indivudeële vizie en uiting hadde hem gemaakt tot een baan-breker, ware hij ook de schamelste der kunstenaars geweest. — Anders: Albijn van den Abeele, die, onbewust-onvoldaan, geen revolutie bracht in eene proza-letterkunde die hem lief was, maar verkoos, wijl ze beter scheen geschikt

voor eigen openbaren van wat daar nederig woelde in zijn hart en in zijn hoofd, eene kunst die hem ruimere breedte moest geven. En hij ging, zonder eenige voorbereiding, aan 't schilderen.

Verkeerd dus, te meenen dat eenige ontmoediging — men zei reeds, geloof ik: ontkenning — de schrijver gekeerd had in een schilder die hier meer bijval zocht. 't Ware slecht hém keuren, die uit bescheiden schaamte hoog-plaatsende ambten weigerde voor 't schamel genoegen een gemeente-secretaris te zijn. Maar logisch en goed is het, te gelooven dat deze man schilderde, omdat, na zijne letter-kunst en als gevolg, ordelijk gevolg ervan, schilderen nóodig was.

— Toen schilderde hij. En hoe?

Herlees, bid ik, 't aangehaalde uit zijn verhalen. En ge gevoelt, niet waar, onder 't lastig keurs van opgeleide vormen, twee hoedanigheden, in hoofd-zaak: 't onmiddelijke, rechtstreeksche oorspronkelijke van den indruk, van de vizie; het trachten, 't zij door de waarheid der kenmerkende bijzonderheden, 't zij door hunne opéen-stapeling, den lezer niet alleen dien indruk te doen deelen, maar hem opleiden tot de stemming, leede of blijde, waar de schrijver in verkeerde toen hij dien indruk ontging. Aldus is deze kunst niet louter

impressionistisch, zij is tevens gevoelig en zinnelijk (dit woord etymologisch begrepen). Zij toont u niet alleen, en laat u gevoelen, dit tafereel op dit uur van den dag, met déze boomen en géne menschen: zij doet meer, daar ze u treurig maakt of vreugdig, melancholisch of bang, naar de schrijver-zelf of zijne schepsels waren treurig of vreugdig, bang of melancholisch.

Aldus, in essencie, die literatuur. En aldus, daar ze er de betere, zuiverdere voortzetting van is, in volle werkelijkheid deze schilders-kunst.

In volle werkelijkheid, ja, en in de scherpste. In literatuur willig-schoolsch, is hij, schilder, van de onbedwongenste vrijmoedigheid. Ongedeerd in alle praktijk (want zelfs zijn goede vriend Xaveer de Cock, de uitnemende dieren-maler, vond geschikt hem nooit éen raad te geven), is zijne kleur van de felste stoutheid. Ik ken van hem groene schildeijen waarvan de verwe afschrikken zou de onbeteugelste luminist. En dit nochtans zonder bombast, zonder aanstellerij, alleen uit waarheids-liefde tegenover de natuur en tegenover zijn eigen gemoed.

— En de gevolgen zijn wonderlijk, als men denkt dat het aller-eerste werk van een veertiger is, en 't laatste, van haast een zeventiger, nog even frisch, ja frischer, even jong toont een talent,

zoo zuiver in hem brandend, dat de jaren noch levens-wisselvalligheden er vat op hebben.

Dat allereerste werk! Ik zag het onlangs opnieuw: bij elk terug-zien haast een openbaring! — Ik weet dat het onmiddelijk komt ná het letter-werk, waar ik juist bij gispte al te sterke schoolschheid. Maar dít is als een bevrijding, met schier 't overdrijven dat elke reactie mêebrengt.

En hoe één van den beginne af, hoe volledig, hoe..... van den Abeele'sch! Ziet hier een winter-zichtje: één enkelen ongeknotten, zwaren, zwarten beuk op de onmetelijkheid van den gélenden sneeuw; — vreemd door de angstvallige zorg der weêrgave; bevangen door de berooide verlatenheid den wijden winter-streek; met zijn lichte onbeholpenheden een meester-stuk haast van sentiment, bangelijk sprekend, beter dan in welk verhaal, het huiver-desolate der slechte seizoenen.

—En toch en haalt het niet, dit eerste werkje, bij het doeksken dat, even-eens onder de eerste, den schilder meer essentiëel doet kennen, wijl het Laethemsch is. Want niet om niets zei ik dat van den Abeele de ziel der streek mag heeten. Het hier bewijzen vermag ik niet, bij wie de gouwe niet en kent. Maar beziet me dit Breughel-schoone valavond-zichtje, in zijne oprechtheid het stipte conterfeitsel van een bocht der Leie: hier een knot-populier, die

zijne branken opent op 't vergezicht van de daken eener oude hoeve, en, ten ende, Laethem-kerke. 't Is zoet-grijs weêr. Ik geloof dat de avond wel motregenen zal misschien. Ik weet dat van middag de koeien hier over-zwommen. Er was gezang, en 't pletsen der beesten in het water. De stille namiddag had slechts één geluid, dat flapte: zeker de zoon der hoeve die schoot een wilde eend. Dan niets meer. Ik weet niet meer... En nu roert het water niet langer. Het is lood-kleurig, en geel gelijk het lood wel is, bij plaatsen. De lucht is laag, die luisterend is. Ik hoor het kletsen meer van geen enkele zweep; alle vee binnen. Zij eten daarbinnen pap, in dempend-dalenden duister. Ik ben zoo eenzaam, zoo eenzaam; ik ben haast droef...

— En dan dit maantje over den kouter... De molen hoog, en schrompel enkele huisjes; een paar oppers; — daar omheen de wijdte, de stille schemerwijdte, de badende gele wijdte waar zuiver vloeit het rondende mane-licht, het licht dat gelijk-vloeiend als olie is, het licht uit de klaarte-doorweven hemelen. Gij hoort één-enkelen kriependen krekel; maar gij hoort, drie en vier, de vér-galmende nachtegalen. Gij denkt niet meer, want gij zijt breed-gelukkig. Gij hoort uw hart kloppen en er is zoetheid in uw mond. Er kaatst een zachte toover weêr in 't wit van uw gloor-bekoorde oogen. Gij gaat, en er is fluis-

tering om uwe treden. Gij moogt u gevoelen een goed mensch... En er is, nietwaar, ook, de geurende frischheid van den dauw die uw aangezicht gaat beklampen...

— Aldus, en zonder verdere bestand-deelen dan de onmiddelijke, streng-, schroomvallig-naturalistische weêrgave van 't gekozen landschap, weet van den Abeele, bij eersten aanvang al, u in de stemming te voeren die hij-zelf onderging. Nergens echter groeit zijn kunst zoo hoog als in latere bosch-studies. Is het omdat deze karakteristiek-Laetemsch zijn, met de Leie de echtste en meest-eigene schoonheid? 'k En wete; maar de indruk vervolgt mij, van deze verwonderlijke schilderijen, en ze leeren béter kennen de bosschen, dan deze in nature het deden, en ze beter en eerbiediger beminnen.

Ziet: de Lente komt allengerhand gewandeld, ten rande van waar, gemengeld nog met zilvergele berken die niet dieper zullen gaan en híer 'alleen de barsten toonen in hun bast, de masten te hoop gaêren, binnen de bakening der regelmatig-staande beuken, die schoon groen zijn. Het kreupel-hout is talrijk hier, dor, en zwart. Het rost en paarst in de verschieten: recht en bézemig winter-rijs dat niet meer knoppen zal, en draagt, ten laatsten male, het slap bewegen en even-wapperen van dit en geen verschrompeld blad, gespaard door ruwe winden. Week, en vol

winter-geuren nog, is de doorwaterde aarde en de veerende, veenige zachtheid der tapijt-vereende, saêm-gebleven herfste-blaêren, die traag verrotten. De lucht is keerse-grijs. De masten zijn onroerend... Maar ziet ge, ziet ge en hoort? Het is geen stilte meer. Er neuzelt een bewegen in twijgen; een windeken is, dat niet vreezig maakt; de kilte wordt veie neerschheid van 't geluchte; — en omhoog, ziet me omhoog het hoog geel der eerst-bloeiende lorken regenen als bevende stippels mat-groenend geel koper; voelt me ijveren, zoo ge ze aanstaart, het sap in barstende, lastige berke-botten. En huivert ge: drijft in u niet eene andere huivering dan van als herfst u sidderen doet, en de winter rillen?... — Het is de Lente van wakken April nog. Maar 't is de Lente...

— Of rijper: de rassende, beurende, gulzige Lente van na-Mei. En het is een diepe, wijde wieg van sappig-nat, schel groen; een warrelen van gilscherp groen dat wittend deint naar de diepste horizonnen. Eén bosch van laag hout nog, rijzen nieuw er enkele rechte lorken, die hangen laten de grappige note-katjes. En al 't andere is dol-bont: fel van kleur de ahornen, naast 't geel-rooden van groot eiken-geblaêrt. — Gij gaat en niet dóor, gij blijft te rande staan; gij hebt de overweldigende groei-kracht van àl die leutige jeugd over u; en krast een kraaie: er stijgen vier leeuwerikken...

— Maar te avond, en in dieper bosch, is de lucht vol geuren, de geur van spar en zilver-spar, en van de gebarsten bast der schobbige lorken, die wél rieken van stollend hars. Hij prevelt, de lucht, en waart duisterend over het kleed der mossen, der goud-groene behuikte blad-mossen, en der bruin-gebrande dichte veen-mossen, en het korst-mos, dat grijzig is. Een fazant snik-lacht als een zonderling mensch; de schreeuw van den gaai is rauwer ... En langerhand begint de bangheid in u, om de tralie van deze duizende rechte masten in de bedompte-dalende duisternis. De geuren worden bitter-beklemmend; en gij ziet niet éens meer, gerust-makend, de witte gevel van boschwachters-huis, dat u was een licht-baak. En de toover vangt aan, in uw hoofd dat hol wordt en in uwe starre oogen, van het nacht-bosch ...

— Andere avonden zijn zoeter: de doodgaande zon rekt de schaduwen der lorken tot somber-groene lanen, en al de stammen staan als gloeiende en purperende staven in een fornuis. De fijn-zingende zwerm der muggen komt zinderen als een krevel-verveling die vreemd blij maakt, om u: als eene kroon van warme zindering om uwe slapen. En gaat ge liggen ter aarde: vaak valt een logge mei-kever op zijn rug, naast u, met een doffen slag, dat ge er om moet lachen...

— Aldus gaat door de bosschen het jaar, dat den

herfst laat beurschen en geuren en gloeien in de verwen van 't geblaêrt. Er heerscht weldra koninklijk-schoone verlatenheid, en verholen hoeken lokken u, die thans beduidend zijn van de kleuren. De dunne bladeren, als van de beuken, zijgen géel; waar zware ribben zijn krimpen zij tot krakende rosse holheid. De wind, in smalle lanen, hoopt ze tegen nuchter-kleurige stammen op, te elken kante. Een enkel blaadje holt nog, loopt of sliert, blijft liggen eene wijl, gaat dan verder. — Er is alleen de grootschheid van al dat goud, tegen een lucht die, ros zon-doorzegen, niet sterven wil... En 't is als een weidsch orgel, bruisend heel alleen in eene leêge kathedraal...

— Zulkdanig (maar woorden zeggen zoo nederig-slecht het gevoel!) zijn van den Abeele's Laethemsche bosschen. Zij zijn een breed jaar-gedicht, 't verhaal van 't ziele-leven van wie hier, te elken seizoene, zijn wezen heeft uitgezongen, integraal, zinnelijk, ongemeten, — maar tevens kiesch, fijn, en in de mate van een klassieken zang. Want 't en is niet zonder gevolg of belooning dat men zich, onbewust, ter verheerlijking eener streke wijdt: de Muze kroont liever wie naarstig zijn eigen land bemint, dat hij toont, dan wie zijn dilettanten-oog laat gaan van gouw tot gouwe, en 't pittoreske alleen aldus te schouwen geeft.

Maar niet alleen de bosschen toonde hij volledig

in hunne dichterlijke en schilderachtige waarde: Leie en land maalde hij even schoon. — Hier uitwijden durf ik niet, in een stuk dat maar al te lang wierd. Maar hoe te zwijgen over dat opperste werk: de jonge Lente-Leie, bevaren van een zeil-bootje met slappe reven, en alles is zoo zwijgend-jeugdig, zoo monkelend-stil, en zoo nieuw, zoo nieuw! En dan die ernstige winter: heel de vlakte. De huizen ver van-éen, de boomen eindeloos-naakt den hemel in. De sneeuw smeltend over breede voren....

* * *

Maar ik zwijg: beschaamd, nu ik herlees, omdat ik zoo zwak-zeggend was bij dit natuurlijk doen van een groot kunstenaar.

Want dit moet nog gezeid: bij Albijn van den Abeele is schilderen eene natuurlijke functie, die hij volbrengt zonder inspanning. Hij heeft gezien en gevoeld: dáarom moet hij schilderen. En dáardoor maakt hij zulk eenig-wonderlijk werk.

Toen hij schreef voelde hij wel dat het valsch was. Er was een dwang over hem: de intrigue, de taal, de zegs-wijze, wat weet ik! — Zijn eerste boekje: *Karel en Theresia*, wilde hij aanvankelijk doopen: *Een Landschap met Figuren*... Is dat niet eigenaardig?

Maar er waren natuurlijk letterkundige vrienden die het hem afriedden!...

Daarna heeft hij, Gode zij dank, — hoe hoog wij zijn literair werk ook schatten, — geschilderd.

En hij is geworden, ik herhaal het: een groot kunstenaar.

— En daarom heb ik getracht hier eenigszins-kenschetsend over hem te schrijven: wat ál te los, dat men uit mijn opstel den mensch en den artiest kenne; wat ál te ruw, dat het den mensch niet schende in zijne schoone nederigheid, en den artiest in zijne onzeggelijke fijnheid.

Hij vergeve ons: we konden niet zwijgen, dat op Laethem aan de Leie iemand zeer buiten-gewoons leeft, heet Albijn van den Abeele.

1904.

EMILE VERHAEREN.

Vroegt ge mij, dat ik u in de eenvoudigste lijnen de moreel-intellectueele gestalte van den dichter Emile Verhaeren teekenen zou, ik kon hem u bezwaarlijk beter voorstellen dan met deze woorden: een Vlaming van het einde der negentiende eeuw.

Niet dat ik, als ik „een Vlaming" zeg, onmiddellijk zou denken aan die ras-eigenaardigheden, aan die ethische algemeene-hoedanigheden waar, sedert Taine, tot gemakkelijke verklaring van deze of gene bijzonderheid, met al te groote vaardigheid een al te lichtzinnig gebruik van is gemaakt. Als ik zeg „een Vlaming", bedoel ik niet uit het toeval van eene geboorte 't gebouw van Verhaeren's werk te verklaren; en 't ware te brutaal-eenvoudig, te veralgemeenend-didactisch, de zin voor mystiek en de drift naar sensuëel leven, bij dezen dichter twee kenschetsende eigenschappen, 'tzij als ras-

symptomen te aanzien, 'tzij als dusdanig tot grond en steun van zijn werk te plaatsen. Anders gezeid: niet omdat hij sensuëel en mystiek is aangelegd, is Verhaeren een Vlaming; en het is niet omdat hij een geboren Vlaming is, dat zijn werk sensuëel en mystiek is opgegroeid. Te zeer is hij overigens een Europeeër, dan dat men zijn eigen manier van denken en voelen bloot door afstamming en overerving uit zou leggen. Zoodat ik, wanneer ik hem een Vlaming noem, bedoel: niet zoozeer iemand op Vlaamschen grond uit Vlaamsche ouders gesproten; maar: iemand die, in 't Europa van dezen tijd, geestelijk gevormd is geworden zooals wij, Vlamingen, — welk ons temperament, wie onze voorouders, wat onze levens-kring, hoe de levensvoorwaarden ons ook wezen mochten, — in ruimere of engere mate geestelijk werden gevormd.

Die vorming, in Europa eene zeer-bijzondere, zeer-uitzonderlijke, is het allicht, die aan de Franschschrijvenden onder ons over de wereld zulken roem heeft bezorgd.

Heeft ze op sommigen minderen invloed gehad; is ze afgeschampt, eenerzijds, op de Vlaamsche beweging: de taal — het Fransch — waarin ze gebeurde, de geest waarvan ze doortrokken was, hebben op ons, ontwortelden, „déracinés" die we waren, op ons Vlaamsch oer-wezen, op onze

Vlaamsche tong en onze Vlaamsche denk-gewoonten eene Latijnsche cultuur geënt, die ons tot weifelende dubbel-naturen maakte; zonder dat voor een deel der onzen — het deel dat de hoogere burgerij behoorde en door de geestelijken der groote steden werd opgevoed, — de rechtstreeksche omgang met hun volk, zonder dat het bewust-zijn der nooden waar dat volk onder buigt, zonder dat de taal-gemeenschap die hun als een laatste keten aan dat volk kon binden, hun de gezondheid, de oorspronkelijke over-macht geven konden, die 't natuurlijk-eigene — „wat men *is*", zegt Schopenhauer — of het overgenomene — „wat men *heeft*" — die 't wezensecht-Vlaamsch op het opgelegd-Fransch hadden laten zegevieren. De Fransche, niet nationale opleiding, stappend steeds, dag aan dag, naast het van huize-uit Vlaamsch-zijn, naast het gedoe en gedenk van eene trouw-, hoe ook onbewust-bewaarde traditie, liet ze worden tot dubbel-wezens die, waren ze maar eenigs-zins kritisch aangelegd, meer dan de Vlaamsch-schrijvers te dien tijde naar oorsprong en geestelijken tucht staand midden in hun volk, — weldra objectief en als buiten zich de kenteekenen der overlevering, de zeer-levende overblijfselen van traditioneele driften en energieën, van hoofdzakelijk-doorwerkende idealen en denkbeelden als iets bijzonders, als iets essentiëels

gingen bemerken en beminnen, niet zoozeer als onafschudbaar eigendom, als erf-pand onverdelgbaar, maar als teedere, zelf-weer-aangeknoopte draden die ze leidden tot een schoon verleden en bonden aan een heden waarvan ze zich, helaas, de bannelingen moesten voelen. Van hun volk gescheiden en afgescheurd, door hun geestelijke vorming verwijderd van hun eigen oorsprongswezen, zonder dat de Latijnsche cultuur hun 't zelf-doodend scepticisme had kunnen opleggen, waren die Vlamingen — Maeterlinck, van Lerberghe, Eeckhout, Verhaeren — Vlaming herworden door een wending van hun intellect; en werd hunne liefde in lateren tijd echter en inniger in zóoverre, dat zij vertoonen gingen meer traditioneel-eigenaardige, méer nationaal-karakteristieke hoedanigheden dan hunne land- en tijdgenooten die schreven in de taal van hun volk, in het Vlaamsche Nederlandsch: die scherpere aanduiding van het speciaal-Vlaamsche — het mysterieuze in Maeterlinck, het verwoed-gepassioneerde van Eeckhout, het gul-groteske dat van Lerberghe ons bood in „Pan" — is reeds een teeken dat die liefde een intellectueelen onder-grond heeft, niet ongelijk, in 't fijnere, aan den grond waarop de zeer-oprechte liefde bouwt van een archaeoloog of van een geschiedkundige, die zijn land

bemint om de studie die hij er van gemaakt heeft.

Wat die Vlamingen dus onderscheidt van deze anderen, die er door een lagere afkomst of door de Vlaamsche Beweging toe gebracht zijn geworden in de taal der bevolking te schrijven, is dat, bij gelijke vorming, door die vorming de eersten van hun volk gescheiden en er slechts door bespiegeling en natuurlijke sympathie toe teruggekeerd zijn — aldus met een klaar oog er de vermakelijke of tragische eigenaardigheden van bemerkend —, terwijl de anderen, tot het rechtstreeksche hart van hun volk, tot den kern der volks-geaardheid teruggekeerd, zijn meê gaan vóelen waar hun broeders nog slechts oogen en ooren bezaten, en, met minder kenschetsende bijzonderheden misschien, maar met meer echtheid en bloed-warme gezondheid, dat volk hebben vertoond in zijn breedste verschijnen en in zijn verborgenste innigheid.

Ik wil nu niet zeggen, dat Verhaeren bij alle uitsluiting tot die eerste reeks Vlamingen, tot de objectief-beschouwende behooren zou. Want naast die zijde van zijn Vlaming-zijn, die we zouden kunnen noemen de vleesch-geworden gedachte, het in eigen wezen belichaamde beeld dat hij van Vlaanderen in zich draagt; naast die gehechtheid-door-ervaring die bij vele onder onze landgenooten de liefde-uit-der-aard heeft vervangen —

en de liefde voor eigen bodem der flaminganten, is ze, het weze hier terloops aangeteekend, wel iets meer dan een gehechtheid-door-ervaring, op andere gronden? waar overigens de natuurlijke liefde tot het land, de liefde-buiten-bezinning toch alleen bij zeer-eenvoudigen gevonden wordt, en van lagere orde is, tenzij ze wordt ingegeven door hoogere geestelijke geboden, als bij een Franciscus van Assisi, of door de matelooze teederheid van een menschen-hart als dat van Guido Gezelle; — buiten die zijde dus van Verhaeren's Vlaming-zijn, is er eene die, toevallig, de hoofdzakelijke bijzonderheden van een ingewikkeld temperament overeen laat stemmen met wat, algemeen maar zeer oppervlakkig, als 't karakteristieke van de Vlaamsche geaardheid geijkt is en staat geboekt, — en even-goed voor Provençalen of Napoliteinen kon gelden: het hartstochtelijke, niet bloot van zijn werk, maar, ik herhaal het, van zijn temperament. Zou de forsche, struische, op sport en praktische werkelijkheid tukke Maeterlinck geenszins door lichaams-gesteltenis en rechtstreeksche levens-uiting zijn werk — het aanvankelijke vooral — van fijne mystiek en teer of schrikwekkend mysterie voorbereiden, die onbetwijfelbaar gevolg zijn van intellectueele liefde, van geestelijk Wahlverwandschaft voor wat hij aan

dergelijks in 't verleden vond van zijn volk, en dus buiten zijn onmiddellijk Vlaaming-zijn staan; zou — om een voorbeeld te nemen in eene andere kunst dan de literaire, die in Holland beter gekend is dan ik vermoed de Belgisch-Fransche literaire te zijn, — zou de sensuëele, diep-gezonde, weer praktische meer dan geestelijk-verfijnde natuur van den beeld-houwer George Minne bezwaarlijk een verklaring zijn van zijne ascetische, geëmaciëerde gestalten (die hun oorsprong hebben in een wil der synthesis, in een zin van het monumenteele, die onbewust opklimmen tot onze beeldsnijders van het Boergondisch tijdvak, en — ook wel een niet-Vlaming konden behooren): het wezen, zooals men het uit de oprechtheid van zijne gedichten, die 't verleden niets te danken hebben, vermoedt; de hartstochtelijkheid van Verhaeren laten hem toe dichter te naderen, en met een beter, een onmiddelijk-voelend hart zijn even-hartstochtelijk volk te belijden.

Noemde ik dus Verhaeren een Vlaming, ik bedoelde: iemand, helaas buiten onmiddellijke voeling met zijn volk, in een andere taal en onder anderen geest dan van zijn volk gevormd en gekweekt; die echter, door de neiging van zijn hart en 't redeneeren van zijn geest tot dat volk is teruggekeerd; en door zijne natuurlijke gaven, door 't

bijzonder wezen van zijn temperament beter dan wie onder zijne lots-genooten geschikt is en voorbereid, dat volk medelijdend te begrijpen; — een Vlaming gelijk we het allen zijn haast (Stijn Streuvels is eene uitverkoren zeldzaamheid); sommigen, de Vlaamsch-gezinden, met een beter begrip van wat het volk noodig is tot zelf-ontwikkeling en breederen bloei; maar weinigen met even-veel natuurlijken aanleg om het te door-voelen zoo niet te doorzien, te erkennen zooniet te verklaren......

Ik zei ook Emile Verhaeren een Vlaming van het eind der negentiende eeuw te zijn.

Vlaanderen, smelt-kroes waar de dubbele stroom van twee onderscheiden beschavingen in zijne antinomische bestand-deelen woelt en kookt; krijt waar, in de onvaste, ontredderde geesten, de botsing schramt en kneust, niet alleen tusschen essentieel wezen en opgelegde geestes-vorming, maar tusschen de bronzen voorhoofden van twee tegen-strijdige levens-opvattingen, van twee vijandige denk- en voel-wijzen; het wankele en achterlijke, vooruitwillende en achterdochtelijke Vlaanderen had zijne kinderen nooit zoozeer als op het einde der 19e eeuw hartstochtelijk en onzeker, aarzelend en geestdriftig gekend.

Niet zoozeer de generatie van Verhaeren-zelf —

zij teerde op de verworven rust van eene gezette en degenereerende bourgeoisie — maar de daarop-volgende, waar hij zich geestelijk meer rechtstreeksch bij aansluit, zag een jeugd van onrustig-ziedende breinen. Nooit had de onbestendigheid der karakters evenzeer naar vastheid gedorst, naar vliedende waarheid gehongerd. Voor een tijd, voor een maatschappij, die hun wrak voorkwam, stonden ze met den wanhoop van de onmogelijke oprechtheid in hun denken en voelen. Geen enkele gedachte, of zij droegen er zelf het schaduw-beeld van in zich; geen gevoel, of het spotte in zich-zelf om de gedeeltelijke logen die het in zich voerde. En met zulk schamper bewustzijn stonden ze voor wat hun onmiddelijke noodwendigheid scheen, eene starre noodwendigheid die brandde in en buiten de geesten: het hervormen der maatschappij, het anders-moeten-worden van wezen en uitzicht der wereld. — Zij, die sterk waren, bedrogen zich-zelf en smeedden zich een blinden wil, schudden van zich af de wrange wellust der aarzeling; zij vergaten zich-zelf voor 't gekozen doel, en, leugen om leugen, lieten ze de zorg om eigen persoonlijkheid vervloeien in den stroom van breedere en, scheen het hun, gezondere utopieeën. Bewust van hun varen naar eene onbestaande Atlantis, doodden zij zelfbe-

schouwing in de hardnekkigheid van een levenswekkenden strijd. Zij werden werkdanige socialisten; zij werden theoretici van een halsstarrigsloopend anarchisme dat zelfs hunne dierbaarste herinneringen en gevoelens ontzag noch spaarde. — Anderen zochten sociaal verweer tegen een staat-van-zaken waartegen zij hun weifelen onmachtig wisten, zochten een bittere gerustheid in 't oude Μέμνησο ἀπιστεῖν, in het „zorg er voor, wantrouwend te zijn" der Grieken, en slaagden erin, onder een goed-geoefenden moreelen argwaan de schrijnende snikken van hun innige menschelijkheid te dooven.

En zij werden allicht de dorre toeschouwers van een leven, waarvan de zeer bewuste rotheid, het vervloeien van alle energieën, hun een opjectief-gehouden vermaak was verworden. Weldra liet hun cynisme hun toe, met kouden blik en niet zonder welbehagen hun eigen zwakheid, hun eigen onvermogen, hun eigen veegen geest-drift in de oogen te zien; zij konden worden oprecht tegenover zich-zelf, en 't was hun verdedigings-middel tegenover eigen wondbare plaatsen. Hunne ijzige weelde was, prat te zijn op hunne eigen armoede.... Maar ten koste weêr van welke logen, ten koste weêr van welk een lijden deze overwinnende onaanroerbaarheid; en, in den grond, welke ellende van zelf-afstompende zenuwen, welk verdoemen

van eigen sensibiliteit; en zelfs waar zulke hondschheid niet was dan hyperaesthesie van zelf-eerbied: welke nutteloosze, welke pijnlijke heldhaftigheid.... Anderen nog, en zij waren het talrijkst onder dezen die zich der kunst dachten te moeten wijden, vonden in 't onberijkbaar-geweten doel van sociale ombuiteling het voorwendsel dat hun leidde tot oefening van de eigene dubbelzinnige vraag, die was hun arme menschelijkheid. Zij gingen schuil in den ivoren toren van hunne snikkende afgetrokkenheid; hun levens-bangheid zag het leven door de bedompte ruiten hunner „serres chaudes". Elke drift werd hun de onafwendbare aanleiding tot napluizen en uitvezelen van drijf-veer en gevolgen; elk verlangen, de smartelijke herinnering aan de steriele asch van vroeger genot. Mystici zonder geloof, onmachtige sensuëelen, deden ze niets, of hun eigen gebaar verweet hun zijne ijdelheid; elke daad stelde haar-zelf om den uitslag op voorhand te leur; elke poging vond bij den eersten stap een ontgoochelden glimlach op haren weg; hunne verwoedheid kende geen hardnekkigen drang naar leven, of hij wist in zich te voeren de onvermijdelijke spotternij eener dood.

Aldus, moedwillige misleidden van een ideaal dat ze wisten onbereikbaar; schampere schouwers op een miserie die ze wisten de hunne; pijnlijke

wroeters naar een schat die ze wisten onbestaand, zoo had eene zieke maatschappij gekweekt deze ziekten. Een gansche jeugd had, van een tijd die, „out of joint", alle evenwicht had verloren, eigen gebrek aan evenwichtige gezondheid geërfd. De leugen der maatschappelijke verhoudingen had de leugen der karakters onoverkomelijk gemaakt. Kwam er een die zei: „ik wil", zijn voorhoofd stootte tegen de harde muren van voor-oordeel en opgelegd wan-begrip, terwijl onder zijne voeten de onvruchtbare doo-laag van list en leugen, van leelijkheid en laagheid aan 't bewegen en woelen ging. En wilde hij recht blijven, hij had te kiezen onder de drievoudige houding: de leugen te leiden, om de leugen te spotten, de leugen in eigen leêgheid te ontvluchten....

Een gansche jeugd zou zich, op het einde der vorige eeuw, onder zulke gedaanten vertoonen, — zich in zulke gestalten vermeien. Het werd, door Europa, een onvermijdbare liefhebberij, een onbewust dandysme. De maatschappelijke nooden werden overdreven, om 't wanstaltige in eigen vertoon te wettigen. Er ontstond eene sentimentaliteit der sociale vraag. Wie anders niets dan spot om eigen gevoel koesterde, werd de gevoelerige van eene toekomst-schoonheid die hij wist nooit te zullen zien. Zelfs de bittere scepticus

van 't huidig samen-leven werd vroom en ernstig bij den toekomst-droom; en ook hij die heil nog zag alleen in zelf-beschouwing, werd een apostel van de uiterlijke feest-vertoonen der beloofde toekomst-heerlijkheid. — Ander verschijnsel, en minder nog te verklaren: men vond lof en wierook voor 't abnormale waar de maatschappij zelf aan verrotte; men prees de oorzaak van eigen krankheid. Nooit werd het ziekelijke en wanstaltige van geslachts-leven en geestelijke verhouding gehuldigd en geloofd als toen. De euvelen waar de maatschappij aan ten onder ging werden verheerlijkt door wie die ondergaande maatschappij verdoemden. Er ontstond eene literatuur dier sociale zwammen, een liefdevol collectioneeren van wat tierde op de verachte verdorvenheid. Handel en nijverheid, de natuurlijke componenten die alle maatschappij samenhouden, zij werden in hun geschacher, in hun slavernij gerecht en veroordeeld; maar ontucht, ja sexuëele en moreele inversie, die woekerende gif-bloemen van een over-rijpe samen-leving, zij werden met meer dan belang-stelling, zij werden met de nieuws-gierigheid van den weerzin, zij werden met de ziekelijke koppigheid der ontaarding gekoesterd en gekweekt. Velen van dezen, die smachtten naar de eindelijke sociale zuiverheid, zwelgden intusschen in de sociale verrotting

waar de versmaadde bourgeoisie slechts met schrik en afkeer op neêrzag. Deze kampioenen van het ideaal, ontnuchterd weliswaar of slechts op eigen gebod geestdriftig, genoten gulzig van 't vuige eener al te reëele wanstaltigheid. Deze strijdende of lijdende, sceptische of snikkende honers en smaders schenen eigen opperste genot te vinden in 't uitschot, in 't schimmel van dat gehoonde en versmaadde. En de kunst van die hunkeraars naar 't betere, naar 't zuivere, was om een groot deel een satanische kunst, was de spiritualisatie van het kwade, was 't vergoddelijken van het abnormale. Deze zieke jeugd, ziek van eigen twijfel en verlangen, verteerd door eigen onmacht en begeeren, krankzinnig van zelf-negatie en onbereikbaar-schoone volkomenheids-voorstelling, deze jeugd was de verfijnde uitbloei van wat ze, door de wet der contrasten, uit ganscher ziel verfoeide, en waar ze met al hare overprikkelde zinnen aan gebonden was....

Aldus was de jeugd van het einde der negentiende eeuw over een groot deel van Europa. Mocht het nuchter-degelijke van Holland aan 't aanstekelijke dier geestelijke verwarring deels ontsnappen, België, neen, Vlaanderen had er ruimschoots zijn deel van. Evenzeer als in het Walenland vierden de Vlaamsche nijverheids-centra het

wassend, weldra machtig socialisme. De Waalsche ironie mocht er een dijk zijn voor de burgersjeugd; de Vlaamsche hartstochtelijkheid was een prikkel der onze. Onze intellectueele jeugd was aldra een jeugd van opstand, eene echter die het niet bij socialisme liet. Het Duitsch-afgebakende, het puëriel-systematische, het regelmatig-organiseerende ervan, met het eind-doel van een collectivisme dat hun alle vrijheid, vooral alle fantazie scheen uit te moeten sluiten, kon geenszins geesten bevallen, die Fransche spontaneïteit, Fransche zelf-cultuur, Fransch individualisme boven Duitsche schoolschheid, Duitsche wetenschappelijkheid, Duitsch kaporalisme stelden. Gegroeid in een tijd zonder moreel houvast, zouden ze allen tucht weêrbarstig zijn; hun houding buiten de georganiseerde maatschappij waarin ze leefden liet bezwaarlijk het hechten aan een sociaal systeem toe. Slechts de meest-praktischen en onmiddellijkst-heerschzuchtigen sloten hun gewilden geest-drift bij een partij aan. De meesten bleven bloot opstandelingen, om hun opstand spottend, of er onder lijdend. Zij zochten steun of heul in àl wat buiten de regelmaat van het gevestigde stond; zij hoopten en dachten ze te vinden in 't excentrieke, hoe 't ook verdorven mocht zijn; in 't wanvormige, hoe leelijk 't mocht wezen; in t' onverwachte, waarin ze 't eindelijke nieuwe meenden te zien. Vlaanderen,

als het centrum van éene dier ronde kaarten waarvan het vlak, met de zeven kleuren van het zonnespectrum beschilderd, bij 't hevig draaien alleen nog wit vertoont; Vlaanderen, dat, midden-punt van alle Europeesche beschavingen, waar al die beschavingsstroomen tot éen kolk, tot éen baaierd samensnellen en, bij opvoeding-reeds-onvaste, geesten te gemakkelijker opzuigen: Vlaanderen werd een nest waar ontallig-hunkerende jongeren de dagelijksche spijs wijdbeks wachtten, van welken kant ze komen mocht. Meer dan waar ook, giste de rotheid der stervende eeuw in de Vlaamsche breinen, giste er, als op gift-vijvers de schitterende water-bellen, de peerlemoerige schijven vuil. Geen oord buiten Rusland misschien waar op zulke geringe oppervlakte zoo heftig het opstand woei in zulk groot getal geesten; in zooverre dat — wij kennen er voorbeelden van — de school-overheid niet zonder onrust was om den omwentelings-geest die in sommige onderwijs-gestichten heerschte. Een rijke streek als de onze kweekt gemakkelijk eene onarbeidzame, intellectualiseerende jeugd. Bij ons groeide tot een kracht een generatie van weerbarstige ideologen. Een negatieve kracht nog wel, en geen opbouwende; maar die bij het rijpen ons schenken zou eene zieke, ja, maar niet te minder een sterke, eene pezige, eene levens-taaie literatuur,

gedragen, onwillekeurig, op de struische bloedrijkheid van haar volk.

Tijdschriften ontstonden, als gevolg van zulke toestanden: het was de Brusselsche *Société Nouvelle*, het was het eerste *Van Nu en Straks*. — Thans zijn de tijden rustiger geworden. Meer evenwichtsgevoel, ook op sociaal gebied, heeft meer vrede en kalm bewust-zijn gebracht in de heete hoofden, in de strijd-veerdige en helaas, strijd-onmachtige handen, in de wankele en kranke gemoederen van toen. Het is geworden een stijgen boven de omstandigheden, een overzien der toestanden, een weten van kracht en kunde. Toen was het een vruchtbare dool-hof, — vergeef me dat ik geen betere omschrijving vind, — waar 't zoeken naar de rechte wegen, zoo niet 't gewenschte pad (of wie weet? ongewenschte), dan toch menige heerlijke bloem, menig wonder-kruid deed ontdekken. Uit de woeling van een weêrbarstigen tijd, die, wars van alle gemakkelijkheid, en alle gewoonheid vijandig, eigen stem leerde te zingen eigen wijs, eigen woord dwong tot eigen uitdrukking, is hier te lande eene deels Fransche, deels Nederlandsche literatuur opgestaan die, meer dan waar ook, in Holland weêrklank en sympathie vond. In die literatuur is Verhaeren de meest-representatieve, de volkomenst-Vlaamsch-moderne, de sterkste

en de zuiverste, onder ons allen. Hij vertoont er zich, meer dan wie, in alle schakeeringen, in de verste afwijkingen als in de eenvoudigste rechtelijn, in alle diepte en in alle hoogte, den dichtenden Vlaming van het einde der negentiende eeuw, zooals ik hem noemde en hem u beschreef.

Dat hij het er echter niet bij liet, te zijn de lyrische uitdrukking, de groote dichter van een land en van een tijd; dat hij, niet alleen van dien tijd en van dat land, boven den strijd gestegen, een synthetisch beeld en de affectieve symbolen heeft geteekend, maar — gerijpt door de jaren en door eigen grootheid beveiligd — is weten te worden: eenvoudig een Mensch; een mensch buiten de streken en buiten de eeuw; een naakt, eenvoudig mensch van alle menschelijkheid; de puur- en hoog-zinnelijke mensch buiten alle toevalligheid van ruimte en duur; de mensch die de eeuwige passie en 't eeuwig leed is: het is zijn schoonste glorie en 't is onze diepste vreugde. Ja, Verhaeren wist van negentiende-eeuwschen Vlaming tot de sereene-diepte-en-breedte van, bloot, den Mensch te stijgen. Hij wies tot de Adamische hoogte der allergrootste dichters. En is zijn zang nog niet bestendig-definitief, hij draagt in zich nog jeugd genoeg en voortaan het evenwicht die hem boven zijn geboorte-streek en de tijds-omstandigheden

heffen. Hij, Verhaeren, kan worden, boven toevalligheden, de complete dichter die de begonnen eeuw tot eigen zekerheid verwacht. En onze vurige hoop is, dat hij het worde.

* * *

Het ware van minder nut u, na de moreel-intellectueele, de literaire gestalte van Verhaeren binnen de lijst van zijn tijd te teekenen. Behalve dat deze door gene wordt bepaald, staat van nu af aan zijn kunst te zeer buiten zijn generatie, dat ze er meer dan door het speciaal-formeele, door de uiterlijke bijzonderheden aan zou gebonden zijn.

Niet dat zij steeds op zelfde onafhankelijke hoogte zou hebben gestaan. — Toen hij, met de jaren tachtig, zulke heerlijke loop-baan begon, was in België eene nieuwe letter-kunst de aandacht gaan trekken. Brekend met het romantisme van een André van Hasselt, die in ons land, naar denk-wijze en gedachten-vorm, naar inhond als naar taal, de Victor-Hugo-traditie wél met talent en breedheid, maar zonder eigenaardigheid, meer door rhethoriek dan door echt leven voort-zette, had de „Jeune Belgique", 't orgaan dier nieuwgekomenen, verkozen zich bij een verfijnde parnassiaansche poëzie, bij de funambuleske van

Théodore de Banville, bij de diskreet-innige van den Coppée die „Le Reliquaire" had uitgegeven, bij de graciel-gevoelige van Sully-Prud'homme, bij de plastiek-machtige van José-Maria de Heredia aangesloten. De algemeene bewondering ging nog niet beslist naar Verlaine en naar Mallarmé, waar overigens de beweging van Decadenten en Symbolisten in Frankrijk nog pas-geboren was. Maar de levens-wekker Max Waller, de wonder-schoone aarts-engel die de voor-hal van de herworden Belgische poëzie bewaakte, — en wien we, 't zij tusschen haakjes gezeid, de dichteres danken, die 't aan Vlaanderen te wijten heeft dat ze eens „het hart van Holland" mocht worden genoemd: ik bedoel Hélène Swarth; — Max Waller had voor huis-goden opgesteld, eerst Musset en Vigny als dorpel-wachters, daarna Baudelaire als schoonheids-plenger op 't hoogste altaar en — ging 't smartelijk-en-ironische van zijne eigene zins-verfijning met meer genegenheid naar 't subtiele en ingewikkelde van de Dei Minores — zijne volgelingen hadden hun ijver en hun vroomheid aan de gekozen voorgangers geheel gewijd.

Hun levens-sterkte zou echter niet uit navolging, — ze zou uit dat nationalisme blijken dat sprak uit de eerste werken, die de erkenning van hun waarde bevestigen zouden. Reeds had Camille

Lemonnier in „LeMâle" voortreffelijk de Waalsche levendigheid en blij-forsche natuur, in „Le Mort" veel grover maar zeer machtig de schrikwekkende verkwezeldheid, de tragische hartstochtelijkheid der Vlaamsche boeren geschilderd. Weldra zouden volgen teêre gedichten die Georges Rodenbach nog vóor „Bruges-la Morte" aan de verkoren stad zijner melancholie ging wijden. En meer anderen zouden uit den vadergrondschen bodem de bronnen delven waar een nieuw publiek zich zelf verrukt in spiegelen kon, en, naar 't scheen, eigen leven drinken. Bij zulk nationalisme sluit zich Verhaeren's eerste boek aan: *Les Flamandes.* Het was geen werk van groote personaliteit, in dezen zin dat het geen innerlijk-eigene nieuwe schoonheid bracht. Maar het was, in 't decadente van eene zenuwzieke klatergoud-aristocratie en van een glimlachend-moede verwijfdheid, de zon van eene sappige gezondheid. O, de fijn-doorzienden kenden de oorsprongs-beteekenis van die gezondheid wel; ze wisten in hoeverre ze natuurlijk of geveinsd was, en wat ze aan de wassende mode van naturalisme en aan 't intellectueele van Vlaming-willen-schijnen te danken had. Ze ontwarden 't echt-emotioneele, dat gering was, uit 't uiterlijk-sensueele, dat er te grof op lag om van een verfijnde ziel de rechtstreeksche uiting te zijn. Maar

zij loofden er in, niet te min, de sterkte en de pezigheid, die ontegenzeglijk den dichter organisch waren. Hier was iemand van langen adem in kloeke longen. Wel werden die longen al te bral misbruikt; wel sloeg naar getier over het zingen van een struische stem; wel lag al te aangedikt de kleur van 't moedwillig-Vlaamsche, al te gelijkschallende de toon van 't geforceerd-uitbundige, over een werk dat men wist bedacht eerder dan gevoeld te zijn, in zijn simplistisch voorkomen, onmogelijk bij iemand die geestelijk hooger stond dan 't gemeene volk. De grond echter was, men kon het niet loochenen, van een echte, een sterke natuur. En men luisterde met innerlijken jubel naar deze nieuwe taal en deze ontwende, sensuëel-gezonde schoonheid, mocht ze nu ook wel eenigszins de verfijning der zintuigen afschrikken, en hem schijnen te decoratief, van wie schakeeringen had leeren te beminnen:

Dans les bouges fumeux où pendent des jambons,
Des boudins bruns, des chandelles et des vessies,
Des grappes de poulets, des grappes de dindons,
D'énormes chapelets de volailles farcies,
Tachant de rose et blanc les coins du plafond noir,
En cercle, autour des mets entassés sur la table,
Qui saignent, la fourchette au flanc dans un tranchoir,

Tous ceux qu'auprès des brocs la goinfre attable,
Craesbeke, Brakenburg, Teniers, Dusart, Brouwer,
Avec Steen, le plus gros, le plus ivrogne, au centre,
Sont réunis, menton gluant, gilet ouvert,
De rire plein la bouche et de lard plein le ventre;

en naar dit, vorm-machtige:

Le polder moite, et qui sait sa force crue,
Sous les midis, par coins de glaise étincelants,
S'étalait tel: en champs luisants de miroirs blancs
Taillés à chocs brutaux de pique et de charrue.
La Flandre — au coup de col de ses gros che-
[vaux roux,
Bavochant de l'écume au branle de leur tête
Et pieds gluants — traînait son vieux travail de bête
Par à travers les blocs de ses lourds terreaux mous.
De la graisse d'humus et de labour, fondue,
Coulait dans le vent d'or d'automne, et lentement
Toute la plaine enflait sous ce débordement
De vie éparse aux quatre coins de l'étendue.

Dat deze brutale zinnelijkheid eerder gefingeerd dan oprecht, meer om der wille van 't gekozen onderwerp dan uit den aard van het dichterswezen was: Verhaeren bewees het in zijn onmiddelijk-volgenden bundel verzen, naar onderwerp evenzeer *gekozen* en dus maar half-gevoeld, en

waarin het hem ditmaal te doen zou zijn eene andere zijde van het Vlaamsche leven, na 't sensuëele het mystieke, in de beelden-kast zijner gedichten te toonen: *Les Moines* zou een tegenhanger zijn van *Les Flamandes*; en 't feit-zelf dat de dichter het aldus *gewild* had, licht ons in over wat de beteekenis van zijn oorsprónkelijk, en van zijn zélf-opgelegd Vlaamsch-zijn wezen mochten.

Hier geen overweldigende zinnelijkheid, geen levens-gulzigheid meer: het zuivere, gladde, gepuurde, asketische van de monacale afgetrokkenheid:

Sur le couvent qui dort, une paix d'ombre blanche
Plane mystiquement et, par les loins moëlleux,
Des brouillards de duvet et des vols nébuleux,
Egrènent en flocons leur neigeuse avalanche.

Le ciel d'hiver, empli d'un espace géant,
Nacre l'azur profond d'une clarté sereine;
Il semble que la nuit tende sur de l'ébène,
Des manteaux de silence et des robes d'argent.

Les peupliers penchant, pâles, leur profil triste,
Nimbé de lune, au bord des rives sans remous,
Avec un va-et-vient de balancement doux,
Font trembler leurs reflets dans les eaux d'améthyste.

A l' horizon, par où les longs chemins perdus
Marchent vers le matin, à la lueur des chaumes,
Flottent, au son du vent, des formes de fantômes
Qui rasent les gazons de leurs pieds suspendus.

Car c'est l'heure où, là-bas, les Anges, en guirlande,
Redescendent cueillir, mélancoliquement,
Dans les plaines de l'air muet, le lys dormant,
Le lys surnaturel qui fleurit la légende.

Où les rêves, passant sur les cimes, où luit
Comme des baisers d'or, l'adieu de la lumière,
Ils vont par le sentier, le champ et la bruyère,
Et, le doigt sur la bouche, ils écoutent la nuit.

Et tel est le silence éclos autour du cloître
Et le mystère épars autour de l'horizon,
Qu'ils entendent la pure et belle floraison
Du pâle lys d'argent sur les montagnes croître.

Dat irreëele, suaaf-reine, het gaat door heel het boek; het is als een vrome adem door de harten:

Il est des moines doux avec des traits si calmes,
Qu' on ornerait leurs mains de roses et de palmes;

en:

Ce convers recueilli sous la soutane bise
Cachait l'amour naïf d'un saint François d'Assise;

ja, het blinkt zelfs als een witte lente-zon in de gedichten die, als „Le Moine épique" en „L'Hérésiarque" meer vaste, meer geweldige beelden willen omschrijven. De zucht, het schoone, onwankelbare, innige geloof van 't Vlaamsche volk, vergroeid met wat het sensuëels kan hebben, tot eene zonderlinge en sterke eenheid, is er zoo groot, en de kunst van den dichter zoo zeker en zoo behendig, dat men niet weet wat het meeste te bewonderen: zijn sensitief intellect of zijn kiesche handigheid. Helaas, hadde zulk parnassiaansch liefhebberen, zulk objectivisme, hoe gevoelig ook, zulke onaanroerbaarheid, hoe ook innig geïnteresseerd, maar niet alle echte persoonlijkheid, niet alle eigen-poëzie uitgesloten!

En nochtans: iets had „Les Moines" op „Les Flamandes" vóór, iets dat reeds een uitwendig teeken eener zich-ontbolsterende personaliteit mocht heeten: hier en daar eene grootsprakigheid, een liefde voor 't breedere gebaar, een zin voor 't monumenteele die, uit der aard zelf van het onderwerp in „Les Flamandes" minder bemerkt, thans reeds veel duidelijker bleek in deze witte, sobere, nuchter-zuivere verzen. Het was niet veel nog,

dit rhethorikale, die hallucinatie naar 't grootsche dat onmiddellijk aan Victor Hugo deed denken; en men sprak van wansmaak zelfs, waar het al te zeer als een gemakkelijk middel werd aangewend. Het te aanvaarden, naar uiterlijk althans, voor den onmiddelijk-erkenbaren stempel van eene uitgesprokene persoonlijkheid, zouden ons reeds de drie volgende boeken leeren; waar die neiging tot vertoon, tot hyperbolische kracht, tot uitdrukkelijke beeld-scherpte overigens, verworden met het abnormale, ziekelijk-overdrijvende van het ingevend gevoel, het eerste teeken van een zich-zelf bemeesterend genie is.

Niet dat deze drie boeken — *Les Soirs*, *Les Débâcles*, *Les Flambeaux Noirs* — de eindelijke uitspraak van eene geheel-bevrijde ziel, van een geest buiten allen vreemden invloed zouden mogen heeten. Evenals op menig werk van dien tijd heeft de cynieke hyperaesthesis van Baudelaire, tot in de rechtstreeksche bijzonderheden, tot in de keus der minst-gangbare beelden, ook op de hersenen en de kunst van Verhaeren gewogen:

Mes doigts, touchez mon front et cherchez, là,
Les vers qui rongeront, un jour, de leur morsure,
Mes chairs;

en:

L'âme et le cœur si las des jours, si las des voix,
Si las de rien, si las de tout, l'âme salie;
Quand je suis seul, le soir, soudainement, parfois,
Je sens pleurer sur moi l'œil blanc de la folie.

Neen, niet eene stem buiten de stem der medezielen, niet de kreet of de klacht van een alleenstaande klinken uit deze verzen. Maar juist dat deze trilogie, die vorm-vaste eenheid in drie deelen, symptomatisch is van een heerschenden geestestoestand, van een Europeesch-endemische zielsziekte, stelt ze boven de, bloot-uiterlijke, geheelobjectieve „Moines" en „Flamandes", en maakt ze het nader beschouwen waard.

„Spleen et Idéal" had Charles Baudelaire, in zijn vóórvoelende prikkelbaarheid, voorzien de tegensprekelijke en smartelijke banen der toekomst-poëzie te zullen zijn. Zijn eigen tijd, tusschen de schitterende mantel-plooien van het post-romantisme of in 't entomologen-werk der opkomende Parnassiens verloren, had het wrang geluk niet begrepen, van wie, neêrdalend in de donkerste kelders van zijn ikheid, er al zijn zwakheid en al zijn hoogmoed ontdekte. Het tweede Fransche Keizerrijk, dansend — naar een beroemd woord

— op een vulkaan, had de sidderingen die de aarde doorvoeren, de schokken die de wereld-korst beven deden, niet gevoeld, of niet willen voelen. Het ontredderde van den tijd was onder wulpsch-geurende rozen bedolven. Men wilde niet gelooven dat een eindelijk cataclysme vreugde in rouw kon keeren. Baudelaire was de eerste die het in zich gewaar-werd, de eerste die 't gebrek aan evenwicht, het euvel der wanverhoudingen van Maatschappij tot Individu besefte. Hij schrok er voor, keerde in zichzelf, en zag er 't schrikkelijke beeld van al wat die uiteen-scheurende samen-leving er uit asch en droesem had opgebouwd, zonder één hamer die den weg zou banen naar een nieuwe gezondheid.

Later, toen de brutale wakker-schudding der Commune de oogen had geopend, toen de nationale armoede door de scheuren van haar lompen de naakte en gapende wonden toonde waaraan de tijd als aan een kanker leed, toen leerden ernst de geesten, en menigeen ontdekte in de algemeene nooden hoe schamel zelf hij was. Die inkeer van de opgroeiende jeugd bracht deze, natuurlijkerwijze, Baudelaire nader. De initiale reden hiervan zou echter weldra wijken voor een liefhebberende literatuur-mode. Niet langer meer nog weerloosheid tegen 't ontredderde der wereld-orde, tegen

't gebrek aan harmonie deden, dat buiten de eeuw of in eigen wezen heul werd gezocht. Maar het werd een wél-gedragen sport, zich buiten de eeuw of in eigen wezen te vermeien, zonder andere aanleiding dan 't feit zelf van een sport-zijn. En aldus ontstond die wijd-loopende literatuur der ikheid, die hypertrophie van zelf-analyse en zelf-verheerlijking, overslaand in precieuse decadentie en in afgetrokken symbolisme, — waar echter niets van over zal blijven, dan wat is ontstaan uit onmiddelijke aanraking met het Leven, uit worsteling, uit huwelijk met het Leven, uit liefde en haat, leed en wrok die hun worstelen hebben onmiddelijk in het Leven, hoe wrak en treurig, hoe vuig en krank het wezen moog'.

Onder de boeken nu die uit den baaiërd zullen zijn gered, acht ik Verhaeren's Trilogie te zijn. Niet, ik herhaal het, omdat ze, in de rei der evenwijdig-gaande werken, eene uitnemende persoonlijkheid verraadt: de twee eerste deelen vooral lijden onder een gemeenschappelijken geest; maar omdat hier, ook buiten de uitdrukking, spreekt een rechtstreeksche aanraking met de omgevende levens-werkelijkheid. Dit leed is niet geveinsd, deze krank-zinnigheid is niet verzonnen. Het douloureuze is hier scherp en nijdig als 't plotseling vlijmen van een mes, als 't schielijke van een felle brand-

wonde. Niet de verkleeding van het spontane — ik wees er reeds op hoe ze onder Baudelaire-tooi ging, — 't spontane-zelf voelt men oprecht, immediaat, onafwendbaar. Verhaeren is een gebetene van 't leven geweest. Het leven heeft hem eerst met „Les Soirs" tot een echt dichter gewijd.

Ten koste van welk opgelegd lijden; ten koste van welke zelf-doemenis! Het eerste, resumeerend gedicht van „Les Débacles" leere het u:

........Sois ton bourreau toi-même;
N'abandonne l'amour de te martyriser
A personne, jamais. Donne ton seul baiser
Au désespoir; déchaîne en toi l'âpre blasphême;
Force ton âme, éreinte-la contre l'écueil;
Les maux du cœur qu'on exaspère, on les commande;
La vie, hélas! ne se supporte et ne s'amende
Que si la volonté la terrasse d'orgueil;
Sa norme est la douleur. Hélas! qui s'y résigne?

Certes, je veux nouer mes tortures en moi:
Comme jadis les grands chrétiens, mordus de foi,
S'émaciaient, avec une ferveur maligne;
Je veux boire les souffrances, comme un poison
Vivant et fou; je cinglerai de mon angoisse
Mes pauvres jours, ainsi qu'un tocsin de paroisse
S'exalte à disperser le deuil sur l'horizon.

Cet héroïsme intime et bizarre m'attire:
Se préparer sa peine et provoquer son mal,
Avec acharnement, et dompter l'animal
De misère et de peur, qui dans le cœur se mire
Toujours; se redresser cruel et contre soi,
Vainqueur de quelque chose enfin, et moins languide
Et moins banalement en extase dn vide.

Sois ton pouvoir, sois ton tourment, sois ton effroi.
Et puis, il est des champs d'hostilités tentantes
Que les hommes de marbre, avec de fortes mains
Ont cultivés; il est de terribles chemins,
Par où des pas battants et des marches battantes
Sont entendus: c'est là, que sur tel roc vermeil,
Le soir allume, au loin, le sang et les tueries
Et qui luisent, parmi les lianes flétries,
Des éclatants couteaux de crime et de soleil!

Zulke geestes-gesteldheid bracht ons de eerste oprecht-doorvoelde werken van Verhaeren. Het derde dezer bood iets meer nog, dan den spiegel der heerschende gedachten-ziekte, en toonde in Verhaeren, behalve den man-van-zijn-tijd dien ik u bij den aanvang van dit opstel verklaarde, iets dat hem als dichter van de hem-omgevende dichters zou onderscheiden: een eigen vorm. *Les Flambeaux Noirs*, in 1890 verschenen, brak af met

den strikten parnassiaanschen vorm, waarvan het, met het woord van den codificator Banville, heette: „Des licences, il n'y en a pas", om meê te gaan in de beweging voor het vrij-vers, voor het „vers-libre" dat, na Laforgue, door Symbolisten en Decadenten algemeen aangenomen, als een palladium, het fiere teeken hunner onafhankelijkheid werd aangezien. Er waren reeds vele slechte vrij-verzen geschreven door die storm-loopers. Gustave Kahn, die beweerde er den „uitvinder" van te zijn, schreef er zulke, dat zij waarlijk alle overtuigende kracht voor de verdediging van het systeem misten. Ook Viélé-Griffin verslapte erdoor een vorm, die reeds niet rugge-sterk was. Stuart Merrill's werk pleitte al even-weinig voor een zaak waarvan men minder de nieuwheid dan, thans, de levens-vatbaarheid betwijfelde. Dat Verhaeren, ook bij den aanvang reeds, beter slaagde, en onmiddellijk organisch-goede, rythmisch-schoone vrij-verzen schreef, beteekent dat hij onder de weinigen was dezer jongere Fransch-schrijvers, die niet in het ijle dichtten, en wier gevoel door de beweging van een menschen-hart gedragen werd.

Het vrij-vers, immers, kan, technisch gesproken, worden aangezien als het eerste, het natuurlijkste, het zuiverste onder de verzen. Gedragen onmiddellijk op het levens-beweeg, op het kalme of korte,

vredige of woedende van de adem-haling, op het stootende of rustige, felle of gelijke van den harteklop — adem-haling en harte-klop bepaald en gewijzigd door de ondergane, berustigende of opwindende, emotie — mag het heeten, in zijn verlengen en plots inkorten, het ideale vers, dat alleen door den veelvormigen, lenigen hexameter der Grieken kan worden voorbijgestreefd. Het kan ook zijn eene waarborg van literaire eerlijkheid, waar het, in de vrijheid die het laat, alle stopwoord weert, alle bijwerk onnoodig maakt. — Het vrij-vers is echter het moeilijkste, het meest-kiesche, het hoogst-eischende der verzen, en dit, omdat het onmiddellijk den niet-dichter, den koelen rijmelaar, den ongevoeligen voordrager van voor-gegeven sentimenten verraadt. Want, omdat het op adem en harte-klop als op de natuurlijke basis van het gerythmeerde woord steunt, kan geen vrij-vers goed zijn, waar de emotieve bewogenheid van hart en long verborgen zijn, of afwezig. Geen vrij-vers kan dus deugen, dat niet staat onder den rechtstreekschen drang van het gemoed. Geen deugdelijke vrij-verzen dus, zonder de echte innigheid van het dichterschap. En aldus kan het vrij-vers de mate-der-oprechtheid van wie het schreef, de wezenlijkheid van zijn gevoel, de waarde van zijn dicht-werkelijkheid bepalen en staven.

En wen Verhaeren nu een oprecht, een wezenlijk dichter is, bieden zijne vrij-verzen niets, dat pijnlijk aan zou doen. Er is hier niets te veel of te weinig: die verzen zijn de komplete, adequate uitdrukking van Verhaeren als mensch-en-dichter, van Verhaeren als uiterlijke personaliteit, spiegel van de innerlijke.

Die innerlijke persoonlijkheid, onvrij nog in de drie laatst-besproken boeken, ze zou zich meer en meer bevestigen gaan, zich naar eigen wezen ontbolsteren, stijgen, in de scherpe teekening van al hare vlakken, boven de generatie waarmee ze thans nog was vergroeid. Een nieuw drieluik zou ze geleidelijk open-baren; de eenheid die *Les Campagnes Hallucinées, Les Villes tentaculaires* en *Les Aubes* bindt, schijnt ons ook te zijn deze, die al de bijzondere, soms tegenstrijdige, actieve en passieve krachten van Verhaeren bijeenhoudt. In de vorige trilogie zagen wij: den Europeeër van het einde der negentiende eeuw. In deze zou ons worden geopenbaard: de zelf-bewuste Vlaming van het einde der negentiende eeuw. Zoodat we hier Verhaeren, in de persoonlijkheid van een overmeesterden vorm, zouden zien in de verschijnselen van zijn totale wezen.

Het subjectieve, het pijnlijk-geduldige, het vrijwillig-smartelijke der zelf-ontleding, vermoeid te

staren op eigen desolate dorheid; zat, tot walgens toe, der wijnen van zelf-verdoemen en zelf-vergoddelijken: het had de oogen opgeheven, het had gezocht eene breedere, eene misschien-troostende werkelijkheid. Na 't doelloos dolen door eigen onbegrijpelijkheden, door de miserie van eigen leugen en eigen onbestendigheid: het zoeken, buiten zich, naar 't houvast waar een geloof aan te ankeren, naar de schoonheid waar een hoop op bouwen kon. Helaas! de wankelheid der zielen: had ze niet als moeder de armoedige onzekerheid der tijden, en was het niet het gebrek aan maatschappelijke harmonie die alle persoonlijke vreugde gedood had? In zijn *Campagnes Hallucinées,* in de *Villes tentaculaires,* in het drama *Les Aubes* heeft Verhaeren, met al de wrakheid van zijn ziel, de wereld beschouwd om hem heen. En hij heeft niets gezien, dan de dorpen opgezogen door de blinde slechtheid van de stad, waar alle gedachte aan nieuwe rechtvaardigheid, aan schoon en rythmisch leven gedood wordt door de brutale macht van het bestaande, door de meedoogenlooze inertie van het gevestigde.

De stad, de broeiende, gistende stad, het moer van alle pestilentieën, het bralle gebod van alle onontkomelijke goorheid:

Tous les chemins vont vers la ville.
Du fond des brumes
Là-bas, avec tous ses étages
Et ses grands escaliers et leurs voyages
Jusques au ciel, vers de plus hauts étages,
Comme d'un rêve, elle s'exhume.

La rue — et ses remous comme des câbles
Noués autour des monuments —
Fuit et revient en longs enlacements;
Et ses foules inextricables
Les mains folles, les pas fiévreux,
La haine aux yeux,
Happent des dents le temps qui les devance.
A l'aube, au soir, la nuit,
Dans le tumulte et la querelle, ou dans l'ennui,
Elles jettent vers le hasard l'âpre semence
De leur labeur que l'heure emporte.
Et les comptoirs mornes et noirs
Et les bureaux louches et faux
Et les banques battent des portes
Aux coups de vent de leur démence.

......Le rut grandit encore
Et la rage devient tempête:
On s'écrase sans plus se voir, en quête
Du plaisir d'or et de phosphore;

Des femmes s'avancent, pâles idoles,
Avec, en leurs cheveux, les sexuels symboles.
L'atmosphère fuligineuse et rousse
Parfois loin du soleil recule et se retrousse
Et c'est alors comme un grand cri jeté
Du tumulte total vers la clarté.
Places, hôtels, maisons, marchés,
Ronflent et s'enflamment si fort de violence
Que les mourants cherchent en vain le moment
[de silence
Qu' il faut aux yeux pour se fermer.
C'est la ville tentaculaire,
La pieuvre ardente et l'ossuaire
Et la carcasse solennelle.
Et les chemins d'ici s'en vont â l'infini
Vers elle.

(*Les Campagnes Hallucinées*)

La plaine est morne et ses chaumes et granges
Et ses fermes dont les pignons sont vermoulus,
La plaine est morne et lasse et ne se défend plus,
La plaine est morne et morte et—la ville la mange.
Formidables et criminels,
Les bras des machines hyperboliques,
Fauchant les blés évangéliques,
Ont effrayé le vieux semeur mélancolique
Dont le geste semblait d'accord avec le ciel.

Et maintenant, où s'étageaient les maisons claires
Et les vergers et les arbres allumés d'or,
On aperçoit à l'infini, du sud au nord,
La noire immensité des usines rectangulaires.
(*Les Villes tentaculaires*).

O ces villes! ces villes!
Et leurs clameurs et leurs tumultes
Et leurs bonds de fureur et leurs gestes d'insultes
A l'ordre simple et fraternel:
O ces villes et leurs rages contre le ciel,
Et leur terrible et bestial décor,
Et leur marché de vieux péchés,
Et leurs boutiques,
Où s'étalent, par grappes d'or,
Tous les désirs malsains,
Comme jadis des guirlandes de seins
Chargeaient le corps des Dianes mythiques.
Ces villes!
Le sens de la jeunesse y est fané;
Le sens de l' heroïsme y est ruiné;
Le sens de la justice en est banni comme inutile.
O ces villes! ces villes!
Qui étalent, là-bas, comme des tas immondes
Des pieuvres violentes ou douces;

Dont les bouches et les ventouses
Soutireraient le sang du monde!

(*Les Aubes*).

Toen Verhaeren aldus aan eigen onmacht tot verweer de omklemmende ontreddering der maatschappelijke orde als décor had gegeven, en de uiterlijkheid der sociale verschijnselen aan de wanhopige onvastheid der moderne ziel, had hij beter gedaan dan het Land theoretisch, dan de Stad synthetisch en afgetrokken voor te stellen. De Vlaming, die hij is, had de warmte zijner voorstelling, 't preciese van zijn geest-drift, de echtheid van zijn beeld aan zijn eigen arm land te danken. Zijn werk, abstract door de gedachte die het beheerscht en dat het uitdrukt, is niet bloot een betoog: is een concrete, levende schoonheid om het rechtstreeksche, onmiddelijke, directerkenbare van het uitgedrukte.

Dat Vlaamsch-zijn, zooals ik het u mocht beschrijven, het leeft duidelijker nog, en scherper, in een reeks bundels die, van veel minder geestelijke beteekenis, voor zich de gratie hebben en de emotie van het zelf-geziene, van het ziels-beminde. Van onderscheiden tijd-stippen in 's dichters loopbaan, hebben ze onderling gemeen: eerst de fijnopmerkende liefde van den schrijver voor zijn

onderwerp — want dit zijn meest tragische of boertige verhalen —, daarna of hoofdzakelijk, 't feit, dat men er steeds den Verhaeren, die leed in *Les Débacles* en in *Les Villes Tentaculaires* vloekte, in terug vind. Symbolistisch in dezen zin, dat hun verzonnen vertelsel slechts verkleeding is van eigen smart of vreugde van een gedachte of van een verschijnsel, bewaren zij een essentiëel-subjectieve beteekenis, die hun eene lyrische waarde verzekert.

En het zijn, naar tijds-orde: *Les Apparus dans mes Chemins, Les Villages illusoires, Petites Légendes, Les tendresses premières*: kostelijke boekjes van aldoor stijgende klaarheid, van eene zekerheid in eigen weten en eigen kunnen.

Want, zooniet met Gœthiaansch olympisme, dan toch met de geestelijke gerustheid van wie naar waarheid mocht betuigen:

Lassé des mots, lassé des livres,
Qui tiédissent la volonté,
Je cherche, au fond de ma fierté,
L'acte qui sauve et qui délivre,

heeft Verhaeren zich-zelf op eigen ontredderde apathie overwonnen. Gelijk geheel deze tijd, overigens, thans naar meer eenheid schijnt te streven, en wederzijdsche toegevendheid streeft naar meer eendracht; gelijk gezondheid geworden is 't op-

rechte doel, zelfs bij wie de ziekte om haarzelf beminden; gelijk getracht wordt naar meer geloof en meer vertrouwen; het licht niet langer wordt genegeerd; met dankbaarheid ook 't schamelste dat algemeen wel-zijn bevordert ontvangen wordt; — gelijk deze tijd, meer van Ratio dan van Anima wel is waar, maar van goeden wil en van ernstige liefde, met alle mogelijke vastheid tracht alle wortels der anarchie te rooien, alle bronnen van ongenoegen te dempen, en te vestigen op solidaire genegenheid het eindelijke rijk van peis (en zijn dit nog alleen voornemens: het zijn voornemens réeds!) — zoo ook is Verhaeren boven eigen wankel, boven eigen twijfel gerezen. Geen ploeteren meer in de drabben van ikheid of rotte maatschappij: een aanvaarden van alle goedheid, een bewonderen van alle schoonheid, hoe fragmentarisch ook; en, door een rijp karakter gesterkt, een doorzien van alle passie, van alle menschelijkheid, en, weldra, van alle wereld-orde. Met zijn breedere ziele-ontvankelijkheid gaat gepaard het zwellen van zijn werk, de klare grootschheid waarmede het verruimt tot, haast, eene cosmische beteekenis. Geen schrik meer en geen aarzelen: het aanvaarden der groote wetten, het beminnen van al 't onafwendbaar-eeuwige.

En aldus staan we weer voor drie werken die,

in hun vaste eenheid, boven den tijd verheven, zingen als 't nieuwe Credo van dit menschdom. Het zijn *les Visages de la Vie,* verheerlijkende verklaring van de menschelijke passies, *les Forces tumultueuses,* verbeelding der wereld-dynamiek in hare hoogste verschijnselen, en die dyonisische en toch mate-houdende *Multiple Splendeur,* met hare uitleggende epigraaf: Admirez-vous les uns les autres. — En weer kan alleen aanhalen den innigen zin dier boeken leeren:

Celui qui me lira, dans les siècles, un soir,
Troublant mes vers sous leur sommeil et sous
[leur cendre,
Et ranimant leurs sens lointain pour mieux com-
|prendre
Comment ceux d'aujourd'hui s'étaient armés d'espoir,

Qu'il sache, avec quel violent élan, ma joie
S'est, à travers les cris, les révoltes, les pleurs,
Ruée au combat fier et mâle des douleurs,
Pour en tirer l'amour, comme on conquiert sa proie.

J'aime mes yeux fiévreux, ma cervelle, mes nerfs,
Le sang dont vit mon cœur, le cœur dont vit mon
[torse;
J'aime l'homme et le monde et j'adore la force
Qui donne et prend sa force à l'homme et l'univers.

Car vivre, c'est prendre et donner avec liesse.
Mes pairs, ce sont ceux-là qui s'exaltent autant
Que je me sens moi-même avide et haletant
Devant la vie intense et sa rouge sagesse.

Heures de chute ou de grandeur! — tout se confond
Et se transforme en ce brasier qu'est l'existence;
Seul importe que le désir reste en partance,
Jusqu'à la mort, devant l'éveil des horizons.

Celui qui trouve en un cerveau qui communie
Avec la fourmillante et large humanité.
L'esprit plonge et s'enivre en pleine immensité;
Il faut aimer, pour découvrir avec génie.

Une tendresse énorme emplit l'âpre savoir,
Il exalte la force et la beauté des mondes,
Il devine les liens et les causes profondes;
O vous qui me lirez, dans les siècles, un soir,

Comprenez-vous pourquoi mon vers vous interpelle?
C'est qu'en vos temps quelqu'un d'ardent aura tiré
Du cœur de la nécessité même, le vrai
Bloc clair, pour y dresser l'entente universelle.

Op deze schoone verzen, die wijze verzen zijn,

die zijn als een Gnosis van onzen tijd, van ons streven, van onze overwinning, zou ik mijn opstel (rijker helaas aan aanduidingen dan aan die scherpe trekken welke de definitieve gelijkenis van een beeld griffen in 't onvergankelijke van een geheugen) kunnen sluiten, want, — was de goede wil u bij 't lezen als hij mij bij 't schrijven was, — niet waar? gij zult hier in hebben herkend den Vlaming van het einde der negentiende eeuw dien ik u in den grooten dichter Emile Verhaeren noemde. Ik zou hier kunnen zwijgen dus, — waar Verhaeren-zelf weldra tot u zal spreken [1])......

En toch.... — Daar zijn twee dunne boekjes nog. Zij heeten: *Les Heures Claires* en *Les Heures d'après-midi,* en — de geweldige meester vergeve 't mij, — ik vind ze 't allerschoonste wat Verhaeren ooit zong. Niemand zou kunnen zeggen, hier: dat is van een Vlaming, onbetwistbaar; noch: dat is van den voorlichter naar een toekomst van vrede. Maar ieder zou moeten bekennen: dat is van een Mensch, zonder meer.

Ik zal deze teere schoonheid — ik bedoel vooral *les Heures d'après-midi* — met de sceptische handen van den criticus niet aanroeren: den dichter

1) Dit opstel leidde eene reeks voordrachten in, die Verhaeren in Nederland zou houden.

alleen behoort hun innige heerlijkheid, en haar, aan wie hij ze heeft gewijd. Maar, zal ik ze, door 't plaatsen er om heen van vernuftige exegesis of zelfs kiesche bewondering, ongerept laten in hunne diepe echtheid: hoe zou ik u verzwijgen dat zij vooral, die smalle deeltjes, mij overtuigd hebben van Verhaeren's verhevene grootheid? Want heb ik er niet mogen bij vergeten eigen leed; hebben ze me niet toegesproken ziel tot ziel; heb ik er niet in mogen proeven de hymetische honig die tot dichter wijdt zelfs het koudste hart en van hoogere vreugd glinsteren laat en weenen doet de bralste blikken? Want dit zijn verzen als zijn die van de zeer weinigen, die niet hun land en hun tijd, maar die tot de hoogste, de puurste, de essentiëele Menschelijkheid behooren.

Verhaeren is, onder de Vlamingen der gestorven negentiende eeuw en der ontwakende twintigste, de grootste allicht. Maar hij is beters, want hij heeft een ziel van alle tijden, voor alle tijden.

1906.

GEORGE MINNE.

Ik ben hier aan zee, weken reeds: zij is een groote leer-meesteresse....

— Naar men in jaren vordert, wordt het beschouwen des levens, het gevoel, het bevatten van wezens en verschijnselen, 't schakelen in zich van werkelijkheids-beeld in rechtstreeksch gewaarworden aan het innig herinneren; 't keeren en wentelen, 't roeren en ontroeren, 't zijnde en scheppende van de buiten-wereld in de ontvangende kamer van ons gemoed; — wordt wat we noemen ons ziele-leven, door opstapeling allicht van indrukken en aandoeningen en een geheim daaropvolgend verwijderings-werk, dat het échte alleen bezinken laat en vaster laat worden als een toetssteen voor nieuwe gevoels-aanrandingen; — bij 't vorderen der jaren wordt, hoe 't verscheiden weze bij elke personaliteit, de ontvangenis- en barenswijze voor elk kunst-werk, dat niet blootimpressionisme beoogt, stake bij stake ánders.

Waar eene liefelijke eigenschap der eerste jeugd in rijpere jaren den begenadigden kunstenaar bíjblijft, te weten: dat hij, zonder tanen en schennen,

is als een spiegel die de minste trilling van licht, het fijnste spel van klaarte en duister, en de omschrijvende lijnen, en 't felle of teedere, vaste of roerende ooge-nooden van een glans-punt vat en weêrkaatst; zulke eigenschap, die hem niet verlaten zal zoolang zijn hart zal kloppen en zijn oog verbaasd zal staan voor alle verschijnsel eener schoone werkelijkheid, en, dieper, voor den verborgen adel van de geringste daad, voor 't wroeten en wriemelen van het laagste leven; zoolang zijne bewondering niet falen zal voor de duizenden vormen van 't ongeloofelijk-verscheiden Zijn en zijn vroomheid niet verzwakken voor het duizend-voudig bewijs der duistere en toch klaarstralende Wetten; — waar zulke eigenschap, zoolang hij als kunstenaar leeft, van zijn bestaan maakt eene nooit-ontspannen snaar: is niet te minder aan 't wijzigen en verdiepen, aan 't verinnigen en verzwaren, aan 't verzuiveren en verbreeden steeds de klank door de snaar in 't doortrilde lichaam gewekt, naar tijden en omstandigheden, eigen lijden en anderer vreugd, en de zonderlinge wijsheid, 't erkennings-vermogen en de macht der schifting, in één woord, de levens-bezonkenheid, gedrenkt met het bijtende zout des levens, de aanvoering van indruk en gewaarwording allengerhand is komen onderschragen met eene minder-brooze,

eene hechtere, eene ruimere resonnans-kast, met een beter besef van het eeuwige in het onmiddelijke, van het algemeene in het bijzondere.

Innigere weemoed en luidere roes zullen zich uiten misschien in een grootere weelde van beelden, waar de jeugd weêrkaatst in bonte veel-stemmigheid de immediate ziels-beroering, zonder dat deze in een grond van gerijpte levens-ondervindingen, van bedenkingen zelfs die uitslag zijn van alle gebeuren en kern van alle daad, het richtende beelden-snoer, de bereidde gevoels-zusters kunnen vinden, die haar naar vaster doel en echtere beteekenis, naar meer al-menschelijkheid en blijvend voorbeeld in 's menschen geheugen leiden zullen. Gelukkig die, van aanvang af, zijn onrustigen kunstzin tot stramien een schoone liefde of een schooner verdriet kan geven: zij bieden aanstonds die eenheid, zij schrijven onmiddelijk die golvende en glooiende, maar éene lijn, die luisteren doet den meerdere in jaren, of wie eigenst gevoel beleed. Want zelfs die geen doel heeft dan onmiddellijke werkelijkheids-weêrgave, onder 't streng-gesnoerde masker om zijn aangezicht, het stormige of liefelijke, zachte of hatende, of overmachtig-lachende van 't gevoels-vlak, waar — marmer of moere — de impressie op afketst of dralend in talmt en speelt. Maar hem, wien de jaren nog hebben ge-

spaard in getob en beproeving: hij is geen mindere kunstenaar om wilder uitflappen van overstelpende indruk-reêheid, hij is alleen nog geen algemeen kunstenaar, omdat elke indruk bij hem op gelijk vlak komt te staan, omdat de ervaring hem nog niet toeliet in zich de beteekenis der gewaarwording te keuren, omdat de onbewuste levensdraad, die, uit alle horizonnen gesponnen, hem weêr naar alle horizonnen leidt, hem niet op de wegen heeft gebracht waar hij aan bramen en doornen, de bloemen die zijne oogen, de vruchten die zijn lippen zochten als lang-betrachte eigen troost en genieten zou vinden, noch ten klaren of troebelen vijver waar hij, sereen of beschaamd, zijn heul of zijn schoonheid erkennen zou. Want met de jaren; met de stralende en bijtende levensademen; met de winden die u wel dwingen zullen het plooien te leeren in de veilige richting; met de vlagen die u sparen willen, mits ge om de schouders beschuttenden mantel duldt; met het gaan van het leven, dat u door-kneedt en gedijen laat tot uw hoogste lijdens-macht en de grootste genietens-spanning; met het bewust-zijn dier macht en dier spanning, die u gelukkig en ongelukkig maken in en om u-zelf, buiten alle inwerking; — met de les van uur aan uur, die lijnen aandikt of wijzigt, inzichten verschuift of dierbaarder maakt,

oordeelen vestigt of breekt; met het diepere bezinken der personaliteit vervormt zich ook onwillekeurig, hoe frisch behouden blijve 't bevattings- en uitings-vermogen des kunstenaars, den aard en 't wezen van zijne kunst; en wie, bij rijpen van eigen wijsheid en bewustheid van eigen innerlijk zijn, blijft voort-deunen naar zotte wijze der jeugd: hij moge de blijdste en onbevangenste zoon zijn der natuur, hij blijft een onvolledig dichter, zoolang ik door zijne luchtigheid den stap niet hoor van een ernstig-voortschrijdend leven.

Immers: is het niet in 't meer en dichter bepalen der grenzen, waarin het de oneindigheid belieft onze personaliteit te schrijven; is het niet binnen de perken van het eigen gemoed, door het Heelal gevormd en vastgezet tot eigen spiegel, dat we, met meeste zekerheid tot slagen, benaderen dit eind-doel: met eigen stem het lied van altijd voor eeuwig te zingen? Stoffelijke wezens, met kwalen en verlangens die wisselen van elk tot elk, maar allen verklaard en bevreemd, begenadigd en behekst door de Onaantastelijke, door de Lusteloos-barende en Lijdenloos-kwijnende, door de Almachtige en Onverschillige Natuur: hoe zouden wij, die van haar ons eigen en wisselend wezen erlangen, haar beter loven en beter weêrkaatsen — daar aldus is ons doel en onze drift — dan door

het eenvoudig uitzeggen van ons slecht en ons schoon, eenvoudiger naar de jaren hebben geweerd al 't wufte en onwegende; begrensder naar we eigen grenzen hebben leeren te voelen, maar zuiverder en zorgvuldig-beter daar die grenzen werden geteekend en met der jaren strenger vastgezet door Natuur-zelve?

Binnen eigen grenzen, naarmate het leven ze u openbaart, de oneindigheid uit te spreken; meer en meer buiten het toeval van onmiddellijken indruk; gaver naar in u de groote wetten vasteren bodem hebben gevonden; op den slag en weêrslag die u, binnen uw wanden van vleesch en huid, den niet-minderen broeder maken van zon en sterren; — in de bewustheid van uwe nederigheid, maar met de kennis van wat de eeuwigheid in u als persoonlijke en tevens algemeene waarheid heeft ontwikkeld, uit uw emotie de motieven weten te kiezen die u met de meeste oprechtheid tot het hoogte-punt van uw kunst-doel mogen leiden; u, na jeugdige onbezorgdheid van een overvol gemoed, mijl-paal aan mijl-paal door eigen ervaring laten voeren naar 'tgeen in u als een wegende vrucht het Opperste is; — zich-zelf, uit eigen begrensdheid, op eigen grond, met eigen gebaar, vóordoen als een erkenbaar beeld van het Onmetelijke: o duizelige, o nóodige droom!....

— En het was de lesse der zee, dezer laatste weken.

Want waarom men ze lief heeft, eerst onbewust en met schrikkelijke angsten; later met meer gevoelende zintuigen en onderscheidend brein, om haar ongewoon, verbluffend en verblijdend vertoon van verwen en tinten, en 't spooken om haar van geweldige of beminnelijke mythen; naderhand — en gij zijt u zelven benaderd — om het tij, dat ebt en vloedt en uw eigen hart dwingt tot haar golf-slag; — waarom men haar onwederstaanbaar liefheeft, en keert tot haar telkens terug: ten ware omdat zij, de onbegrensde en toch begrensde zee, het heerlijkste voorbeeld is van alle geestelijk leven? Beperkt tusschen rotsen en weêrstand-biedende duinen-glooiing, door palle geweld en een glijdende onvormbaarheid die, meêgevend, te beter haar in eigen gebied houdt: toch mag ze bevatten geheel den hemel, van Oost tot West; in hare kleuren leest ge toekomstige wind-vlagen; het slaan harer wateren voorspelt de omwerpende seizoenen; en de lucht die ze schept is voedend van mannelijke zouten. Zij ware de oneindigheid-zelve, was ze niet ingedamd door zelfs werken der menschen. De steenen die wíj breken met onze handen, weêrstaan haar geklots en de borende mijn der getijen. Zij heeft geen geheim voor ons,

dan die van hare schoonheid, zooals alle schoonheid haar werking dankt aan een geheim. Wij hebben van het graan gegeten dat wij teelden op haar droog-getrokken bodem. Zij is omschreven door de natuur; zij is omgrensd door ons menschelijk willen en weten. — En toch, in den keten van klippen en stranden waarin de aarde haar aldoor dichter omklemt; gebroken zelfs door riffen van roerlooze dieren die zelve zij voedt en teelt: hoe heeft zij ons niet verwonnen in onzen trots, gekluisterd in 'tgeen we dachten onwrikbaren wil te zijn, overmeesterd bij eersten aanblik reeds, en bij nader kennen onontwindbaar omsloten als de armen van eene beminnende en vroeger-ontgoochelde vrouw! Want kniezen van kleine verdrieten en 't armzalige van peuterige en onedele vermaken: waren zij niet weg-gewaaid in-éens onder haar sterkend-schroeienden adem? Werden onze oogen niet grooter plots van steeds herhalend verbazen om de minste van hare gedaante-wisselingen? Wisten wij niet, inniger steeds en groeiend in blijden schroom, dat zij ons vertoonde wat nergens we zagen, noch ter vlakte wier onroerende gelatenheid tot eigen doorgronden leidt, noch ten woude, dat wekt weêrstrijdige gedachten; wisten wij niet, dat we vonden alhier wat gevuld had de grootste heiligen: de geheele Godheid in de

holte eener leemen schaal; binnen den krater, enger en enger steeds, het steeds dieper pijlende zinken der geheele Oneindigheid?

En zij werd ons tot voorbeeld van eigen volkomenheid, om eigen volmaakt kunstenaars-wezen. Zij bracht ons nader bij eigen doel-wit. Allengerhand verlaten de weelde van dionysische vreugden om de gaven van 't onmiddellijke oogenblik, en 't veroveren in ons der bepalende en beperkende affecten die ons, in hunne verscheidenheid, schakelden in den keten der menschheid. En dan, bewuster van dag tot dag, ons bloot-geven aan de Natuur, dat ze zich spiegele in de gedaante die ze, strenger beteugeld, beter ingeriemd, tot hoogeren ernst en adel, zich koos in óns te wezen. Dankbaar, dat we eenvoudiger werden, om reiner de water-drop te zijn voor een heerlijkeren regen-bogen; erkentelijk om de zuivere rechtlijnigheid, die moge voeren tot onbevroede einders.

*
* *

De Gentsche beeldhouwer George Minne is, binnen de palen van het menschelijk-mogelijke, thans steeds bewuster na lange phasen van evengrootsche als onverklaarbare onwetendheid, gedreven door onbekende machten waar zelfs keusverwantschap slechts gering deel in had, — George

Minne is een zeldzaam voorbeeld van hetgeen ik hierboven omschreef als de beperkende, maar veralgemeenende wet waar alle kunstenaars-wezen aan heeft te gehoorzamen, wil zijn werk stap houden met zijn eigen leven, en plaats vinden, later, tusschen wat opgesteld wordt voor de eeuwigheid. Het is geens-zins overdrijving te zeggen, dat zijn arbeid, in geleidelijke uitvoering naar de eindelijke voltooiing, en steeds, het hoeft herhaald, binnen de perken van zijn wezen en zijne kunst, die is deze van den beeldhouwer, — gehoorzaamt als die der allergrootsten, en met eene duidelijkheid die den doorgronder verbaast, aan den eisch, door ons vooruitzicht en de onontkomelijke æsthetische decreten gesteld, dat hij, in steeds-eenvoudigere en toch steeds-bepaaldere persoonlijkheid, de grootste som van algemeene menschelijkheid weêrgeve.

Men begrijpe goed wat hier door „algemeene menschelijkheid" wordt bedoeld. Het is niet bloot wat men „psychologische gemeen-plaats" genoemd heeft. Loopt het niet noodzakelijk uit op 't grove en brutale feit van smart en geest-drift, van plichtbesef of vaderlands-liefde, het staat even-ver af van uitzonderings-gevoel en gedachtelijke afwijking. Blijft het schakeering, het is eene schakeering die door elk, in den kring van zenuw-fijnen en geestes-

hoogen, onder de besten van het begrijpende menschdom, kan worden begrepen niet alleen, maar is geleden geworden.

Wij beleven geen tijd van onmiddellijke impulsie; twijfel is tegen-wicht van alle geloof, en we kennen den droesem van elken wijn. Ontgoocheling treft in hun vleesch de gezondsten; wij boezemen geen liefde meer in, of zij ontketent spot. De nobelst-bedoelde gebaren breken voor een nuchteren blik, en zelfs de koelste redeneering stoot op de zekerheid af dat ze morgen faalt. Alle drift loopt uit op berekening, alle overgave op een verzwelgend niet. Heroïsche ontwikkeling, in oer-natuurlijkheid, van onze eenvoudigste vermogens, wordt hypertrophie, als ze niet plat wordt gedrukt op den muur van onverzettelijke onverschilligheid. Alle energie is razernij, als de dagelijksche noodwendigheden haar niet hebben gekanaliseerd tot mindere karrewijtjes. En er is geen trap meer die uit de ivoren torens naar de drabben leidt.

Zulke omstandigheden sluiten thans de breede gebaren in volle zon uit. De besten onder ons, de edelste vruchten der huidige beschaving, zij zijn gestraft in hunnen geest: zij zijn de eenvoudigen niet meer, die God zullen zien. Gelukkig als wij niet aan satanische geneuchten de laatste gezondheid onzer ziel verkoopen, zijn wij te zwak

en te koel voor elken opstand geworden. Wij leven in een schemering: zij is niet zonder schoonheid. Gaat onze gedachte schuil in een hoek, waar ze onbemerkt de massa aan haar voorbij laat trekken: ze weet dat haar kleed onbezoedeld blijven zal. En is meer dan ooit alle waarheid betrekkelijk: alle dwalende booten hebben lichten die elkander erkennen. En 't „algemeen-menschelijke" van dezen tijd, dat voor alle tijden dézen zal kenmerken: het is geen breede arm-zwaai, het is een glimlach van verstandhouding, of de onvruchtbare zucht van telken avond....

Zoodat, zult ge zeggen, dit „algemeen menschelijke" ook buiten het bevatten van de massa zou kunnen wezen? — En waarom niet? zal ik vragen op mijne beurt. Wie bepaalt, overigens, de som dier algemeenheid, dan de toekomst; wie is blinder voor eigen leidende krachten of passieve schoonheid dan het heden? Als ik beweer dat George Minne in hooge mate een kenteeken van zijn tijd zal blijven, en 't ontleden van zijn werk mij gelijk geeft, wie durft dan verder ontkennen dat de toekomst hem als de klassieke, dit is juist: veralgemeende, uiting van zijn tijd zal erkennen, een schakel in den keten die, schakeering aan schakeering, voor alle eeuwen, het eeuwige menschelijke lijden en genieten beteekent?...

— Lichamelijk gezond als weinigen, volbloedig zóo dat sport behoefte en noodwendigheid is geworden; geens-zins overvoed, zooals men gemeend heeft, van decadente literatuur; geestelijk-schrap tegen alle ziekelijkheid; gecompliceerd alleen van wege een leven dat hem voorzichtigheid en wantrouwen heeft geleerd; wils-sterk genoeg om tegen alle zwakheid met den hechtsten tucht op te kunnen staan; kieskeurig zóo, dat geene gedachte hem meê zal slepen dan na de schifting in een beproefd en doordringend brein; rijk genoeg aan bijtende en schrijnende ondervinding om overgave te weren als om zich-zelf in ál te groote onschuld te openbaren; een decadent, die alleen het afgetrokkenste beeld van zijne personaliteit lief heeft? neen: een minnaar van eigen, zeer menschelijk gevoel, maar herleid tot zijne grootste uitingszuiverheid: — aldus staat George Minne, ontvankelijk en toch gesloten, vóor 't leven van zijn tijd; als een filter, zou ik zeggen, die niet doorlaat dan wat hij zuiver keurt; als een wachter op zijn hoede vóor 't slot van eigen bewust-zijn; zonder slechtheid dan die noodig is voor 't evenwicht van eigen œconomie. Geen spontane natuur dus: een gekrenkte, die achter eigen-waarde schuil gaat, maar door de vensters van zijn ziel alle zon en alle maan stralen laat, en ze beziet in de diepste der spiegels.

Zulke, ik herhaal: zeer gezonde, maar zeer bewust-gesloten persoonlijkheid; deze zenuw-sterke; deze, door heftige lichaams-oefening ook, tot cynisme toe moreel-gestaalde natuur, die, als eenige eigenaardigheid, wenscht kontrool te houden over zijne gevoelens gelijk de meeste kunst-grooten, zonder daarom die gevoelens tot gedachten of allegoriën te laten verstarren; deze kloeke zelfbekende, die de weelden van zijn eigen ziele-leven weet te ordenen, 'dat ze prijken zouden in hun hoogsten luister; deze gewone, en toch zeldzame, heeft niet steeds, en ik liet het u hooren, onaangeroerd vóor het leven gestaan. — Ik acht niet noodig, en 't ware onbescheiden, hier van eene biografie meer te geven dan noodzakelijk is voor mijn bedoeling, die mag heeten: George Minne te toonen, in de beperking van zijn eigen wezen, als strevend naar de uitbeelding, volgens eisch en toelating zijner kunst, van wat toets-steen van een vlak der algemeene menschelijkheid uit zijn tijd mocht wezen. Ik zal hier dus neerschrijven alléen, als een symbolisch gebeuren méer dan als eene bepaalde werkelijkheid, wat hem aanzette en toeliet te worden, zooals ik u hem naderhand heb vóor te stellen.

— Men heeft veel geks over hem verteld. In Duitschland heette het, dat hij van den boer was;

in Holland zei men hem blind te zijn. Eigenlijk heeft hij de beste oogen der wereld — groote, staal-blauwe oogen, — en is hij van patriciërs-familie. Een voorouder was burgemeester van Gent; de stam-vader niemand minder, naar luid der legende, dan Keizer Karel de Vijfde. Deze moet in der tijd aan vier Gentsche bastaard-geslachten het privilegie van alleen-verkoop der vleesch-waren hebben gegeven. Het waren de Van Melle's, de Deynoot's, de Van Loo's en de Minne's. Thans nog blijft het monopolium der vleesch-houwerij grootendeels te Gent aan de Van Melle's en de Van Loo's. Van Deynoot's hoort men niet veel meer. De Minne's zochten meer-geestelijke bezigheid.

De vader van George Minne was een bouwmeester, onder de besten, en zijn zoon werd in zijn vak opgeleid. Men merke het op en vergete het niet. George Minne is, aanvankelijk, en blijft het, ook als zijne uiting anders bedoelt, hoofdzakelijk een bouwmeester. De intellectuëele rechtlijnigheid en de tucht, bij alle architectonische bedoeling ondersteld, zullen het zijn geweest, die zijn beeldhouwkundige werkzaamheid naar strengen vormen-keus en eenvoudige vorm-weêrgave, die zijn smaak naar het meer-monumenteele, met een uitnemend gevoel ervoor, zouden louteren en ver-

scherpen. De beeld-houwer George Minne bouwt op zijne aanvankelijke architect-opleiding.

Het dwingen van een tijd die in Gent vele geesten en talenten heeft gewekt, en de uitnemendheid van een meester — het was Canneel, bestuurder de Kunst-academie — die de oogen zijner leerlingen afwendde van vluchtig landschap of schilderachtig geval voor de breedheid en den ernst der decoratief; de strengheid tevens van een huiselijken haard die nopen moest tot het verdiepen van eigen gemoeds-leven en het verzwijgen van liefde als van leed, moesten verwijderen van eene kunst — ik bedoel: de architectonische — die schrompel ging onder de eischen van utilitaire noodwendigheid en alle eigen fantazie te zwijgen heette. De van nature als architect aangeleide werd van lieverlede een kunstenaar met meer-persoonlijk doel: eerst een schilder van ontzaglijke muur-ontwerpen, een Val der Engelen, een Tocht van Bacchus: sinds lang-vernietigde uitingen van eene gulle jeugd; later een beeldhouwer van titanische rompen en gigantische gebaren: episch uitflappen van wie zich verloste uit orde en tucht. Wel houdt het geheim van schetsboeken uit dien tijd den kern reeds in van later gebeuren: 't verwezenlijkte is van iemand die uitbundig overvloeit van grootsch bedoelen. — Niets

blijft nog over van die eerste gemoeds-uitdrukkingen, en 't mag allicht gelukkig heeten: zij berustten meer op inbeelding dan op gevoels-werkelijkheid; hunne voeten rustten zelfs op geen wankelende aarde.... Meer levens-rijpheid bracht, onder alleen-bevroede omstandigheid, een plotschen ommekeer: dieper lijden bracht noodzakelijkerwijze echtere kunst.

De eenvoudige noodwendigheid van een dichter beschouwen der werkelijkheid — de kunstenaar was, na een kort, niet zeer vruchtdragend, verblijf te Parijs, bij Rodin, in 't huwelijk getreden — bracht werk voort van louter acuut-scherp realisme, gespiritualiseerd alleen, als het ware, door de keus der onderwerpen.

Schrijnend lijden van daarna; de hel van alle smart waar ook hij in te zinken had en langer verbleef dan minder-sterken hadden uitgestaan; het worstelen dag aan dag tegen 't week en vormloos, log-wegend gedrocht van een rampzalig leven zonder uitkomst: zijne kunst zou er, evenals zijn gemoedsleven, den weêr-slag van dragen. Van realistisch wordt ze realistisch-sentimenteel, en weldra — in heerlijke teekeningen — symbolisch-sentimenteel.

En hier is, vóor ik in vluchtige omschrijving Minne's werk categoriseer, eene parenthesis nood-

zakelijk. Ja, George Minne is tot meer bewust-zijn en persoonlijkere uiting gekomen, op het oogenblik dat zijn vriend Maeterlinck in-eens, als bij toover-slag, door „Princesse Maleine" ter nokken des roems steeg. Men heeft, naar aanleiding van enkele platen van Minne, die in meer abstracten, eenigs-zins conventioneelen, vorm een of ander subtiel gevoel uitdrukten, van Maeterlinck als van een ingever, van een macht-wekker gesproken, te meer en te lichter daar Minne in zeer jong werk eene plaat voor de eerste uitgave der „Serres Chaudes" had geteekend, en later sluit-stukjes en omslag leveren zou voor de „Trois petits drames pour Marionettes"; om niet te spreken van de zeven groote teekeningen voor „Sœur Béatrice", toen de Duitsche vertaling ervan in „Die Insel" verscheen. Die voorgegeven invloed van Maeterlinck op Minne berust op eene al te geringe bekendheid met Minne's karakter en de omstandigheden waarin 't werk van Maeterlinck evenals dat van Minne ontstond. Ik herhaal dat niemand minder dan George Minne literair-ontwikkeld of -aangelegd is, noch meer wantrouwen heeft voor kunst-in-woorden, plasticus als hij is, meer dan wie en bij alle uitsluitendheid. Mocht hij, bijvoorbeeld, de eerste voorlezing van de „Princesse Maleine" door Maurice Maeterlinck-zelf bijwonen: van de bedoelingen des

dichters kreeg hij bepaald minderen indruk, dan van 't feit dat de voorlezing gebeurde op 't landgoed van Maeterlinck's vader, een zwoelen namiddag die eindelijk in een donder-vlaag uitbrak, en dat 't schrik-wekkende der botsende elementen zeker van niet weinig beteekenis was voor de impressie door het drama gewekt. Heeft hij, Minne, wel eenigen smaak voor literatuur, hoe ook ongeschoold en onontbolsterd, die smaak zal hem leiden veel meer naar de drastische plastiek van een Shakespeare dan naar de muziekale gevoels-ontwikkeling van een Racine; hij zal 't heele symbolisme geven voor den eenigen César Birotteau, en in 't werk van Maeterlinck zelf boven al de andere drama's, wen berustend, in schijn althans, op onmiddellijk-preciese werkelijkheid, de „Monna Vanna" stellen. Want Minne is uitsluitend een zeer gezonde, hoewel zeer subtiele, emotieve natuur, vatbaar vooral voor oog-beelden; terwijl daarentegen Maeterlinck de onmiddellijke emotie alleen als voorwendsel kent, dat naar diepere beteekenissen leidt. Maeterlinck is een echt symbolist: de uiterlijkheid is niets bij hem dan het vluchtige teeken van afgetrokken wetten. George Minne zoekt naar oorsprong noch reden: hij is een lijdend en pijnlijk-ontvangend mensch, die in den meest-passenden vorm, na lang bezinken, zijn gerijpt menschelijk gemoed uitbeeldt.

Wel is er één werk van Maeterlinck dat, voor wie nader te beschouwen weet, onmiddellijk aan George Minne herinnert: het zijn de „Serres Chaudes", 's dichters eerste bundel verzen. Deze verzen zijn van tweeërlei aard: enkele staan onder rechtstreeks-Franschen invloed; zij bereiken, langs Verlaine om, Baudelaire. Een ander deel ervan staat daarentegen geheel op zich-zelf: het is, kort uitgedrukt, de scherpst-mogelijke buitenwereld-impressie op een hyperaesthetisch gevoel, dáarin het gelijk-tijdige werk van George Minne benaderend... Ik geloof niet dat Minne en Maeterlinck elkander kenden toen de „Serres Chaudes" werden geschreven; in allen gevalle kon de toen-debuteerende dichter, die geens-zins nog zijn eigen weg en wezen gevonden had, en slechts een zeer prikkelbaar gevoels-mensch was, op den nog zeer jongen beeldhouwer niet rechtstreeks hebben ingewerkt. Maar waarheid is: zij beiden waren Gentenaars, en voor zelfde indrukken te dien tijde zeer ontvankelijk.

Uit gelijkaardige families gesproten (de huizen hunner ouders lagen, 't weze als eigenaardige bijzonderheid meêgedeeld, in zelfden stads-wijk en geen vijf minuten van elkander), na gelijkaardige opvoeding, had gelijke neiging hun tot oord van avond-dwalen een wandeling gewezen die, naar mijnen wete, haar even-beeld nergens, door geheel

Vlaanderen, vindt. Een roerlooze gracht, onder oude olmen zwijgend, glijdt er wegend langs doodsche heeren-huizen en de lange, duistere rij van stille hospitalen. Het blinden-huis toont er, achter tralies, een grooten, stervenden tuin, waar giftige zwammen de boomen verstrikken, en, vinger-tastend, oude mannen aarzel-voetend wandelen. Daarneven is het een zieken-huis, waar door opene vensters de geur van phenol en 't gedrens van veege kinderen dringen. Nog even verder — ik vertel eigen herinneringen — kreunt onder 't gedreun van razende vingeren een telkens herhaalde piano-oefening. En daarboven uít klept als een schrille nood-klok de avond-bel der nabije Bijloke, het stedelijk verpleeghuis, waarvóór de onroerende kaars-populieren den hemel ín wijzen. En ginder heel verre, waar de rechtlijnige gracht zijne beide oevers tot één punt samen ziet vloeien, en de lompe gedrochtelijke staats-gevangenis blokt, brandt de late zon priemen in de harde en duistere huizen, en laat het water koken als nauw-bewegend lood. — Déze avond-wijk, die heel de Gentsche kunst van dezen tijd in wezen en naar den geest heeft beïnvloed, is de smelt-kroes geweest waar Minne even goed als Maeterlinck 't gelouterde metaal van zijn aanvangs-werk heeft geput. Beiden hebben zij er den weeën en brandenden indruk van ondergaan.

Is er analogie in beider arbeid, het is analogie door parallelisme, geens-zins door wederzijdsche beïnvloeding. En ik achtte het noodig dáarop te drukken, omdat het een gemakkelijk misverstand uit den weg kon ruimen...

— Ik zei u hoe jaar aan jaar Minne moreel en praktisch te lijden had.

Na deze lange lijdens-episode in George Minne's leven, is eindelijk rust gekomen. In alle richtingen vrediger, heeft het leven hem gegeven, na de uitdrukking van veel smart, het expressie-vermogen om meer kalme, en zeer nobele gevoelens uit te beelden. 't Bewust-zijn is gekomen: de kunstenaar weet dat hij zich-zelf-gebakende wegen, zich-zelf-geteekende vormen verlaten mag, zonder zich-zelf te verliezen. Meer en meer verwijst hij het „geval", de sculpturale aanleiding, de „mooie brok", om er naar te streven, het meest-intense gevoel in de meest-monumenteele vormen uit te drukken. In eigen, maar meer en meer algemeen-vatbare gestalten — vatbaar, bedoel ik, voor dezen (en zij zijn zeldzaam helaas) die in eene sculpturale lijn hare beteekenis weten te lezen, — tracht hij er naar, 't bezonkene van zijn wezen, buiten alle individuëele gewaarwording, of liever: na 't gedijen tot

breedere algemeenheid van het individuëele gevoel, uit te beelden. — Uitzonderings-kunstenaar wél, omdat het eigenlijke volk, de gewone mensch, voor het smaken van beeldhouw-werk van wege de huidige beeld-houwers waarlijk niet als bedorven kind mag worden beschouwd; in het bent der onontwikkelde, grof-sensuëele, materiëele, vaak-ongevoelige confraters (en ik ken in het huidige België hoogstens een drietal, viertal uitzonderingen) een afgezonderde, een — gelukkig geëerbiedigde! — afgetrokkene; wars van anekdoot-in-sculptuur als van gemakkelijke en gangbare abstractie, bereidt thans George Minne — ik toon het in 't volgende deel van dit opstel bij voorbeelden — van zijn tijd een, hoewel persoonlijk, toch algemeen beeld. Na Rodin en de levende driften, na Meunier en den nobelen arbeid, zal onze eeuw in George Minne haar subtielere, haar pijnlijk-doordringende beteekenis, haar „voelend denken en denkend voelen" herkennen. Niemand zal als hij, — in eene onbesproken plastiek, met een zin voor 't monumenteele dat hij aan zijne architectonische opleiding dankt en dat door weinigen in deze tijden is bereikt, — niemand zal kompleeter een geestelijk-gemoedelijken toestand hebben uitgedrukt, die een heele jeugd heeft doorbrand, en thans nog vele mannelijk-volvormde breinen kommerlijk bezig-houdt. Hij

zal blijven, onder de grooten, als den kompleten uitbeelder van onze geestelijke ellende, van al onzen ijver, van al onze neêrslachtigheid, van al onze hoop... — Gezonde kunst? Ik zal het verdedigen noch bestrijden, waar ik schuw ben voor zulken aard etiketteering. En daarenboven, als men waarlijk oprecht is, hoe uit ongezonde omstandigheden, gezonde kunst te bouwen? En dan nog: de grens tusschen 't normale en 't ab-normale! En de vraag: wat schoonheid met functies van maag en gewrichten, of zelfs van hersen-werking te maken heeft!...

Begonnen — ik vat samen — bij verbeelden van naakte, maar scherpe realiteit, om later het gedweeë of schrijnende, onmiddellijk of overdrachtelijk, in legendarisch onderwerp en bepaald-gekozen gedaante of de afgetrokkenheid van een veel-beteekenend gebaar, ervan uit te drukken; later gerezen en gepuurd tot ontwerpen die hoogere gevoelens, in hunne fijnste schakeering, tot bij eene eeuwige beteekenis, wisten weêr te geven; — hiëratisch geworden haast, na zijne kunst uit de liefde voor werkelijkheid naar 't reinste bedoelen te hebben geleid (zoo voert de „Dorps-schout" uit het Museum van Gizeh naar „'t Wegen der Zielen" in de Egyptische tempels): langs zulken weg reist de nog-jonge George Minne — hij is pas over de

veertig — naar eene misschien meer en meer aparte, maar diep- en diepere menschelijke kunst die — het hoeft herhaald — daarom nooit gedachtelijk zal worden.

— Maar elke kunst heeft hare eigen uitings-wijze, binnen eene beperking die er de sterkte van te zijn heeft. Het hoeft, vóór nadere ontleding van het werk, gezegd, dat George Minne nooit buiten de perken der beeldhouw-kunst is gegaan: zeldzaamheid te grooter in een tijd waar muziek philosophie bedoelt, literatuur muziek, en vaak schilder-kunst niet minder dan muziek en literatuur en philosophie te zamen. George Minne is, uitsluitend, en zelfs als hij teekent, een beeld-houwer. Hij ziet plastisch-omschreven, in tegen-stelling met den schilder die plastisch-geënveloppeerd, die atmospherisch ziet. Méer — en het is in onze tijd, zijne eigenaardigheid —: hij ziet monumenteel; 't is te zeggen dat hij geene beweging beseft, dan geschreven tegen het witte lucht-vlak, en aldus dat ze, op versten afstand reeds, kon worden gevat en gegrepen. En hier is hij, ik zei het u, bouw-meester als géen onder zijne tijd-genoten. Meer dan één openlucht-werk ken ik, dat door houw-vaardigheid uitblinkt. Van dicht-bij gezien

is het uitmuntend door vorm-weêrgave. Het leeft als bloed-doorvloden vleesch; het spreekt u toe uit stralende blikken. Op afstand gezien wordt het echter niets meer dan een gedrochtelijken klomp steen of brons, waar rampspoedig een hoekig-schrale arm uit opsteekt of 't gekke opensperren van vijf lange teenen. En ik heb de ongelukkige gewoonte, dan onmiddelijk aan de Nikè van Samothrakos of aan den Colleone, aan den Denker vóor 't Parijsche Pantheon of aan 't Paard ten Drink-kwelm van onzen grooten Meunier te denken...

Ik hoef er niet verder op in te gaan: gij hebt me begrepen, en dat Minne niet is te beschouwen alreê, al en ware 't om die eene eigenschap, als bloot een „brok-sculptuur"-maker.

Zulke monumenteele bedoeling brengt nieuwen eisch, door de allerhoogsten zelfs van dezen tijd verwaarloosd: de vorm-vereenvoudiging. Niets kan hinderlijk worden als, tegen open lucht gezien, eene wellicht volkomen gewettige bijzonderheid, waar ze op de massa afsteekt en breekt de omschrijvende lijn. Een zeer subtiele kunst zal ze weten te vermijden; in eene vlak-behandeling alle eischen der reëele natuur vereenigen; er voor zorgen dat verdeeling van licht en schaduw in niets de werkelijkheid te kort doe en ze op verren

afstand in schijn behoude. Zoo wordt alle handeling voor een monumenteel-bedoelenden kunstenaar een tweevoudig probleem: de uitdrukking-in-werkelijkheid van de handeling, en hare uitdrukking-in-monumenteele-schoonheid. De beschrijvende, beteekenende lijn moet én werkelijk, én sculpturaal zijn, zóo dat ze, in laatste instantie, onmiddelijk-erkenbaar zij in echtheid en cierlijkheid.

Moeilijkheid die rijst en grooter wordt als de bedoeling is: niet een, licht-te-vatten, handeling (Meunier); niet een, in natuur-norma wringende, passie (Rodin) weêr te geven, maar bloot een gevóel en onder de fijnste. Want, monumenteel gesproken, kan van het gelaat, tenzij tot verhoudingen gebracht die aan den Sphinx denken doen, geen sprake zijn, bedoeld, zoo gewoonlijk wordt gezeid, als „spiegel der ziel". Heul is te wachten alleen van gebaar en houding, en van hunne in 't oog vallende beteekenis als emotioneele kracht. 't Schromend bewegen van eene hand, 't meêgeven van een romp, 't neigen van een hoofd: zij vermogen meer dan oogen-lonk of plooien der lippen. Vat echter hun gebaren binnen de begrijpelijke en schoone, binnen de monumenteele lijn: gij verstaat het ontzachelijke der taak, die de beeld-houwer zich óp wilde leggen; als 't zoo gemakkelijk was, allicht, in een lief snoetje

of een guitig pruime-mondje even-veel, en zóo zeer in den smaak der teedere burgers! uit te drukken....

Het wordt dus: het meeste in het minste; in uitersten van eenvoud de meeste gevoels-gedrongenheid; binnen de kunst van den monumenteel-uitdrukkende de hoogste som van het diepste gevoelen. Ook hier, op ander vlak — niet meer het sentimenteele: het technische — was eene volkomenheid te bereiken. Ik toon u hoe George Minne, ze, naast de algemeen-menschelijke in zijn klimmend werk, nabij-streeft.

* * *

Laat me thans mijn beweren met enkele sober-beschrijvende illustraties bewijzen; waar me hierbij de platen niet mogen helpen. Deze voorbeelden werden doorgaans niet gekozen onder 'tgeen ik als 't beste werk van Minne beschouw; zij bedoelen, u alleen het meest-karakteristieke te toonen. Zij zijn de bewijzen van hetgeen ik vooruit-zette, met opzet onder de uitdrukkelijkste, de welsprekendste genomen. Ik vrees niet, dat het opzettelijke van mijn keus mij 't verwijt van partijdigheid bezorge, zeker als ik ben in mijn binnenste, dat de werken veel dieper en meer overtuigend tot mij hebben

gesproken, dan ik het vermocht of zou vermogen tegenover den lezer.

Ik wil u van geen werk uit den aanvang der loop-baan van George Minne spreken. 't Allereerste werd, trouwens, en ik zei het u, vernield. Wat als beeldhouw-werk even later komt, is van te geringe beteekenis, dat ik ervan gewagen zou.

— De realistische periode....

Maar laat ik u al dadelijk zeggen, dat de gemakkelijke verdeeling in tijd-perken geen absolute onderscheiding inhoudt. Wij kunnen bezwaarlijk zeggen — en gij begrijpt het —: heden zus en morgen reeds zoo. Opmerkelijk is zelfs hoe, vóor eene rijpere reeks werken met identieke bedoeling, een bode ervan, eene belofte, een fakkel-drager plots midden in gansch anderen arbeid, bij den kunstenaar geheel onbewust, ontstaat. Het is dikwijls gebeurd, dat Minne zelf verwonderd was om hetgeen, buiten zijn willen en ontstemmend haast, aan vreemds en ongehoords zijn werk kwam storen, en slechts later, soms veel later, gedijde in meerdere beelden met meer-bewusten wil: zonderling en overtuigend voorbeeld van die lagere laag in het bewust-zijn, van die onbegrijpelijke werking eener subconsciente kracht, die we slechts zeer onvolledig kunnen bevatten, die aan onze wenschen

zeer weinig gehoorzaamt al wekt soms de geringste gebeurtenis haar woelend vermogen, en die den geest van den kunstenaar bijna even zeker en onafwendbaar, onder de wetten van eene gewijzigde logika, leidt langs paden van eene nieuwe, nauwelijks-herkende werkelijkheid, als zij de fantazie van den droomer en de willoosheid van den gehypnotiseerde leidt.

Een andere opmerking, voor 't gemak van latere verklaring. Bij niemand heeft het oog-beeld, eenmaal gevestigd, langer en taaier na-leven dan bij George Minne. Op het net-vlies ontvangen en, door welke keus-wet? onvergankelijk en obsedeerend bewaard, zal hij het tot in zijne meest-volkomen uiting, in al zijne psychologische beteekenis, naar zijne meest-monumenteele schoonheid, steeds en steeds maar herhaald, opnieuw gaan uitbeelden, het dwingen tot uitspreken geheel wat het in zich kan houden, het vaardig achten voor de meest-uiteenloopende bedoelingen, het heffen uit bloot-sensuëele tot hoog-abstracte bediedenissen. De oud-bestuurder der Brusselsche kunst-academie, beeldhouwer Karel van der Stappen, noemde Minne eens „le sculpteur du Geste". De benaming is verbazend juist, als men ze begrijpt aldus: Minne weet, met een minimum van middelen, een maximum van gevoelens uit te drukken, in dezen zin

dat zelfde gebaar, naar de geringste of meerdere hoogte der inspiratie, louter-plastieke, louter-sentimenteele, als sentimenteel-monumenteele bedoeling en uitwerking hebben kan; en 't is met eene schijnbare armoede, dat hij den grootsten rijkdom bereikt: hierin klassiek, gelijk sommige dichters het zijn; eene armoede die schijnbaar is, vermits de beeld-houwer de diversiteit zijner gevoelens in 't obsedeerend bijblijven van steeds hetzelfde oogbeeld passen kan; eene opperste weelde, laat het ons maar zeggen, vermits de kunstenaar in vormen en bewegingen, die hem aanvankelijk louter-physisch aangenaam zijn en gelukkig maken, al zijn droomen, al het psychisch gebeuren binnen in hem kan herleven zien; rijk als den echten rijke die niet veel geld heeft misschien, maar zich met een zelfde somme gelds dubbel en driedubbel méer genot verschaft dan een andere.

Aldus kan men in zijn werk onderscheiden series van beelden-in-zelfde-beweging nagaan: de serie der staande, wijd-beenende figuren; de serie der geknielde figuren; de serie der „verrijzenissen". Minder opmerkelijk, maar even echt: de serie van den naar-links-wendenden-nek, en de serie van den rijzenden-linkeren-voorarm; en de serie, dan, der gelaats-uitdrukkingen. Die series zijn van uiterst belang voor wie het werk, in zijne geleidelijke

vervorming, als hierboven aangeduid, van Minne bestudeeren wil. Het laat toe hem in zijne geheele, langzamerhand-bewustere, ontwikkeling te volgen. Eéne ervan, die der geknielde figuren, zou ons vooral toelaten zulke lijn aanschouwelijk te volgen, kon van de beelden hier reproductie worden geboden.

— Maar dat ik terugkeere naar Minne's eerste, zoogenaamd-realistische periode. *Zij* omvat, tusschen twee teekeningen in, eene reeks beeldhouw-werken. De eerste teekening stelt voor: een schoen-maker aan den arbeid, in zijne schamele werk-plaats. Die schoen-maker is een uiterst mager man, met groot wit haar. De keus van zulk model is karakterizeerend voor Minne's realistische opvatting: zij is tragisch, en gaat naar het uitzonderlijke, voor 'tgeen de teekeningen aangaat; in 't beeldhouwwerk is ze niets meer dan stijlvol-, maar minutieus-sculpturaal; zij streeft naar niets dan naar schoonheid binnen de perken van het natuurgetrouwe, met een vorm-begrip en een vorm-keus die reeds het scherp-geteekende monumenteele voorbereiden, en met dit kenmerkende, dat het onderstelde model bij voorkeur een mannelijk kind van om de veertien jaar is, eerder smal en mager en zeer fijn gespierd.

Vindt men dus in de teekeningen van dien tijd — de tweede stelt een gebocheld boerken ten kweerne voor — eene, wel is waar zeer sobere, en haast satirische tragiek, in onderwerpen die het realisme ervan subjectief laten zijn: in de beelden zult ge niets zoeken dan uitmuntend houwwerk, het vaststellen van een gebaar met al zijne accidenteele gevolgen in wenden en vervormen der onderhuidsche spieren, sober maar zeer uitdrukkelijk, gewetens-vol als liefde-vol weêrgegeven.

En hier kan ik u goede voorbeelden meê van deelen.

Ziehier dan 't beeldeken eerst, dat ik „de Gewonde" noem, en bij Minne zelf, Fransch gezeid, „Le Suceur" heet: een wijdbeenend jongetje dat aan een wonde zuigt aan zijn boven-arm. Mocht gij het, als ik, onder oogen hebben, ik zou u wijzen op de teedere bewerking, op het fijne aansluiten, bijvoorbeeld van rechter-bovenarm aan geens-zins hoekig schouder-blad; op de eenvoudige, en toch treffend-juiste verwezenlijking van den rug; op het zachte hollen der maag; op de eenigszins-volle, en toch fijn-bezenuwde beenen. Er is hier een overgave aan de natuur, een weemoedige wulpschheid in vorm-weêrgave, eene liefde en eene wijding, eene haast-geestelijke schoonheid, die al dadelijk innemen.

Maar die vooral spreken uit den grootschen „Man met den Wijn-zak", die in haast-identieke houding staat, en die blijft het beste uit dien tijd en onder 't beste van wat hij gemaakt heeft. Zal ik u hier naast mij tot nieuw analyseeren noodigen?

U de verbazende vorm-kennis en het eenige bewijs ervan: de minutie en toch het nimmer-kleine der behandeling op doen merken?... Dit beeld heeft geene andere beteekenis dat voor ieder duidelijk is: het is een zeer jonge man die een wijn-zak uitgiet, getroffen op een oogenblik dat hij wijdbeende stond. Noch mijn gedachte, noch mijn gevoel, hebben hier iets bij te voegen; deden zij 't wél, dan begrepen zij den beeld-houwer verkeerd, en schreven hem bedoelingen toe die hij niet had; noch intellectuëele, noch sentimenteele bekommernis mogen mij vast-houden. — Maar wát dan is, dat me onroerend stil houdt, mij roert van een echten wellust, mij vervult met vroom gejuich?... Een onverschillig onderwerp, alleen in alle volkomenheid uitgebeeld; ik bedoel: niet zooals het zeker en vast is voorgevallen, maar: zooals ik had gewenscht dat ik het even mooi had mogen zien. Maar is juist dát de sculpturale aandoening niet, het onbeschrijfbare dat geen vaste perken heeft en treffen kan bij de meest-ver-

scheiden werken? Is het dát niet, waar zoo weinigen door getroffen worden; de genieting der weinigen die beeldhouw-werk — als schilder-werk, overigens, — ook buiten een titel en een „onderwerp" dat „iets zegt" begrijpen kunnen; de weemoed en de weelde van dezen die om een vorm alléen gelukkig kunnen zijn, of lijden? — Wanneer leert men dan de zintuigen der jeugd anders gewaarworden, dan naar de normen van een vooraf-gezette beteekenis, van een vooraf-gekend beeld-antwoord op den indruk? Wanneer zal men toelaten, ter schole, dat oog en oor frisch en onbevangen blijven?...

— Bij de beiden wijd-beenende „Gewonde" en „Man met den wijn-zak", sluit een dubbel-beeld aan, ontwerp voor een monument aan den socialist Jan Volders, en dat twee, elkander-onderschragende, mannen op 't voor-plecht van een zinkend schip voorstelt. Het werk is belangrijk om deze reden dat het, in de nog-bestaande maquette realistisch behandeld, in de eindelijke uitvoering, op tweemaal mannen-hoogte, geheel vereenvoudigd-monumenteel moest worden voorgesteld. Het ware voor ons een uitmuntend vergelijkings-veld van beide werkwijzen geweest. Kwade wil heeft echter de definitieve uitbeelding van het werk vooralsnog onmogelijk gemaakt...

— Een geknield beeldeken brengt ons tot de tweede periode in Minne's geestelijk wezen en 't gevolg ervan op zijn werk; — tweede periode altijd begrepen onder voorbehoud van een niet-noodzakelijk volgen der tijds-orde, zooals boven gezeid. Dit tijd-perk, het is „het zwarte" te noemen. De gronden ervan laat ik oversluierd. Men rijt geen wonde open uit nieuwsgierigheid om hare diepte. Ik zeg u: de wonde was zeer diep. Gij gelooft mij, en gaat ze onaanroerend voorbij....

't Werk van dezen tijd, dat ik in zijne beteekenis hierboven omschreef, blijft realistisch nog in zijne uiting, hoewel reeds vrijer soms. De teekeningen, en zij zijn talrijk, zijn losser reeds, interpreteeren meer dan ze natuur onmiddellijk volgen. De grond, als ingeving, is dezelfde: menschelijk lijden, menschelijk gevoels-leven, 't zij immediaat, 't zij overdrachtelijk, altijd paroxistisch uitgedrukt, zonder de sereniteit der bezonkenheid, met de onmiddellijkheid van een smart-kreet of een schrikgebaar: dit vooral gezeid om het plaat-werk; in de beeldhouw-werken is er een deemoed én eene gelatenheid, is het gedweëe van wie overwonnen werd, — te schrijnender beeld van smart, naar het onderworpen-desolaat is.... Ongemeen-vruchtbare periode, en de meest-levende; werk dat echter

te spontaan nog is, om durend te zijn als het latere, — op de uitzondering na van een paar platen, nochtans.

De teekeningen — 't heftigste — zijn goed en algemeen bekend. De roerendste en treffendste is verschenen in den eersten jaargang (1893) van het tijdschrift „Van Nu en Straks': zij stelt een vrouw voor die een kinder-lijkje draagt, geholpen door een meisje dat de doode voetjes kust; en ik ken geen beeld dat, in het nochtans niet gewone der inkleeding, der voorstelling, zoo rechtstreeks en zoo eenvoudig aandoet, dat zóo immediaat treft, ondanks het verrassend-nieuwe van de gevoels-uitdrukking.... — Vier andere vercieren „Les Villages Illusoires" van Emile Verhaeren. Behandeld als oude hout-sneden, verbeelden zij: de eerste eene vrouw die een slapend kind door den maan-nacht draagt — het pijnlijk-teeder gaan door onafwendbaar lijden; — de tweede een grijsaard die, hand aan het hoofd, in een krans van wolken als krankzinnig van smartelijke levensondervinding het woedende der gedachten schijnt in te willen houden; de derde eene kloosterlinge in een tuin, die vergeefs troost zoekt en heul in haar gebeden-boek tegen woelen der ontketende orkaan; de vierde, de eenige blijde in het boek, een schoon princesje dat te Meie, onder een sterren-

hemel, op hare hakenei ter liefde als naar eene verlossing vlucht.... — Andere nog, meer illustratieve, staan in „Trois petits drames pour Marionnettes" van Maurice Maeterlinck. — De allerschoonste, eindelijk, teekent in twee vrouwe-figuren al 't neêrslachtige en krijtende der passie; de vlam en de vernietiging; het hoogste hartstocht-branden en de beschamende onmacht van later; en het is geworden, in zijne strenge omlijning die er een echt „beeld" van maken, een echt wonder van behandeling en expressie.... — Zeven teekeningen, om te sluiten onder de laatste in deze episode, en daaronder twee overheerlijke, bedoelen „Soeur Béatrice" van Maeterlinck te illustreeren; zij zijn eerder transcripties van zeer persoonlijke gevoelens, gelijkaardig met wat in het drama wordt uitgedrukt. „De dood van Béatrice" is een der hoogstschoone platen die ik ken. Men kan ze vinden in het nummer der „Insel" waar het drama vertaald in verscheen. Ik zelf had ze, bij 't stellen van dit stuk, niet in hande; men vergeve mij derhalve dat ik er niet verder op inga, en late me toe, alleen aan te dringen op de zeer bijzondere schoonheid van dit werk, — ook, als al de teekeningen die Minne voor een of ander boek maakte, houtsneê-gewijs behandeld. — Nog éene teekening, verschenen in het plaat-werk „Germinal", besluit deze reeks: met

uiterst fijne bedoeling in de gelaats-uitdrukking, in een gebaar van onbegrijpelijk-pakkende vroomheid, doopt Joannes Baptista ten Jordane een geniepig-zelfbewusten Jezus Christus. Hier reeds is bevrediging; men gevoelt dat thans ook vrede in 's kunstenaars gemoed is; zij bereidt werken van een haast meer hemelsch dan menschelijk gevoel voor....

Gelijk-tijdig beeldhouw-werk is, zei ik, nog wel realistisch, toch reeds in hoogeren, meer afgetrokken zin, opgevat. Bezie me, bij voorbeeld, een begijnenhoofd — in Holland, meen ik, wel bekend [1]) — dat tusschen twee magere handen eindelooze meewarigheid uitdrukt. Realistisch nog, omdat het de trekken van een bepaald model kon weêrgeven; *realistisch echter alleen als middel, niet langer als doel.* En 'tzelfde voor de „drie heilige Vrouwen bij het Graf", waarvan de mantel-plooien haast het geslotene van hun smart uitdrukken. En 'tzelfde bij deze deemoedig biddende, schuld-bewuste, jammerlijk-nederige „Adam en Eva", op de aarde geknield die ze met hun zweet en bloed hebben te drenken. En 'tzelfde bij dezen armzaligen „Geknielde", die gelaten is, en kou heeft,

1) Het komt vóor, herinner ik mij, op een krabbel van Toorop naar Dr. Edw. B. Koster.

en me niet meer vervult met geluk om een prachtig-geboetseerden rug alléen.

Deze kleine „Geknielde" leidt eene reeks in waar ik u hier opvolgenlijke voorbeelden van wenschte te toonen: 't ontwerp eener wonderlijke Narkissos' fontein; den heerlijken reeds vereenvoudigden torso van een Relikwie-drager; den eindelijk-louter-monumenteele arm-omsluierden Geknielde. En gij zoudt, zonder het minste commentarium van mijnentwege, hier mijn vorige beweringen na kunnen gaan; 't vereenvoudigende werk van 't monumentaliseeren vermogen te volgen; en te beschouwen hoe in eigenst gebaar zulk onderscheiden gevoel opvolgenlijk werd uitgedrukt.

En aldus kom ik tot het werk der rijpheid, — verzwegen eenige mindere werken: een Redenaar, eene Baadster vol van gratie, werk meer van fantazie dan van streng bedoelen. En het zijn eindelijk de grandiose Verrijzenissen die aanvangen met de drie ontwerpen voor het Georges Rodenbach-gedenk-teeken, die hunne monumenteele uiting in het gedenk-teeken zelf vinden, zooals het staat te Gent, en gedijen geheel in latere grootsche graffiguren.

Ik wil door geene woorden 't mystisch-hooge

van deze onvergelijkbare werken schennen. Met welke eenvoudige middelen het diepste gevoel getroffen is, zegt met meer overtuiging dan ik hadde gekund het woord, dat ik tot hier verzweeg: het woord van Meester.

* * *

Met opzet liet ik zonder een enkel verklarend woord, zonder eenige interpreteerende literatuur de rij dezer voorbeelden vóor u gaan [1]). Met opzet sluit ik hier zonder éenig bijwoord. Loofde ik, het was uit een geest-drift die zich niet steeds beteugelen liet. Geef toe dat ik er u redenen en verdediging van voordroeg. — Dit opstel is geene studie, nauwelijks eene inleiding er toe, eene aanduiding voor wie geneigd zou zijn ze aan te gaan. Aandacht vragen, was mijne bedoeling; geene andere had ik, dan tevens te toonen hoe 't werk de aandacht wel waard was. Moge ik er in zijn geslaagd.

1908.

---

1) Men kan ze in photographische opnamen vinden in „Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift", Jaargang 1908, nummer 4.

CONSTANTIN MEUNIER TE LEUVEN.

Het is mijn droom, dat ik een levens-geschiedenis zou schrijven van Admetos. Ik zou erin vergeten, dat hij een koning was van Pheres in Thessallië, en eene onder de vaarders op de Argo. Maar ik zou verhalen dat hij was een mensch, in wiens huis een god had verblijf gekozen. Een mensch; en al het menschelijke zou hij kennen, en niet het minste aan smart. Geen lijden zou hem worden onthouden, en van elke vreugde zou hij bij voorbaat weten het leed. De roes van elken harts-tocht zou te wranger hem laten ten monde den smaak van den droesem, waar hitsiger was en zwoeler de wijn van zijn drift. Hij zou worden doorpriemd van al de speren des levens. Hij zou wezen een smarten-rijk mensch, en zeer bewust van zijne schamelheid. — Maar zie: een god had Admetos' woning geadeld door zijne aanwezigheid; Apolloon, onder de menschen gekomen, had zich den glim-

lachenden plicht opgelegd, Admetos' kudden te hoeden. Afwezig bij dage, en verre dwalend allicht met de tingelende schapen, en bij de mijmering zijner zingende en dan zwijgende en dan weêr zingende fluit, zou niet te minder zijne goddelijke wake waren door de gangen van Admetos' huis, en blijken uit de cierlijke orde ter stallen, uit de lyra die rust boven de kribbe die zijn slaap-leger is, uit de fluistering der dienst-maagden die vroom zich gevoelen vóor dezen schapen-herder, dewelke onbegrijpelijk-schoon haar schijnt... — En Admetos: wist hij een god te herbergen? Misschien zal eerst bij 't scheiden Apolloon zich hebben vertoond met omlijnende licht als deden de goden; mij belieft althans te gelooven, dat hij geniepig verkozen zal hebben, de menschen te verschalken door een schijnbare nederigheid, die straalde onzichtbaar en moest verbazen. Admetos aldus was hij, waarschijnlijk, niet dan een zeer voortreffelijk schapenhoeder, en een schoone. Maar toch voelde de heer van zulk een dienaar, dat de dienaar in huis een ruimere plaats innam dan de hem gewezene in den haard-hoek, waar hij de avond-melk, den honig en de uien genoot van zijn maal. De gangen luisterden. Er was de benepen fluistering der dienst-maagden. En dan: er was dat hij, beproefd van alle leed, overmachtig gelukkig zich voelde, hij, Admetos...

Want geen god is onder menschen, of allen zijn gelukkig; of allen gevoelen zich als haast-onverdiend gelukkig. Wat baten pijnen nog, of de wake van een vrees? Wat staart men ten spiegel in de eigen oogen, en leest er noch hoop noch vreugde? Hoe men weifele of angstig zij: de goddelijke adem wazemt over uw wezen, en gij ondervindt een onbegrepen troost. Gij zoudt u-zelf gaan martelen, opdat uw pijn schoon worde als een roode bloem onder de goddelijke koestering. Want álles wordt u schoonheid en een blijde vroomheid, wordt de streelende aarzeling en het dankbaar genieten van een heerlijke vrucht die ge eerst niet áan durft te raken, en die smelt weldra op de koorts van uw lippen. Uw blikken krijgen een vlijend volgen van elke vorm-deining, een zegenend zien op elke rust van kleur; en gij voelt dat gij ze aan vorm en kleur als een ordineerend meester zijt. Geen groezelige leelijkheid, of uw oog maakte ze schoon; geen wan-gestalte, die ge niet toegevend en blijde herschept naar wat de Bestendige Aanwezigheid u leerde te zien naar alle volmaaktheid... En kome dan het sarren van de slechten die u willen misdoen; laat gebeuren om u wat zorge is den mindere en níet-bezochte: als Admetos zult ge de gratie dragen, dat ge — wie weet? zonder het zelf te weten! — bewoond zijt van een god; dat ge het tabernakel

draagt van God in u! Gij zult de schoone bestemming, de bestemming-van-schoonheid, in álles erkennen, en aldus zult ge góed worden. Want Goedheid is de weêrglans van het Schoone, van dérgelijke Schoonheid...

— In de gulden schemering der gedachte, waar dit opstel over Constantin Meunier op gebouwd zou worden, rees weêr me de gestalte van zulken Admetos. Hij draaide luisterend zijn schoonen nek; hij droeg in zich, als een lavenden en zoelen drank, 't genot van schroomvallig te voelen den goddelijken adel van eigen gebaar en 't gebaren van alle leven, tot het schamelste toe. Hem was niets onbeduidend in verwonderende schoonheid. Hij was aangedaan, te zien de nederige cierlijkheid der plante vitse, die purperen bloeit in het koren, — want hij stond me aan een koren-veld. Hij was inwendig glanzend, omdat hij donker-bronzig zijn kop gevoelde in 't mirakel-geweldige van 't azuur des hemels. De bie, die rond hem óm cirkelde, was hem, of zij honig putten kon uit de roos van zijn mond. En daar hij de schuine zuilen zijner beenen voelde als een opperste heerlijkheid te staan in 't zand van den wegel, was hem te schooner, haast-beschamend schooner, 't gebeuren van den landelijken arbeid

om hem heen. Er was weemoed in hem om al te groote schoonheid om hem heen, al te gulzig genoten... En toen hij keerde naar huis, zij hij zijner vrouw Alkestis deze schoonheid met zúlke woorden, dat ze later voor hem heeft willen sterven, om hemzelf het leven te sparen, dat hij in zulke volledige schoonheid te smaken vermocht, en te zéggen in zulke volledige schoonheid. Ja, deze Alkestis heeft zóo den eerbied voor den kunstenaar Admetos ondervonden, dat ze uit liefde heeft willen sterven voor hem, opdat de dood hem bewaard werd om der schoonheid wille. Want zelfs de dood wil den kunstenaar van verbazende schoonheid lijken, omdat hij het Goede in alles heeft leeren te verstaan, en hem de gave der Dankbaarheid gewerd...

* * *

Dat beeld van Admetos wil van me niet scheiden. Het staat aan mijne zijde als een gulden kolom. De wolken-zwangere Juli-lucht, die heden heerscht, is van zúlke zoetheid doorzegen, dat ik steeds aan hem denken moet.

En tevens denk ik aan Meunier. Ik kan zonder groteske vergelijking aan beide gestalten denken in éen beeld. Meunier, word ik gewaar, is me een Admetos. Maar ik word ook gewaar dat hij iets

anders is, en beters. De Bestendige Aanwezigheid van den verheerlijkenden god heeft van hem meer gemaakt dan een man, die schoonheid geniet in alles. Meunier bij zulke gave, kende het opperste Medelijden, omdat zijn God de Christene was. Zijne kunst verschilt daarin, bij voorbeeld, van eene als van Auguste Rodin: deze een even groote, misschien grootere genieter van de eeuwige pracht der dingen, en alles-zins grootere weêrgever ervan. Maar voor ons de minder-rustige, een minder-toegankelijke, en vaak een beangstigend-vreeselijke, want buiten onze tijd en over onze tijd getreden, en geen deel hebbend in de liefde voor, in de bekommernissen ván en óm onzen tijd. Rodin staat buiten en boven den tijd; hij is de grootste en een schrikkelijke priester van den Pan, de vreeselijke geweldenaar die al te vreemd streelt, haast altijd kwetst, en vaak martelt. Hij is de zoon, hij is de meester van overmachtige en verdelgende elementen. En hij kent geene macht erbuiten, noch gehoorzaamheid om eene moreele wet. Meunier, hij, met den zefden magnifiëerenden Admetos-blik, en 't gevoel, even-innig en -grootsch, voor alle levens-verschijnselen, heeft niet noodig geacht den mantel af te leggen, die ons sedert twintig eeuwen toelaat, alle weêr te trotseeren, en alle razernij. Het leven, zijn leven, heeft er trouwens voor gezorgd, dat hij prachtig de waardigheid heeft

gedragen, een christen kunstenaar te zijn. — Ik bedoel natuurlijk niet: Meunier is een belijdend Christene geweest. Maar uit zijn werk blijkt overvloedig: de innige lamp die in ons brandt is hem steeds het zoetste licht geweest; de lamp die brandt van de olie der deugden, die sedert den Christus de olijf-boomen zijn die ons voeden, beschaduwen, en bij onweêr beschutten.

Want dat leven van Meunier kan voor ieder het prachtigste voorbeeld heeten. Niet dat hij het aldus gewenscht zou hebben. Maar omdat hij het aldus heeft gedragen. Eene prachtige voorbestemming, en het heerlijk-nobel, grootsch-zedig ontvangen ervan, haast in onbewustheid.

Ik zou het hier vertellen, wilde ik meer doen dan in deze lijnen eigen denk-beelden en sommige nota's samen-voegen; feiten vindt men overigens in de ontallige biographiën en, onder meer en met doordringende liefde, in Kanunnik Thiery's Inleiding tot den Catalogus der Leuvensche Tentoonstelling [1]). Ik bepaal me dus liever bij gevolg-

1) Dit stuk werd geschreven naar aanleiding eener Tentoonstelling, te Leuven gehouden, van Constantin Meunier's gezamenlijk werk.

trekkingen uit wat door ieder kan worden vastgesteld.

Dat leven: een vader dien, streng ambtenaar, het geld ontfutseld wordt waar hij wacht over heeft, en zelf-moord verkiest boven een gewaande schande. De moeder, weduwe gebleven met zes kinderen, zonder inkomen of uitzicht erop. — Gelukkig had de vader, vóor het ongeluk, zijn spaarpenningen beleid in een huis, op den Kleinen Zavel, te Brussel, in opbouw. Tot voltrekking van dat huis wordt de armzalige weduwe geholpen. Zij wordt er zelve portieresse van, zich met een paar beneden-plaatsjes vergenoegend. Al 't overige wordt verhuurd. Terwijl de dochters een mager loon met modiste-werk verdienen, gaan de zoons op stiel. Zoo wordt een nederig en treffelijk leven ingericht.

Stel u den wijk voor: het kan zijn nut hebben. Een overgangs-plaatsje tusschen het aristokratische Hoog-Brussel en de lagere volks-stad. Een pleintje, in de onmiddelijke nabijheid der streng-cierlijke Koninklijke Plaats, der Musea, der Bibliotheek. Maar vlak hij de werkmans-wijken ook, en niet ver van mindere markten. Tusschen het doove, plechtige Arenberg-huis en de vriendelijke grootschheid van O. L. Vrouw ten Zavel, een vierkantje leven, besloten binnen kunst- en geestes-ernst en de groezeligheid die geene bekommernis heeft dan

om het dagelijksch brood, tusschen den meest-afgetrokken adel en de noodende vroomheid. Het pleintje, zou men zeggen, van den Midden-stand, den reeds-minderen Midden-stand, — en waar die stand, naast den traditie-trouwen Hoogere-Burger, zich nog steeds laven gaat, 's avonds na werk, in één der oudste bier-huizen van Brussel: „De Koning van Spanje." . . .

De ambtenaars-familie keert terug tot dien smeltkroes der energie: nederigen en gelukkigen handenarbeid. Wél gaat de oudste zoon den weg zijns vaders. Maar de tweede, Jean-Baptiste, wordt letterzetter; de jongere, Constantin, een kriepeling, na lang gesukkel met ziekte en op school, gaat in de leer bij een timmerman. — Adel van den Arbeid, die, in de Middel-eeuwen, de schamele werkman vaak tot een Meester in de Kunst maakt: zoo zal het ook dezen beiden gaan. Gelukkige omstandigheden doen, dat Jean-Baptiste graveerder worden zal, en Constantin lengerhande een beeld-houwer.

De voorbereiding door gedwongen en onvrij hand-werk, de opgelegde taak en de strikte vorm dier taak; geen uitmunten mogelijk, dan door de zorg om de uitvoering; de tucht eener door den wil gekneede personaliteit; het trage en gewetensvolle overmeesteren der stof om in hare volmaking de gedachte van een ánderen weêr te geven: welke

school tot het kneden van een karakter! En daarenboven: de vrome bezorgdheid om het dagelijksche brood der gemeenschap; te weten dat bij egoïsme het geheele der familie aan 't wankelen gaat en uiteen valt, en dat alleen goede wil en de inspanning der beste krachten recht geeft op voldoening van wat eigen levens-behoefte is: de solidariteit, gebouwd uit elks handen, en naar elks beste vermogen beschouwd als een geliefden plicht; het gezonde, vrijwillige, moedige betrachten van wat elke dag als taak meêbrengt, bezorgend de verdiende en vredige rust der nachten: wat kon beter temperen en stalen al de edele gaven die bij den fijner-aangelegde, den zintuigelijk-begaafde, den geestelijk-edele die de artiest van nature is, zoo licht overslaan in gemoedelijke en sensoriëele hypertrophie, en waar de, even-levendige, verkéerde neigingen zoo licht de boven-hand bij krijgen!

Want voor meer dan wien, is den Kunstenaar luiheid de moeder van alle zonde, en arbeid verwekker van ontallige deugden. Vooral de discipline van het werk, van bij de eerste Jongelingschap af opgelegd, geliefd aldra als een noodwendigheid zonder morren of opstand aanvaard, als een verlósser aanvaard in tijden van druk of beproeving; het werk levens-gezel; het werk steun en heul; het werk doel en belooning: wie het niet aldus gevoelt,

begrijpt, en wenscht, kan, wat hij doe, den levenswijze niet worden die de groote kunstenaar noodzakelijk zijn móet. Want niets wordt gebouwd dan op dezen grond, die moreele kontrool en moreel betrouwen ten gevolge heeft.

Meunier (ik bedoel voortaan Constantin, daar ik over de andere familie-leden kan zwijgen), heeft de school van den arbeid, in zijn nederigsten en misschien zuiversten vorm, doorloopen. Van wanneer hij zijn eigen Admetos-wezen ontdekt, zal hij de zanger worden van den Menschelijken Arbeid. Omdat hij-zelf de waarde — geestelijk en praktisch — van het werken kent, zal hij, gerijpt en in evenwicht, geen ingeving meer zoeken dan in den Arbeid. En, die ingeving getrouw als een beminden plicht, zal hij mogen, met Baudelaire, van zich-zelf getuigen:

O vous, soyez témoins que j'ai fait mon devoir
Comme un parfait chimiste et comme une âme
[sainte.

Ik open hier een parenthesis, om eene schijnbare tegen-spraak met me-zelf uit te maken. Ik weet, namelijk, dat Rodin eveneens zijne loop-baan als hand-werkman begonnen is. Tevens dat niet van hem kan gezegd worden wat ik bij Meunier voor

waarheid hou: de hand-werkzaamheid heeft bij hem karakter en gevoel gevormd, heeft hem de bevrediging geschonken die 't eigendom is van den goeden mensch en van den goeden kunstenaar.

Die tegenstrijdigheid ligt natuurlijk hierin, dat Meunier-werkman en Rodin-werkman, van verschillenden aard zijnde en gekweekt in zeer onderscheidene omgeving, het werk met ander oog bezagen. Ik ken het leven niet genoeg van Rodin, om in bijzonderheden te treden, en ik wensch even weinig als gij van mij wenscht, het te doen. Maar wij weten allen: Rodin is een geest, een ziel, een psychisch geheel, die geen dwang verdraagt. De lang-ziekelijke Meunier, daarentegen, streng door zijne opleiding en door zijn keus, weet den dwang onontkomelijk te zijn, past er zich op aan, groeit op in het pantser ervan. Dat pantser wordt aldra zijne sterkte, en het is natuurlijk dat hij het lief krijgt.

Meen echter niet, hier als gevolg-trekking te mogen denken: Rodin is een opstandeling, en Meunier een gelatene. Binnen de enge grens van het begrip: werk-beminnen, is Rodin zeker geen weerspannige, en Meunier te zeer een verstandig-gevoelige, dan dat hij tegen sommige werk-voorwaarden niet opkomen zou. Maar Rodin is te krachtig en te vlug, zit te vol geestes- en lichaamsveren, om niet den

Anteus te zijn die wegwipt als hij de aarde raakt. Hoezeer hem de schoonheid in hare werkelijkheid zijner gulzigheid lief zij: de werkelijkheid is hem aanleiding, niettemin en hoofdzakelijk, tot eene bóvenwerkelijkheid; was het niet gewaagd, op plastisch gebied eerder philosophisch-letterkundig spraak te gebruiken, dan kon men terecht beweren: de physica baant hem den weg tot eene metaphysica; hij is, zou ik haast zeggen, binnen de palen van het zichtbare en tastbare, een abstraheerder, en bij uitmuntendheid een symbolist, in dezen zin dat het meest gewone gebaar voor hem eene beteekenis van eeuwigheid krijgt, en dat hij tracht in dit gebaar de summa der eeuwigheid uit te drukken, die hij er in besloten ziet. Handen-arbeid — om ons weêr te beperken tot wat ons hier meer objectief bezighoudt — zal dus Rodin hoogstens een middel, een zeer geliefd werk-tuig zijn geweest tot het bereiken van zijn sublimeerende bedoelingen of idealen.

— Meünier daartegenover, door natuurlijke schuchterheid en eene steeds wankelende gezondheid, zal een man der orde blijven. Het leven, overigens, heeft hem vroeg geleerd, het onbereikbare uit het veld zijner beschouwingen te ruimen. Tijd en ruimte, waar hij zich in voelt te staan, zijn hem genoeg, want hij kent het gevaar van buiten-sporigheid; en zijne kunst zal er eene zijn, die van liefde voor,

van verheerlijking van de werkelijkheid, in haar-zelf, om haar-zelf, leeft en bestaat.

Liefde voor de werkelijkheid: denk niet dat ze noodzakelijk tot louter-realistische weêrgave leiden moet. Werkelijkheid in kunst is niet noodzakelijk realisme; zij zal het allerminst zijn bij een gestegen hand-werkman.

Want wie den arbeid beschouwt, hij-zelf er buiten staande: hij ziet er de minste bijzonderheid van; hij kan genoegen hebben in allerlei nietigheden; hem trekt allicht het minst-noodige aan; en wat hem louter een plezier is om aan te zien zal, — hij, b. v., een beeld-houwer zijnde, — hem misschien een heel aardig gegeven worden, en uitloopen op de aardigste der weêrgaven.

Wie echter den arbeid kent, hij laat zich niet beet-nemen door een oppervlakkigen schijn. Hij ziet gauw wat aan bijzonderheden overbodig is. Hij heeft wrevel in oog en gebaar om onnoodige bijkomstigheden. Hij haat wat het geheel schade aandoen kan omwege dat een deel overtollig-fraai is. En hij zal niet denken een smeder te maken omdat zijn beeld het schoots-vel vóor, en den voorhamer in zijne vuist heeft...

Ik geloof niet, dat ik, in het moedwillig versmallen,

verkleinen van mijn onderwerp, ongelijk heb, een langen tijd de verhouding van Meunier tot den werkdadigen arbeid aan te houden. Want, daar-gelaten dat hij bij uitstek den verheerlijker ervan is, heeft zijne begrijpende liefde ervoor, en 't feit dat hij zich zonder schaamte een werkman wist te zijn, gedaan, dat hij het platte en gemakkelijke realisme ontrijzen kon, den verheerlijker worden ook naar den nobel-eenvoudigen, grootsch-vereenvoudigden vorm, en ons mede te deelen vermocht wat hem, in zijne gemoeds-vroomheid van begrijpend en mede-gevoelend mensch, als het hoogste voorkwam in onze samen-leving, en dat de hoek-steen is van het Christendom: de liefde voor den even-naaste.

Aldus heel het gemoeds-leven van Meunier opbouwend, en meenend te mogen zeggen, het afleidend uit redeneering evengoed als uit de feiten zijner biographie, dat het moedig beminnen van het werk hem liefde voor gezonde en verheerlijkte werkelijkheid en eindelijk liefde voor den mede-mensch heeft ingeboezemd, komt het werk van den meester ons geleidelijk woord voor woord gelijk geven.

Wij hebben hem, van schrijn-werker, op zien klimmen tot leerling-beeldhouwer bij Fraikin. Is het,

dat hij er zich gedwongen ziet tot de lagere karre-wijtjes van het ambacht; is het naderhand, dat het materieële van de beeldhouwkundige uitvoering hem tegen heeft gestaan, en aldus zijn verlangen keert naar een andere kunst: die van schilderen? Geens-zins, beweert kanunnik Thiery; en zijne rede-neering is te stellig-juist, dan dat wij ze niet tot de onze zouden maken.

Allereerst dit, wat elken jongen kunstenaar van eenige beteekenis eigen is: de haat der formule, de afkeer voor den gemeengoed-geworden vorm. 't Ontwaken van alle personaliteit wordt eerst en vooral gehinderd door het algemeen-aanvaarde in de uiterlijkheid der kunst, die hij tot de zijne heeft gekozen. 't Bespeuren, 't gewaar-worden van een eigen inzicht, gaat noodzakelijkerwijs samen met misprijzen voor wat bij anderen geen persoonlijk inzicht verraadt. Eigen uitings-wijze, eigen en vol-groeide vorm mogen eerst later zullen ontstaan, naar gerijpt is eigen kunst-wezen: het poncieve, niet schokkende, niet verontrustende staat van meet af ieder tegen, die zich eener kunst-werkzaamheid heeft gegeven en in zich-zelf als kunstenaar begint klaar te zien. — Bedenkt men nu dat ten tijde, toen Meunier even het atelier van Fraikin verlaten had en zelfstandig te werken begon, de beeldhouw-kunst de onpersoonlijkste en meest officiëele der kunsten

was; dat daarentegen het romantisme in de schilderkunst vrijen teugel vierde, dan begrijpt men gemakkelijk de neiging van den jongen Meunier, in wien, meer dan in dezen of genen, als beter begaafd en dieper aangelegd, het opstaan tegen wat ook hij „bourgeois" en kleingeestig zal hebben gevonden, te grooter zal zijn geweest.

Maar er is veel meer, en innigers, dat Meunier van de Fraikinsche kunst heeft afgewend; en hier zijn me de schilderijen uit den tijd, dat hij de schilder-techniek volkomen bemeesterd heeft, eene zeldzame getuigenis van. Er is namelijk, dat Meunier in zich als den edelsten schat, zijne schoone deugden van hand-werkman bewaard had.

De beeldhouw-kunst dier dagen zag inderdaad niet alleen af van een persoonlijk zien en een persoonlijk interpreteeren der uiterlijkheid, der vormen: zij was geworden alsof het den beeldhouwer verboden moest zijn, eigen fantazie, eigen gevoel, eigen geest te hebben. De sculptuur was in dézen zin decoratief — in een slechten zin —, dat ze niets meer verbeeldde dan abstracties. Nog bleef wel is waar de mythologie over, maar eene mythologie niet meer aangewend tot het uitdrukken van eeuwig-levende en eeuwig-begrepene symbolen, doch verlaagd tot voorstelling van geijkte „onderwerpen": Leda met den zwaan, Venus met de

duiven, en wat dies meer uit verklarende schoolboekjes, goedgekeurd door dezen of genen verbeterings-raad. Daarbuiten, en daarboven zelfs, wen dienstig voor openbare gebouwen, de allegorieëen, op zijn koudst: van Ceres als de Landbouw, Mercurius als den Handel, Esculapus als de Genees-kunst. De meest-wagende en schalkste dierf een Cupido aan; de geleerdste eene Psychè. Daarbij bleef het, — of werd, pompeus en afschuwelijk, eene weinig-gekleede Kunst of eene Nijverheid overladen met raderen... Het was de tijd van een, wel elegant soms, maar meestal ijskoud academisme, berustend op negatie, zooniet van het Leven, dan toch van de bloeiende Werkelijkheid. En daarin was een werkman met gezond verstand en innig gemoed verzeild: Constantin Meunier.

Ik zei u, hoe zulk een werkman was, hoe elke werkman in dergelijke omstandigheden is. Stel u dan zijne ontgoocheling voor, als dezen onbewusten apostel van eerlijk plichts-betrachten, van meer goedheid, van een grootschere opvatting der menschelijkheid, zulke cierlijke, maar koude mooi- en ernstig-doenerij als schoonheid, als de beeldhouwkundige Schoonheid voorgehouden wordt. Pijnlijk wedervaren, te moeten hooren dat men eerst dán tot kunst komt, als alles in u is verstard wat men 't beste en edelste bezit gevoelt te zijn!...

De schilder-kunst, zij, bood dan toch aan dat ze, godsdienstig of historisch, eene rechtstreeksche uiting van menschelijkheid mocht worden. Het bleef nog wel beperkt tot en door Bijbelsche gegevens en meer of minder geschiedkundige gebeurtenissen, maar het bleef humaan, en een edel-bedoelende kon er zijn gevoelens lucht in geven. Het zou, overigens, meer en meer gaan beteren: de groote Charles de Groux zou lengerhande 't historie-schilderen vervangen door tooneelen uit het hedendaagsche leven, en de „histoire bataille" door sociale geschiedenis. Hij dorst meer bepaald, de onmiddelijke waarheid in haar best begrijpelijke gedaante te laten spreken. De vroom-gevoelige, soms gevoelerige, steeds nobele en medelijdende De Groux ontdekte den diepen ernst, de grootsche eerlijkheid in lijden en genieten van den mensch uit onze rechtstreeksche omgeving, genomen op de laagste, op de geringst-geachte maatschappelijke sport: den boer. Geen wonder dan dat hij als eersten, als grootst-gebleken volgeling op deze baan Constantin Meunier vond.

Weldra laat deze dan ook alle vaste geschiedkundige en kerkelijke onderwerpen varen. Blijft hij lang nog staan bij menschen, van wie het strenge en onverbiddelijk-goede leven hem als een onbereikbaar ideaal moest schijnen: bij de telkens-en-telkens

geteekende en geschilderde Trappisten, — meer en meer toch keert hij, ook wars thans van wat sentimenteel kon wezen, (met de jaren was hij gezonder-mannelijk en, ook moreel, steviger geworden) naar de werkelijkheid terug, eene streng- en ernstig-beminde wezenlijkheid, waarvan de grootschheid hem als eene nieuwe, als eene nieuw-ontdekte schoonheid doorhuivert en doorrilt....

En nu begint voor Meunier het echte leven. In 1878 al schildert hij zijn *Creuset brisé* en dwaalt hij door het Zwarte Land. In 1880, op een bezoek aan de haven van Antwerpen, denkt hij eraan, wat de beeldhouw-kunst niet bereiken zou bij 't weêrgeven van de prachtige werk-lui die hij er zag, en even later verwezenlijkt hij voor 't eerst wat hij in die richting droomde. In 1882-83 eindelijk, doet hij de beslissende reis door Spanje. En in 1886 landt hij te Leuven aan.

Ik heb dit alles koel opgesomd. De reden is dat het werk uit het tijkvak 1879-1886 naar mijn oordeel vooral de beteekenis heeft van eene reactie. Zooals de uiterlijkheid van het weerzin-wekkende, dat hij terzijde had gesteld, hem allereerst tot een omkeer had aangezet, zoo is het ook de uiterlijkheid die in de nieuwe werkzaamheid zijne hoofdzakelijke aandacht vergt. Is Meunier ooit een realistisch

kunstenaar geweest, zonder meer, dan is het gedurende déze periode. Een sociaal kunstenaar, in den engeren zin, ook wel nu en dan, in sommige doeken den arbeid beschouwend, niet om zijne hoog-aandoende schoonheid, maar haast als een brok hedendaagsch-maatschappelijke geschiedenis. En, resumeerend, kan men zeggen dat hij, sedert Fraikin en Navez, geëvoluëerd heeft in volgende orde: wel wat overdreven gevoeligheid in de periode, dat hij zijne paters schilderde (maar welke diepe godsdienst-zin en welke vroomheid!); scherp-, hoewel soms decoratief- behandeld realisme in zijn eerste werkmans-doeken en de Spaansche, met een buitengemeen-intense levens-visie in de schetsen voor deze laatste; sociale bedoelingen allergerhand, en niet langer onbewust weldra. Dit laatste, gedachten-zwaar realisme zet hij in den eersten tijd te Leuven door. Geestelijk steunt hem erin het feit, dat woelingen in 't Walen-land bij ieder denkend mensch maatschappelijke bekommeringen wakker moesten roepen, en de opstandelijke daden bij hem sympathie voor of ergernis om de dreigende werkers-beweging onontkomelijk maakten. En de goede mensch Meunier zal even innig geleden hebben om het bloed waarin, rondom Charleroy, de revolutie gesmoord werd, als hij nagedacht zal hebben bij het *miserior super turbam*

dat Graaf Albert de Mun datzelfde jaar 1886 te Leuven prediken kwam.

De richting, door zijn werk thans gevolgd, onderhoudt in hem zelfde gedachten en gevoelens. Zijn beeldhouw-werk, hernomen na de Antwerpsche reis van 1880, zet hij ijverig voort in een ontzaglijk Maaiers-beeld. Kort daarop krijgt hij opdracht, 't gekende boek van Lemonnier over België te illustreeren; terwijl de vacantie-maanden, aan zee doorgebracht, hem kennis laten maken met het stoere visschers-volk.

Meunier moest zich, in dit nieuwe, bonkige werk, gevoelen als een genezene na lange ziekte. Hij bemint zijne nieuwe brutaliteit, en verklaart ze zichzelf door zijne liefde voor het volk. — Zijne volledige grootschheid echter, zijne grootschheid van niet alleen sociaal-voelend mensch, maar thans van absoluut-menschelijk-voelend mensch, zal hij eerst uit de smart puren; het lijden, en het lijden in eene stad als Leuven, zal doen, dat hij den grootsten christelijk-menschelijken kunstenaar van dezen tijd werd.

Want eene stad als Leuven kon niet nalaten, op een mensch en een kunstenaar als Meunier den grootsten invloed te hebben; den grootsten índruk

te maken, althans. Hij moest er, als in een mikrokosmos, de synthesis van heel zijn geestelijk leven gevoelen. De halsstarrige statigheid der heerenhuizen, zooals ze daar staan in hun weemoedige schoonheid; 't geniepig en toch vriendelijk geklep der ontallige klooster-klokjes, vol naïeve, eenvoudige begijntjes-vroomheid, gelijk ze den man bevallen moest, die afkeerig was van ingewikkelde gevoelens; de zwijgende, meditatieve, en zoo sculpturale gestalten der paters, die hem terugvoerden tot den tijd dien hij in de Trappe doorbracht en welke hem doordrong van strengen eerbied voor zulk grootsch gelooven; en dan de miserie der buitenwijken, het gore en armoedige, deerniswekkend-ellendige volk der mindere arbeiders, in Leuven des te meer de aandacht trekkend dat de stad fleurt van studenten-jeugd en de opgezette jeugd der burger-dochtertjes; en dan, even buiten de stad getreden, het glooien en deinen van het oneindige landschap, mijlen aan mijlen ruggend en rondend onder de wolken-schragende horizonten... — Het ingetogen gemoeds-leven van Meunier moet er de strenge rust hebben gekend, de afwezigheid van alle gejaagdheid. In zijn werk-plaats — een oud achtiende-eeuwsch paviljoen, vroeger een snijkamer waar den student ontleedkunde geleerd werd, — binnen de hooge, witte muren, zal niets

hem hebben belet, naakt tegenover zich-zelf te staan, zich-zelf te doorstaren en, wars van alle gemakkelijke en verschoonende leugen, over zich-zelf te rechteren. De kunstenaar moest, in eene stad, onder omstandigheden, waarvan elk aspekt, waarvan elk feit hem een spiegel waren voor eigen vroeger denken of tegenwoordig weten, den levens-wijze worden, die eindelijk voor de eeuwigheid werken kon. Al zijn kommer, al zijn denken, al zijn geloof uitte hij dan ook in een beeld, dat hij maakte — in 1887 — zoodra de stad op hem kon hebben ingewerkt: den *Martelaar,* die geen Christus is, al raadt men onder hem het kruis; die geen gelukzalige is, want niets duidt aan dat hij zijn lijden aan zijn God opdraagt; wiens mond gewrongen is eerder tot aanklacht dan tot gebed; maar uit denwelke spreekt zoo'n drang naar 't Oneindige en 't Absolute, en ja, zoo'n zékerheid dat hij toch zal eindigen een Meester in het gelaat te zien, dat men hier al gevoelt hoe bedenkingen van hoogere orde iemand als Meunier beletten zouden stil te blijven staan bij sommige maatschappelijke vorderingen, die, hoe rechtmatig ook en hoe eerbiedwaardig, hem „all zu menschlich" zouden zijn, dan dat hij ze niet verplaatsen zou op een hooger, een absoluut beschouwings-vlak.

En zoo kon men dit, nochtans zoo realistisch-

uitgevoerde, werk, reeds beschouwen als boven-realistisch, zooniet nog geheel doordrongen van de sublimiteit die ons doorhuiveren zal bij, en spreekt uit beelden als *Het Grauw-vuur* (1888-89), *De Verloren Zoon* (1895) en *De Pieta* (1897).

Maar zulke sublimiteit bereiken alleen dezen, die de smart aan de ziel heeft geknaagd, en die de smart hebben overwonnen.

Het Grauw-vuur. — Kanunnik Thiery vertelt het in alle soberheid. „Lors de la catastrophe de la Boule, Meunier veilla, avec la famille des victimes, la morgue où étaient réunis les cadavres arrachés à ce désastre; c'est là qu'il vit la scène et qu'il en fit ses tragiques fusains. Puis, revenu à l'atelier de Louvain, peu à peu retravaillant les membrures, les élevant au type en lignes assouplies, il créa une attitude d'une seule arquée, simple comme une madone du 14e siècle".

— Ik zeg niet dat Meunier tot op dat oogenblik nooit in onmiddellijke aanraking met het menschelijk lijden kwam. Maar ieder heeft in zijn leven den dag, dat hij er plots tegenover komt te staan, oog in oog haast, en in dat ernstig aangezicht zich zelf, verschrikt, herkent. Wie weet, heb ik bij deze geen gelijk; want uit dat *Grauw-vuur* spreekt me toe zulk Dantesk lijdens-visioen en tevens, erboven

uitgroeiend, zulke Christelijke uitdrukking van ingetoomde berusting, dat ik haast als waarheid zou durven voorhouden, dat Meunier dien dagder-bestemming te La Boule, bij die mijn-ramp, zal hebben gekend.

Toen stond de bestendige stempel in zijn brein. Maar de goddelijke, louterende, verhoogende en verheerlijkende lijdens-bestemming moest en zou verder gaan: de stempel zou hem gedrukt worden, verschroeiend, in het eigen lillend menschen-hart.

De voorbeeldige vader had twee zonen: Karel en Joris. Beiden stierven, enkele weken na elkander in 1894. En in 1895 voltooit Meunier zijn *Verloren Zoon.*

Ik wil hier geen literatuur om maken. Noch ingaan op biographische bijzonderheden, en 't verband verklaren tusschen dat dubbel verlies en dit beeld. Dat verband vindt ge aangegeven in elke studie over den Meester, en zeer volledig in Kanunnik Thiery's Inleiding. Maar ik ga hier de moreele vordering van Meunier in adel en perfectie na, en dan vraag ik u: beschouw dezen *Verloren Zoon.* Hier viert de schooner- en schoonergroeiende man zijne hoogste overwinning. Heeft deze vader zijn zonen werkelijk verloren, en laait zijn smart uit als een flapperende toorts? Neen, deze vader heeft zijn zonen teruggevonden, in

wélk schooner oord! Deze vader weet zijne zonen verheerlijkt in zijne eigene ziel te leven; hij weet, misschien, dat ze nog in eeuwigheid leven zullen, samen, in alle schoonheid, Elders...

De Meunier die den Verloren Zoon schiep en omschiep uit zijn gekwetst en verzoend vaderhart, was rijp voor de *Pieta*, die hij in zich omdroeg, en thans houwen zou. — Ik vind deze *Pieta* niet als zijnde onder het schoonste werk van Meunier. Maar bemerkt ge met welke onzeglijk-vrome liefde ze bewerkt is? Ik wilde alleen dáar op wijzen.

— Intusschen had Meunier als beeld-houwer, als uitvoerend kunstenaar, weten te bereiken wat den allergrootsten slechts gelukt: de rust der volmaaktheid...

Zie, ik schrijf dit stuk in mijn oud en geliefd Sinte Martens Laethem. Een vriendelijk gast-heer (hij zelf een beeld-houwer), heeft mijne kamer vercierd met afgietsels naar de fries der cella van het Parthenoon, waar Phidias' heerlijke mannen- en jongelings-figuren voeren de vurige Attische paardjes. Dit is een stoet van heerlijke beweeglijkheid. Elk gebaar is levend en spontaan, opmerkelijk vlug en verig. En nochtans: welke euryth-

mie in de onderscheidenheid der bewegingen, welke harmonie in de veelvuldigheid van wending en zwenking, welk evenwicht in 't bewogen gebeuren van schrijdende of rustende menschen, van tamme of steigerende dieren! — Ik heb hier niet naar redenen te vorschen, noch te betoogen de gevolgen. Ik stel vast alleen, en voel me ineens gelukkig, bij Meunier, naar 't groeien van kunnen en weten, zelfde eurythmie en evenwicht, zelfde volmaakte rust te mogen gewaar worden.

Ik denk hier aan het *Sjouwers-beeld* van 1893: mijns inziens 't compleetste van Meunier. Aanleiding er toe was, gij weet het, de Antwerpsche reis van 1880. Na dertien jaar verwezenlijkt de kunstenaar in 't grootschere, breedere, volkomenere, wat, aan de haven, zijn Admetos-blik getroffen heeft.

Wat heeft er Meunier, behalve de bereikte volkomenheid der uitvoering, in weten te leggen? Gustave van Zype antwoordt voor mij:

„(Le *Semeur*) et le *Debardeur* ne sont point des êtres qui souffrent; ce sont des hommes victorieux qui marchent obstinément, sûrs de vaincre, de soulever tous les fardeaux sur leurs épaules, vers les labeurs nouveaux. Leur vigueur plastique, le rythme de leurs gestes, la force calme de leur regard, font qu'ils portent en eux toute la supéri-

orité humaine et l'espoir serein des hommes et des œuvres à venir".

Rust en sterkte: goedheid van den verheerlijkenden hand-werkman!

En Edmond Joly voegt er aan toe, beter dan ik zou kunnen zeggen:

„Le *Débardeur* égale les plus sublimes gestes grecs; il les dépasse par plus de souffrance, de silence, par l'âme „gothique", l'âme d'une humanité plus intime".

Ik heb, in heel dit stuk, niets anders willen betoogen, dan dat Meunier dit bereiken móest.

* * *

Het was mijn doel niet, hier een volledige studie over den Meester te leveren. Behalve dat de bibliographie over Meunier wel een twee-honderd nummers telt, kan ik bezwaarlijk me-zelf een recht van beoordeelaar geven over een arbeid dien ik niet geheel volledig ken, en waar ik niet voldoende-diep in doordringen kon.

Schreef ik boven dit stuk: *Constantin Meunier te Leuven*, dan bedoelde ik zelfs niet, een relaas

te geven van het werk dat in die stad ten toon werd gesteld. Maar me docht dat, waar erkend was, algemeen, dat, voor zijne ontwikkeling als Kunstenaar, Meunier in Leuven zijne belangrijkste jaren vond, het van eenig belang kon wezen, Meunier te beschouwen in zijn voortschrijden op de baan der moreele ontwikkeling, bij hem zoo innig verbonden met zijn kunst-loopbaan. 't Voornaamste stadium in die reis op weg naar zijne, naar dé Waarheid, was de peister-plaats van Leuven; en aldus krijgt mijn titel eene dubbele bediedenis.

Ik kan dan hier ook mijn opstel staken. Meunier, in 1895 naar Brussel teruggekeerd, kende weldra den triumph. Eene tentoonstelling te Parijs deed hem den titel verwerven waar hij recht op had: van een Wereld-kunstenaar, met Rodin den grootsten beeld-houwer van zijne eeuw. De werken, die zulken naam schragen, kent ge even goed als ik. Zij loopen uit op de laatste brok beeldhouw-kunst zijner hand, deze waar hij aan werkte toen de dood hem trof: een symbolieke Vruchtbaarheid, de vrome en eerlijke, de prachtige en verheven vruchtbaarheid waar hij een voortreffelijk voorbeeld van geweest was, geholpen door zijne Christen-gaven...

— Ik leerde Meunier slechts heel op het einde van zijn leven kennen, bij Claus. Hij was een gebroken grijsaard geworden, vol grijsaards-plagen.

Maar wij hoorden dezen groot-vader praten, wij vernamen zijn eenvoud, wij ondervonden zijne nederigheid, en bovenal: wij bewonderen zijn kalmte.

En toen wij, in den heerlijken zomer-avond, naar huis keerden, hebben mijn vriend en ik — herinner u, o Emmanuël! — elkander ernstig in de oogen gezien: wij hadden de intieme grootheid gevoeld van dezen Eeuwigen Kunstenaar, die ons slechts heel vluchtig, en weigerig haast, en bovenal zoo eenvoudig en nederig, over zijne kunst had gesproken.

1909

MAURITS NIEKERK.

Mogen wij wel zeggen, dat schoonheid eene hoedanigheid der voorwerpen is, zoodat een voorwerp schoon zou zijn door 't feit en den vorm van zijn bestaan; of is het eerder eene waarheid, dat sommige menschen — die toon aangeven en, bij gewoonte en herhaling, gezag-hebbend hun gevoel of meening als een beslissing door ieder aannemen zien, — zulke gave van speuren en verheerlijken, van raden en glanzend openbaren bezitten, dat zij de leuze, als zou schoonheid in alle dingen schuilen, verklaren alzóo, dat zij in alle ding schoonheid ontdekken? Of juister gezeid nog: dat geen voorwerp schoon heet, of het heeft die schoonheid ontleend aan, die schoonheid mild gekregen van wie, uit eigen vermogen, alles tot schoonheid schept of herschept?

Ik dacht aldus, toen vóor een uur nauw, een vriend me uit een verzen-bundeltje voordroeg, dat

ik goed ken, en tot heden gewóon achtte. Ik noem het derhalve niet, noch zeg u de „stof" die er in behandeld wordt. Het zij genoeg dat ge weten zult, hoe weinig het me geboeid had tot vóor een uur; niet dat ik het achtte van geen dichter gedicht te zijn, maar wen het me, integendeel, ál te dichterlijk, gemeenplaatselijk-dichterlijk voorkwam, en geschreven, naar beeld, stijl, en rythmus, volgens al te secuur-probate voorbeelden, om te mogen heeten, zelfs maar in geringe mate, vrij-ontstaan en oorspronkelijk. Dit was, inderdaad, een heel gewoon bundeltje gedichten. — Maar nu had mijn vriend zich blijkbaar bevonden in dien zeer bijzonderen toestand, die is als waart ge bevangen van een lichten, een verblijdenden en verbreedenden, en, zou ik willen mogen zeggen, een gulden-glanzenden roes, toen hij deze verzen herlas, die hij vroeger als ik weinig-schoon en -persoonlijk had geoordeeld. Een ongekende prikkel, ik weet niet welke oorzakelijke omstandigheid had gedaan, dat hij in-eens de woorden als doorgloeide met eigen gevoel; hem was plots gegeven, beeld en klank te proeven en te genieten, zooals de — waarschijnlijk-oprechte — dichter van het boekje aan eigen innige zindering genoten had en proevend getoetst; elk woord, elke figuur kreeg zijne essentiëele waarde; een zin, eene plastische

en muzikale expressie, in één woord eene schoonheid, die deze, nogal armzalige, gedichten haast maakten tot incisieve, en tevens klassiek-rustige meester-stukken.... En, in dien bezaligenden toestand nóg, las mijn vriend me voor, en ik, ongeloovig gebleven, voelde niettemin dat hij uit eigen verheerlijkt wezen, uit eigen gemoeds-rijkdom, uit — noem het gerust aldus, maar geef aan 't woord zijne oorspronkelijke beteekenis — uit eigen fantazie, eene schoonheid had geleend aan wat, (het blijft mijne overtuiging, daar ik op mijne beurt herlezen heb), objectief, die schoonheid niet bezat.

Die guldene, die magnifiëerende gave der omschepping-tot-schoonheid, die ik lyrisch noem, niet zoozeer of alleen omdat wie ze ondergaat vermag anderen mede te deelen wat hij erbij ondervindt, zooals lyrische poëzie deze is der persoonlijke aandoening en weêrgave ervan, maar omdat ze 't dagelijksche en alledaagsche leven is als een sidderende en zinderende, een blij-gonzende onder-toon die verdiept en verbreedt elken klank, alle schittering, elke felpen aaiïng van schaduw, en ieder gebaar in tijd en ruimte vereeuwigt, gelijk de lyra deed, die, 't verhaal der Rhapsoden begeleidend, geheel het droeg, en hunner woorden trilling gaf die beefde tot in het diepste gemoed van de hoorders, (waarom zoude ik mij van zulke verbeelding ont-

houden?), — deze gave zal wel hoofdzakelijk den plastischen kunstenaar verstrekt, zal wel zijn kostbaarst eigendom wezen. Zijne innerlijke schatten en vermogens aan samen-stellen en ineen-passen; van evenredigheid en behoorendheid; zijn zin voor, zijn gevoel van wat de Grieken verstonden onder harmonia: verbruikt en verteert hij ze niet aan de rechtstreeks-waarneembare uiterlijkheden? — De dichter, hij, en de musicus, hebben in de meeste gevallen een andere ondervinding van rythmus en kleur, van de onderscheiden bestand-deelen der waargenomen, der gevoelde schoonheid. De eerste werkt met dit abstrakt teeken: het woord; de tweede met deze ijlte: den klank; en, niet meer dan het woord eene schoonheids-beteekenis krijgt tenzij na eene reeds-ingewikkelde geestes-bewerking, krijgt de klank gevoels-dracht als wie hem uit geen bijna-even-abstrakt, ik bedoel: even afgetrokken-persoonlijk gemoeds-proces heeft doorstaan. Poëzie en muziek, drastische kunsten, in den zin van: kunsten der innerlijke handeling, der innerlijke bewogenheid en bij-gevolg der diepere en persoonlijke, der subjectieve reflectie, deelen doorgaans geen rythmus mee, en vermogen het nauwelijks, die bij alle uitsluiting af kon hangen van het ingevend voorwerp, die van den zintuigelijken indruk onmiddellijk uitgaat; en wat men

er „kleur" en „lijn" in noemt heeft zoo weinig gemeens met wat aldus heet in de vorm-, in de plastische kunsten, dat men het voor overdrachtelijke uitdrukkingen, uit vergelijking cerebraal ontstaan, zou houden, wist men niet zeer goed dat ze, op ander gevoels-vlak, eene even-stipte beteekenis hebben. Zoodat wie de magnifiëerende gave der omschepping-tot-schoonheid bezit (om tot mijn onderwerp terug te keeren,) met heel wat minder-uiterlijke, heel wat diepere en meer-individualistische materialen bouwt, wil hij, poëtisch of muziekaal, zelfs maar een vluchtige, sensuëele impressie, die hij ondervond, mededeelen, 'dat het kunst worde, dan wie, schilder of beeld-houwer, — de danser of danseres is een midden tusschen beider aard kunstenaars, — het doet met zeer onmiddelijk-werkende middelen. Inderdaad, de impressie op het zin-tuig, bloot het beeld op het net-vlies, heeft geens-zins in de onverklaarde coördinatie van gevoelens en herinneringen, te tasten naar, te verworden tot één groot samengesteld maar één-geworden gevoel, om bij den kunstenaar het kleuren-visioen, den wellust om de vorm-vlakken, de eurythmie van het totaal-beeld te doen schitteren en streelen. Want, zien het ook ónbegenadigden niet, en kan men zeggen dat ze meest altijd ontstaat uit de ongewildste toevalligheden:

de voorwerpen en wezens hebben voor den plasticus hunne schoonheid, aan rythmus en kleur en vorm, geheel klaar; het geoefend oog, op het oogenblik der Gratie, der schoonheids-ontdekking, der blijde, ontvangende verwondering, heeft nauwelijks nog eenig ordenend werk te verrichten, wil het verbazende en verheugende beeld reeds eene vaste uitdrukking, eene werkelijkheid-in-kunst bezitten; en zonder zelfs de artiest zich maar eenigs-zins in de droesems of spiegel-klaarten van zijn innigst eigen wezen geroerd zal hebben gevoeld, zonder dat hij de noodwendigheid zal gewaarworden, of te meer nog, de onontkomelijkheid, aan zijn dieper gemoeds-leven de verleidelijke impressies van zijn oog te toetsen, zal hij een werk van zuivere schoonheid weten te maken met louter-sensuëele, niets dan indrukkelijke bouw-stof.

Is de plasticus echter een dichter; heeft hij in zich de gemoeds-bestanddeelen (men vergeve dit veel te grove woord), van den drasticus, in dezen zin, dat hij, in oogenblikken van voller leven, van instinctmatig gaan naar schoonheid, van verrukking om wat hij van uit zijn verheerlijkenden blik met luister omkleedt, tevens en onwillekeurig, met een onbegrepen en onpeilbare logica, aan zijn immediaat visioen de draden voelt geknoopt van déze vreugd of génen smart; dat hij, buiten zijn weten

maar sterk als een gebod, gaat lijden zoodra hij dit beeld ziet of dit gebaar, zonder dat nochtans het minste verband bestaat tusschen dit materiëele beeld, dit onuitdrukkelijk gebaar, en den aard zijner innerlijke ontroering; zonder dat — om het meer beslist te zeggen — het „onderwerp", dat het oog gewaar werd en in schoonheid hulde, eenigs-zins maar een gevoel van medelijden, of walg, of geestigheid door analogie wekken zou; — is het, dat de schilder of beeld-houwer zulke diepere gemoeds-toestanden bij het brutale van een zintuigelijken indruk heeft ondervonden, en daarna, wat hoofd-zaak is, het voorwerp van dien indruk, in alle „natuurlijke" preciesheid en doodgewonen eenvoud voorgesteld, maar tevens zoo innig-doorgloeid, zoo gevoelig doorzien heeft, dat de toeschouwer, die eenige oefening en, het spreekt vanzelf, de noodige ontvankelijkheid bezit, onmiddelijk doorsidderd wordt, of ten minste getroffen, van wat de kunstenaar, onder-bewust, bevangen had of hield toen hij 't stoffelijke beeld in het oog kreeg; — is (nu begrijpt ge mijne bedoeling) de plasticus tevens in meer of mindere mate een kunstenaar der individualistische, diep-innige bewogenheid, zooals dichters in woord of toon: dan krijgt zijn werk een waarde, die te grooter wordt naar de mate dat zijne gevoelig-

persoonlijke menschelijkheid stijgt, en terzelfder tijd streng binnen de grenzen van zijn impressionistische, zintuigelijke gewaar-wording behouden blijft. En de schoonheid ervan zal te langer duren, naarmate ze, binnen de strengste en kieskeurigste zorg om louter-picturale of -sculpturale uitbeelding en uitvoering, een diepere humaniteit, een echter gevoel uitdrukt.

Zulke lang-natrillende schoonheid heb ik ondergaan bij het werk van den jongen man, wiens naam als titel boven dit opstel staat, en die er, vorig jaar in het vroege voorjaar, te Brussel, en even later te Rotterdam [1]), opzien meê verwekte en bijval meê verwierf. Zoodat ik het graag bij u inleid en, waar noodig, verklaar.

* * *

Maurits Niekerk ken ik sedert geruimen tijd al: haast twaalf jaar persoonlijk; van vroeger nog door literair en kritisch werk. Dit laatste is nu wel van geen heel groot belang, maar dient vermeld, omdat het, als het ware, de Amsterdammer (die Niekerk is), naar Antwerpen, als vele landgenooten van hem, gekomen om er schilder-studies

1) In 1908 namelijk.

aan de Academie voort te zetten, — wij Belgen vragen nog steeds waaraan Antwerpen zulke gunst en eer verdient, — al heel vroeg, en bijna onmiddellijk, mengt in de jong-Vlaamsche letterkundige beweging, en een warm-voelend-Vlaming maakt van dezen Nederlander. Niet lang na zijne aankomst in ons land publiceert Pol de Mont in zijn anthologisch tijdschrift der „Zingende Vogels" een drama van hem, dat ook elders met grooten lof vermeld wordt. Niekerk zal echter in De Mont's uitgave, — al is die onder de vroegere periodieken de meest-leesbare, de artistiekste, de breedste gebleven, — niet langer verwijlen. Een tocht van letterkundige omwenteling even als van sociale onrust had over Vlaanderen geblazen, de Parnassiaansche kaarten-huisjes, hoe kunstig ook opgebouwd, aan 't schuiven en wankelen gebracht, en onder de gekuischte dichters-zeden van den tijd (het was in de jaren 1890) allerslechtste manieren gevoerd. Ik geloof wel dat Emmanuel de Bom de eerste was, om in de Schelde-stad den opstand te blazen. Deze, die men een ironist heeft genoemd, omdat hij van nature een „frondeur" is, zooals de Franschen zeggen, en, Vlaamsch-gezeid, een blijde slingeraar van scherpe steenen in elke officiëele venster-ruit, — deze had, als mede-stichter, naast Vermeylen, en meer dan Van Langendonck

en Buysse, van het revolutionaire „Van Nu en Straks", de oogen der jeugd op zich gevestigd, en in die oogen was een ijverigen brand van bewondering en na-streven. Daar was aldra een groep die de „Barbaren", welke De Bom op het Antwerpsche wereldje had uitgestuurd, beminnen ging als eene herwonnen gezondheid, en dacht ze geestdriftig te moeten navolgen. De meest-gevorderden van dien groep, — ik bedoel in letterkundig vermogen, — Victor de Meyere en Edmond van Offel, waren weldra even-goed medewerkers aan „Van Nu en Straks"; en het was met fierheid dat de eerste der twee zich op zijn titel van „Van Nu en Strakser" beriep, om mij, in 1894, bij het heilig korps der omwentelaars in te lijven. Zoodat het langs den Antwerpschen weg is, dat ook te Gent de lont werd aangestoken, waar Vermeylen en De Bom de vuurwerk-makers van waren geweest.

Zij, die zoo heel spoedig de deur van het Allerheiligste niet overschrijden mochten — dat tabernakel was, ge begrijpt me, „Van Nu en Straks", — al laaide hun 't heilig vuur te dorstiger in de borst dat ze jonger waren, hadden natuurlijk behoefte aan een eigen tijdschrift. Dat tijdschrift zou verschijnen te Antwerpen, waar de beweging het heftigste was. Het heette „Ontwaking", en verscheen voor 't eerst in 1896, nagenoeg te zelfder tijd met de

tweede reeks van „Van Nu en Straks", waar het, met zijn dichteren-groep, als een vrijschutters-korps van werd. Ik weet niet of Maurits Niekerk hier al aan meêwerkte. Toen echter de krachten te talrijk waren, om nog in éen enkel orgaan gebondeld te kunnen worden, ontstond „Onze Vlagge", — of was „Ontwaking", dat thans nóg leeft, tijdelijk ingedut? —, en hierin vinden we als kunst-criticus Niekerk terug: geen criticus van overstelpend doorzicht, maar, hoofdzakelijk, een stormer van belang, en die niet naliet de borst te verloochenen, die hem gezoogd had: ik bedoel de Antwerpsche kunst-academie in hare patentste vertegenwoordigers.

Kort daarop — ik meen in 1897 of '98 — ontmoette Niekerk, na eenig verblijf te Brugge, aan de Noord-zee te Lisseweghe, den kunst-schilder Valerius de Saedeleer. Met dezen vertrekt hij naar Vlaanderen, en gaat er wonen te Sinte Martens Laethem aan de Leie. Aldaar maakte ik, om dien tijd, zijne persoonlijke kennis....

En laat me toe, hier even bij dit dorpje stil te houden. Ik heb er bijna zeven jaren onafgebroken gewoond; ik schrijf er deze lijnen, daar ik steeds terug-keeren moet waar ik de rijkste en pijnlijkste stonden van mijn gemoeds-leven heb door-gemaakt. Een dorpje trouwens dat in de kunst-geschiedenis allicht naam zal blijven houden: iets als Barbizon,

Laren en Worpswede, waar echter te dien tijde slechts verbleven, behalve Valerius de Saedeleer en Maurits Niekerk, de beeld-houwer George Minne, de cier-kunstenaar Julius de Praetere, mijn broeder Gustaaf, schilder, en uw dienaar, om niet te spreken van de zeldzaamste figuur van ons Vlaamsch kunst-wereldje: de dáar-geboren Binus van den Abeele [1]), boeren-zoon, oud-burgemeester en thans gemeente-secretaris van Laethem, die, zonder de minste opleiding, begon met, in de jaren 1860—70, zeer persoonlijke en baan-brekende boeren-romans te schrijven, om later, toen hij gewaar werd dat het hem aan literaire middelen ontbrak om geheel weêr te geven wat hem zijn land dag aan dag der blijde en verwonderde ziel schonk, zonder voorbereiding en met eene ongelooflijke naïefheid, maar innig-schoon en verrassend-nieuw en „-genuine", dit land aan 't schilderen ging, met kleuren, op doek: het edelste en beminnelijkste, eenvoudigste en meest-overtuigende voor-beeld van de oppermachtige schatten, van de kroppende sappen, die onze moeder Vlaanderen in zich houdt, en welke belofte voor eene toekomst, waarvan de ontginning pas begint!... Al is Sinte Martens Laethem thans ook al een „kunst-centrum" geworden, en haast een schilder-

1) Zie het eerste opstel uit dit boek.

school; al kuieren de jongere Gentsche æstheten er 's Zondaags heen met præraphaëlitische liefjes, naar de lorke-boschjes als naar een Mekka (waar men lekkere ham eet); al werd er van den zomer het eerste Nederlandsche openlucht-tooneel ingehuldigd met niets minder dan den „Philoktetes": Binus, de goede en fijne, die ouder en ouder wordt en nochtans zoo eeuwig-jong en -blijde is gebleven, Binus is me nog steeds, is me inniger dan ooit als de spiegel dezer streek, de ziel, de goede geest ervan; en dat voelen en weten zíj vooral, die dit land, — als Niekerk, als ik, — moesten verlaten.

Dit land, stel het u vóor als een streek van Vergilius en van Puvis de Chavannes. Het dorp, dat zich in éen klein hulleken huizen schaart om het schamele Romaansche kerkje, ziet ge spiegelen, nederig en vol nobele stemming, in 't nauw-roerende water, als ge van uit Gent komt en de Leie gevolgd hebt. Want de Leie is nergens stil en breed als binnen den dubbelen bocht die ze hier teekent. Van ochtend-rood tot avond-rood is ze der oneindige luchten, die Oost en West rusten op hunne lage einders, de effendste en zuiverste spiegel. Zelfs bij storm rimpelt ze niet meer dan als de vloeiïngen zijn op gewaterde zijde; zij kletst en klotst alleen onder onwelvoegelijke Zondag-stoombootjes, en is gezegende veiligheid van wie uit zeilen gaan. Van

uit hare oevers deinen, óver water, de wijde meerschen, waar bloeien, in blinkende verwen, de koebeesten en hier of daar een dravende twinter; ter zijde van het dorp, zijn het, twee uren lang — Divitia Flandriae! — de koren-velden, gelijk ze thans, (we zijn in oogst-maand), gepikt, als ontallige gelederen naar de vier wind-streken toe, en onder de schaduw-keerende reis der zon in hooge, rechte schoven staan gesteld.... Er-achter zijn het de Canada-populieren der wegen. Zij leiden naar de boschjes van lorken en lagere sparren, waar 't leven gaêrt van snikkende fazanten en 't spel-in-de-maan van geniepig-geestige haaskens. En hier wordt de grootsche en weemoedige vrede der Leie-boorden tot een klare en fijne gezelligheid. Zoodat dit land elken ernst als alle leed een liefde en een troost biedt, en alle vreugde óf verheerlijkende opwinding, óf de oneindig-stille bestendiging....

Maar Niekerk, om op hem terug te keeren, schijnt dit picturale land, — dat echter nooit tot het „pittoreske", tot het „schilderachtige hoekje" vernedert, — nauwelijks de liefde te hebben toegedragen, die van anderen, misschien minder-bedeelden, opmerkenswaardige uitbeelders ervan heeft gemaakt. Althans, tot een landschapschilder-bij-alle-uitsluiting te zijn, vermocht het hem niet te brengen. Waren het benepen levens-voorwaarden; de bekommernissen van een

angstigen en zoekenden geest, die van sociologie naar theologie ging, de waarheid zocht voor 't algemeene leven der maatschappij en voor eigen moreele leven, — want meer dan wie onder onze Vlaamsche kunstenaars kende Niekerk zulke, zeer oprechte en zeer ernstige, strijd en aarzeling —? Hoe 't weze: wij zien zijn schilders-oog, evenzeer als een bloedend mede-lijden, zich keeren naar de zeer-schamelen en de zieken, ze opzoeken in hunne armzalige en zuur-geurende krotten, waar ze leven bij hun zwarten, dooden haard of op hun grauwen stroo-zak; ze dáar, in hunne pijnlijkste en meest-gelatene oogenblikken, liefde-vol en ingetogen, met wijding en eerbied op het doek brengen. En het zijn zijne eerste werken van blijvende beteekenis.

Twee ervan herinner ik mij heel goed: hij schilderde ze in het ellendigste huisje van het dorp, veraf-gelegen van waar de andere schilders inspiratie zochten. Ik ging hem aan het werk bezoeken; over een stof-grijs gras-pleintje hinkte een magere geit, aan 't draaien rondom een verwrongen en dor appelaarken, zoo ver het de gespannen koorde toeliet. Een mest-hoop walmde blauw en stinkend onder de blakerend-witte middag-zon. Op den drempel — groezelige vlek tegen den grauw-vochtigen gevel aan — zat, gestopen en als leven-

loos, een oud, vuil wijf, waar slechts de knokige vingeren van bewogen, aardappelen aan 't schillen, en die nauw opzag, wezenloos onverschillig, toen ik 't scheeve, zwarte raam der open deur binnenschreed.... Dáar, in de stik-lucht, gedrenkt van de zerpe geuren uit het naast-gelegen geiten-hokje, gelaten omgonsd van de dikke, metaal-omkolderde hommels, bij 't schaarsche licht dat de flardige baal-doeken gordijnen door lieten, — dáar zat Niekerk te schilderen met haast godsdienstige aandacht. En die stemming was op het schilderij over-gegaan, in 't arm-zalige vertrek, dat het vóorstelde, met een open deur naar het neven-kamerken, en, gebogen-verdwijnend langs die deur, eene gestalte.... De indruk was nijpend-overweldigend in 't alledaagsche van de voorstelling. Men gevoelde, men werd haast physisch-pijnlijk aangegegrepen door dat zóo eenvoudige vertoon: in een groezelig boeren-kamertje, een vrouw die het vertrekje daar-naast binnen-treedt. En hier weet ik, hier weet ik positief, dat ik de aandoening niet te wijten heb aan de kennis die ik had dat, in het plaatsje waar die vrouw ingaat, een oud man zeer ziek ligt. Ik heb het schilderij later wel meer gezien, en ik verzeker u: dit was geen bloote weêrgave van wat Niekerk *gezien* had, maar men *gevoelde* wat hij-zelf in dat neven-kamertje *wist*

te gebeuren, en wat hij zelf er lijdend bij onderging.
Het andere schilderij bracht ons in het ziekenkamertje zelf. Daar lag de zieke, aêm-echtig, in de diepte van zijn kaf-bed, heel weg in 't hooge hout der gele sponde. Vóor hem, zijne zorgelijke vrouw, blazend in de kop melk die hij drinken zal.... En het is heel de bedompte atmospheer van het enge, kwalijk-geurende, armoedig-onzindelijke vertrek waar, onder de onbeholpen en onvermogende zorg der schaarsch-begrijpende en toch zoo innig liefde-plegende vrouw, deze afzichtelijke grijsaard de heiligheid des doods draagt....

Aldus schilderde — zoon van het land dat ons een Israëls baarde — Niekerk zijn eigen onrust. Meer nog dan met innerlijke schoonheid, zag hij alles, zag hij elk ding met de oogen van zijn twijfel en zijn geloken lijden. Zeer echt geschilderd nochtans, zonder de minste literaire aanvechting, treft zijn toenmalig werk, wel heel kranig gedaan, (hoewel wat sausig-zwart voor onze Vlaamsche, kleur-dorstige blikken), vooral zooals meer-letterkundig werk, zooals drastisch werk zou doen. Men vergeet gemakkelijk het doek en de verwe om het gevoel en de uitdrukking. En zoo weet ik niet eens of ik nauwkeurig beschreef, daar me de twee werken in langen tijd al niet meer onder oogen kwamen; maar dat ik nauwkeurig na-gevoel, weet ik beslist....

Gelukkige omstandigheden, die helaas keerden in den pijnlijksten rouw, (laat me toe hier van een biographie alléen mee te deelen, en dan nog in afgetrokken bewoording, wat voor het werk van belang kan zijn), wentelden ook 's schilders geestelijke bekommering om. Er zal in hem aandoening van omringende liefde — vermoed ik —, en, weemoedig, 't geruste herdenken van vroeger leed gezonken zijn. En, uit de studies van die nieuwe periode, houd ik dan ook deze vast, die me over zulke hoogere aandoening en deze melancholie heeft na doen denken: eenige gele rozen.... Voor hem niet, misschien, voor mij echter wél, (en de gemoeds-waarde van zijn arbeid doet dat ik, receptief gevoeler, bij deze studie van bijna even-groote beteekenis ben als hij, omschepper van eigen gevoel), voor mij zijn deze luttele rozen nóg, wat ze waren toen ik ze voor 't eerst zag: de aanvankelijke uitdrukking van den Niekerk — hij uit zich vooral in stil-levens — die het-dichtst-bij-zich-zelf blijft, van Niekerk-als-individu, van Niekerk-buiten-de-samenleving, van Niekerk-lyrisch-intimist.

Ik wensch, hier bij zulke werken, — zooals ik, zei: stil-levens, — staan te blijven. Zij zijn, immers, althans in mijne opvatting en, geloof ik, in werke-

lijkheid, als een draad die, van op Sinte Martens Laethem tot op dit oogenblik, na een reeds-lang verblijf in Brussel, de dagen van 's schilders leven, zijn afgesloten gevoels-leven buiten alle toevalligheid of gebeuren, buiten kenterende omstandigheid of plots toeval, buiten omgeving zelfs of omringend leven van menschen-als-mieren, tenzij als weêrslag, als bezinksel, als onbewuste herinnering ervan, — de draad die zijne dagen snoert tot éen juweel van aangehouden, edele en afgetrokken ontroering. Dagen van binnen-huis, dat het buitenleven aanslaat nog slechts als een na-galm zonder dreigement; dagen der veilige woon-kamer, waar ge uw gemoed niet uitstort dan in u-zelf, verre van alle nieuwsgierigheid, rijk en arm van u-zelf, rijk en arm om u-zelf, met de pijn en de weelde om eigen schatten en behoeften. Zulke dagen kent gij: zij zijn de trouwe herbergen van uw levensweg. Zij waren er van vóór uw geboorte, want zij werden, weet ge, gebouwd toen uwe ouders zich om u vereenigden. Gij zult ze, verrast wel, maar met een zekerheid waar ge nauw aan zult durven gelooven, erkennen, als smart u zal drijven naar donkere hoeken, vrede u den muur zal wijzen waar laag aan te leunen om 's nachts ál de sterren te zien, en vreugde het zonne-gevelken toonen zal waar de blijde schaduwen van 't gebladert malve

dansen. Gij zult ze, zulke dagen, drinken als de vóorbestemde kruiken van uw dorst, en de bitterste misschien met de meeste liefde. Laat de buitenwereld woelen en niet rustig zijn: gíj hebt de pronk-kamer, gij hebt de gevangenis van u-zelf, waar de minste voorwerpen, het hatelijkste en het rijkste, u ontvangen met hunne roerlooze en streelende, hunne pijnlijke en onverzoenlijke gezelligheid. Zulke dagen zijn uwe Adams-dagen: het dikste kleed verduikt u de eigen naaktheid niet, noch liefde of walg, geliefden walg en afkeerige liefde, om die naaktheid. En verkiest gij 't, ge zit in het zijden-verig of staal-strakke kolder, dat het trouwst uw gedaante bewaart, al lijdt ge omdat het al te gemakkelijk uitzet, en hebt vreugde omdat het knelt. En zoowaar: het is geweven of gesmeed uit uw eigen daden en gevoelens, en àl wat uw leven het innigst omsluit staat er in gestikt of weêr-spiegeld....

— Misschien wel zijne israëlitische afkomst bezorgde Niekerk een zeer-doordringend en somptueus gevoels-leven, buiten uiterlijke omstandigheden om, ik bedoel: buiten de onmiddelijkheid zulker omstandigheden, en slechts als lang-bezonken na-gevoel ervan. En die rijke en uiterst-kiesche, strenge en nochtans fantazie-fijne, sobere maar glanzende innerlijkheid stort hij, op de dagen waar ik u

daar-even de lyrische waarde van zei, en waarop hij de vertrouwde dingen om zich heen door-ademt en verheerlijkt met zijn kunstenaars-blik, beladen met zijn intiemste ontroering, — stort hij uit, plengt hij met weelderige jool, of laat hij, behoedzaam, druppel voor druppel neer-zijpelen in zijne stil-levens.

Ik heb allerlei kritieken gehoord op deze stil-levens: eerste bewijs dat ze ongewoon zijn. Men vindt ze smakeloos gecomponeerd, slordig gedaan, te schel of te donker. Maar zag men niet — en dit slaat dergelijke opwerpingen in-éen, — dat het „onderwerp" dier stil-levens niets dan een voorwendsel is, een toeval, het *ongekozen teeken dat een gevoel bestendigt?* Neen, niet deze Chineesche pulletjes of gene rozen, enkele appelen of dit kinder-speelgoed, een dansend figuurtje of de getaande weêr-glans in een spiegel zijn het, die de schilder op doek heeft willen brengen, om hun eigen beteekenis aan vorm of kleur; maar, toen hij, zekeren dag, weemoedig gestemd was, ontmoette zijn blik dit Sèvres-danseresje bij deze thee-rozen; onwillekeurig kleedde zijn blik ze in de eigen schoone gemoeds-ondervinding; zijn gewekte schilders-zin, gedragen op zijn gevoel, had het dan nog alleen te vertoonen, o misschien niet zooals het in werkelijkheid was, maar zooals zijn

oog het toevallig en onder deze bijzondere stemming ontmoette; en zoo wordt het Sèvres-danseresje de uiting, de zang van 's schilders nobelen ziele-toestand. En zij die redeneeren, gevoelend dat hier wél melancholie uitspreekt: de schilder wilde „den Weemoed" uitdrukken, gelijk bij voorbeeld, in een befaamd stil-leven, Jordaens, (of beter: Pieter Boel, die er het grootste deel van uitvoerde) „de IJdelheid der tijdelijke Have" uitdrukt, er een stapeling van allerlei wereldsch gerei ter schildering bijeen voorstelt, en er dan de Dood dik-kaaks over blazen laat — Gevoel tot Allegorie verstard; — zij die meenen, dat Niekerk aldus zou zijn te werk gegaan (en die dan, inderdaad, het recht zouden hebben te klagen over gebrekkige samen-stelling, onverzorgde uitvoering, en wat dies meer), zij vergissen zich, daar het schilderen van de meeste dezer stil-levens niet het gevolg is van een verstandelijke bewerking, noch van een componeerenden keus, noch zelfs van eene fijn-plotse zintuigelijke impressie, maar van eene, onbestemde en onvoorbereide stemming, door den kunstenaar op de toevalligheid van dit of geen voorwerp overgedragen: dichter-werk in dezen zin dat een onverschillige afgetrokkenheid doorgloeid wordt van het individuëel gevoel des omscheppers. En gebeurt het (maar zelden) anders-om:

dat werkelijk „het onderwerp" den schilder charmeert en niet los laat, dan groeit bij hem steeds die verleidende indruk tot een meer algemeenhumaan affect; zoodat de gevolgen zelfde blijven. Hiervan bestaat een schoon voorbeeld: het speelgoed, door Niekerk bij Sinter Klaas voor zijn zoontje opgesteld. Het is zijne vader-liefde niet die hem tot de toevalligheid van dit gegeven gebracht heeft, maar, toen hij dat speel-goed daar ten pronk op tafel stelde, en gevolg daarvan, is gewaar gaan worden de groote vreugde van zijn zoontje, als het dit speel-goed ontdekken zou: dit heeft zijn vader-liefde aangevuurd; en 't algemeen-menschelijke was in hem, dat uit die looden soldaatjes, die blikken hout-zagers, die spanen kippetjes, innig-koesterend stralen zou.

— Op zelfde wijze kon elk dezer schilderijen ontleed, van bij dit borst-beeld der Raphaëlitische Prinses met de immortellen, tot bij deze appetijtelijke, huid-gespannen, teeder-kleurige braad-kip. Van elk bijna gaat een algemeen affect, een totaal-gevoel uit, dat men met de abstractie van een woord kon betitelen, als waren dit inderdaad allegorieën Maar wie ze nader heeft beschouwd en doorvoeld, hij wordt gewaar hoe warm een menschen-hart ze gedragen heeft, en hoe werkelijk angstvalligheid of uitbundigheid, buiten picturale kunde óm, ze

schilderde, al naar de innerlijkheid van den uitbeelder in angst of uitspattende vreugde verkeerde, of onder welke ontroering ook. Zoodat het algemeen-menschelijke, dat er uit spreekt, ze de waarde geeft van gloed-warme symbolen. — Ja, deze stil-levens zijn de uitdrukking van ziele-momenten. En juist daarom, om de zorg van de juiste weêrgave ervan, heeft de schilder niet geaarzeld, de „compositie" op te geven voor eene, misschien wel waarachtige, ordeloosheid, maar eene ordeloosheid die een oogenblik hem zelven het teeken zijner stemming is geweest, en waaraan te roeren allicht het storen, bij weêr-oproepen, dezer stemming ware geworden. En 'tzelfde voor het vergrijp-der-slordigheid. Menschen zeggen: dit is ón-af. Maar de schilder, hij, voelde hoe verder-afwerken den dood kon wezen van de ontroering die zijn schilderij beteekende.

Meen nu hierbij echter niet, gij die deze stil-levens niet zaagt, dat ze werkelijk leelijk-samengesteld en oppervlakkig-geborsteld zouden zijn. Ze zijn, eenvoudig, ánders, vooral in de bewerking, en verschillend van doek tot doek, omdat telkens de aandoening eene verschillende was, en Niekerk alle knapheid om minutieuze oprechtheid opgeeft. Hetgeen niet belet dat vaak hier de stof-uitdrukking prachtig is: Niekerk immers een Hollander wezend, en dat hij, schel-

schaterend of broeiend-donker, steeds binnen eene voortreffelijke harmonie der kleuren blijft....

Aldus openbaarde ons Niekerk zijne intiemste gemoeds-oogenblikken: het warme leven der vóorbestemde dagen, der dagen dat men „in eenzaamheid niet meer alleen" is, maar levend in de aanwezigheid van zijne eigen schoonste, vertienvoudigde vermogens als met sprakelooze vrienden, die u innig beminnen. Hij openbaarde het met schildersmiddelen, hij bij voor-keur en uit temperament een schilder zijnde. En vaak zijn deze brokken gemoeds-leven dan ook uitmuntende schilderijen. Maar hoe veel meer toch zijn ze, voor wie ze weet te doorvoelen; hoeveel meer zelfs, misschien, dan de schilder zelf vermoedt (want wij krijgen niet altijd de Gratie, ons-zelf geheel te doorgronden, en genieten dikwijls het voor-recht, te handelen naar een onbegrepen, en zelfs ongeweten voorzienigheid)! En dat ze dan de burger-luyden soms aantasten door eene ongewoonheid, die onbetamelijk wordt geacht: is het niet een teeken dat wie ze schilderde soms leeft van zeldzame gewaarwordingen, die er te fijner om zijn?... Gelukkig wie, van de dagen des over-vloedende gemoeds-levens, zulke, geschilderde, „gedichten" te maken vermocht!

— Ik zei u deze stil-levens te zijn als de kralen

van een snoer, dat onafgebroken van bij de Laethemsche dagen tot op heden, te Brussel, wordt geregen. Dit werk heeft, herhaal ik, met de omgeving van den schilder, met het midden waar hij in leeft, weinig immediaat uitstaans, bij uitstek individualistisch als het is. Ook bespeurt men, door de jaren-lange voort-brengst heen, en niet-tegenstaande zeer verschillende bestaans-voorwaarden, er geen verschil in dan, misschien, in kunnen, en in wat men aan ruimers, blijders, zuiverders in het uitgedrukte gemoeds-leven gewaar wordt. Het roezemoezen der Groote Stad liet ongerept en zonder bezoedeling de ziel die zich, ongewijzigd bijna, en althans niet dan volgens eene logische evolutie van het afgetrokken gemoed, bleef uiten als ze ermeê begonnen was te Sinte Martens Laethem aan de Leie.

Maar er is ander werk, en van heel uitnemende beteekenis, dat bewijst welken invloed, picturaal, 't verhuizen naar Brussel — onder omstandigheden die ik niet vermelden zal — op Niekerk's oog en zenuw, op de technische uitvoering van zijn doeken, op eene schijnbare versnippering zijner sensibiliteit en tevens op een gul-ironieken of fel-schrijnenden blik erop, gehad heeft.

Men moet het zelf hebben ondergaan. Wie kind is der Stad; er organisch deel van uitmaakt; ze onwetend of onwillekeurig te gedoogen heeft als zijnde haar voort-brengsel en hare reden-van-bestaan, zal het niet beseffen. Maar hij die, op het land, jaren-lang koortslooze en bespiegelende dagen heeft gesleten, en dan plots in eene Groote Stad wordt verplaatst, niet als een toerist, maar opgevangen in den roes van het nieuwe, jagende leven; zonder nochtans de Boer te zijn die er ontredderd verloren in gaat, maar eerder met den peilenden en beramenden blik van wie de verste horizonnen heeft leeren doorzien: hem is de overgang aanleiding tot stoornissen, die op goed en op kwaad uit kunnen loopen, en steeds een kentering te-weeg brengen in zijn arbeid, als deze eens kunstenaars is, van welken aard ook. En, al zal de diepst-innige grond van den artiest, die immers evenzeer uit physiologisch-persoonlijke borgen bestaat als uit diep bezinksel van soms heel oude indrukken, door dien physischen aard bepaald, en waar in langen tijd nieuwe impressies geen vat op hebben zullen, dan na trage verwerking en binnen zelfde en gelijkaardige palen, — al zal hij, binnen zijn lichaamlijk temperament en zijne geestes-gewoonten, naar het gemoeds-bestaan weinig veranderingen onder-gaan: het verrassend-nieuwe dat zijn net-

vlies treft, het overstelpend-talrijke dat zijne zenuwen trillen doet en doorschokt, de eerst misselijk-aandoende, daarna en weldra blij-nieuwsgierige innerlijke schommeling die er uit ontstaat, — eenmaal dat hij zich heeft weten te bemeesteren, en dat hij, hoewel steeds nog objectief-klaarziend, zich als eene zelfstandig-denkende eenheid in de stede-massa, in het stads-leven, kan gaan voelen, zal zijn werk, datgene dat eerder op de uiterlijke werkelijkheid berust, dat bedoelt impressionistisch te zijn en een vluggeren, bewegenden indruk wil geven; dat — met andere woorden en uit een ander gezichts-punt — de uit-te-drukken stemming niet zoozeer den kunstenaar aan zijn onderwerp, aan 't gekozen gegeven ontleent, — zal dat werk natuurlijk van gansch ander karakter zijn, in 't meer nerveuze der uitvoering even-zeer als naar den geest die de schilderende hand stuurt, dan datgene welk een spiegel is van heel kalm, haast onroerend leven in de opene natuur, op een schamel dorpje.

Van Sinte Martens Laethem aan de Leie in-eens te gaan leven naar Brussel: ik ook weet wat het is, bij zelfde ondervinding. En uit eigen indrukken vermoed ik, waarom Niekerk heel bepaald bij sommige stads-wijken ter weêr-gave verwijlt: het zullen deze zijn, die echte fornuizen van barnend

stads-leven, welke hem van aanvang af als het karakteristiekst, het minst-rustige getroffen hebben, en waarvan het trillend jagen heftigst contrast uitmaakte met de oneindige, eenzelvige, verlatene lijn der Laethemsche kouters, en hun haast-bangenden vrede.

Dat contrast vond hij stelligst geopenbaard op boulevards, langs winkel-straten, aan de stations: overal, waar het eigenlijke Brusselsche leven ophoudt.

Want de, prachtig-drastische, stede-zichten van Niekerk konden, merk wel op, bezwaarlijk door een geboren Brusselaar geschilderd zijn. Eerst omdat men nauwelijks drukte gewaar wordt, als men er midden-in geboren werd. Daarna omdat het eigenlijke Brussel, dat der Brusselaars, élders ligt.

Brussel is, gij weet het, naar wijk-verdeeling en naar moreel-geestelijke verdeeling, dubbel en driedubbel. Er is — en volgend vertellen brengt u dichter bij Niekerk's werk dan welke verklaring ook, — er is de Kuip, of Lage Stad, die der winkeliers is; er is de Hooge Stad die deze is der drie aristokratiën; en er is die van 't plebs, welke van een bepaalden hoek uitstraalt. Iedere wijk brengt aldus eigen mentaliteit mee: de Lage Stad, met als centrum de Groote Markt en die als een bloed-kroppenden slag-ader den Berg-

van-'t Hof naar de Boven Stad voert, herbergt den beleefden en dienstvaardigen, maar praktischen en geld-gierigen geest eener rijke en gezette winkel-bourgeoisie van gelijk en joviaal, weinig-kiesch maar zeer goedaardig humeur, die over-dag in bedompte achter-kamers groote boeken vol-cijfert, geld telt, zware hompen vleesch eet en middag-dut. De dames en jufvrouwen zijn van 's morgens vroeg opgezet, en wijden een somptueuze zorg aan heur haar-kapsel. Zelden zijn zij mager. Minder mager nog, om 't regioen van den buik vooral, zijn de heeren, wier handen breed en dik zijn, en die men 's avonds vindt in de groote koffie-huizen. Sedert jaren bestaat de neiging, dat ze de oer-landsche tappe-rijen, waar men geuzen-lambiek uit rieten mande-kens drinkt, verlaten voor ruimere Duitsche bier-gelegenheden. De jongere lagen verkiezen, op hunne beurt, de Engelsche bieren. Aldus is er onder de menschen een onbetwistbaren vooruit-gang in beschaving vast te stellen. — Gaan ze niet op café, dan zijn ze met de dames in den schouw-burg, welke dames er anders ook wel alleen heen-gaan, en die men alsdan bloots-hoofds en met onstuimig rokken-gewuif de trams ziet bestormen. Voorkeur genieten de minst-ernstige dier schouw-burgen, en den Munt-schouwburg als men er muziek uitvoert van tusschen de jaren 50 tot ± 80. Slechts Mas-

senet en een paar jongere Italianen mogen dien datum overschrijden. In den Vlaamschen Schouwburg komen zij nooit, al praten ze als moeder-taal het zuiverste Vlaamsch, zorgvuldig woord voor woord en zoo letterlijk als doenbaar is in een gemakkelijk Fransch vertaald. Voor die menschen is Brussel: hun winkel- en hun woon-kamer, het koffie-huis en den schouw-burg. Van de menschenvolte, de bewegende massa, het „Brusselsche leven" maken ze geen deel uit, dan als toeschouwers en leveranciers. Zelfs 's Zondaags kijken ze, aan het terras van een boulevard-koffiehuis gezeten, liever toe, dan zich in de menigte te mengen der wandelende menschen; tenzij ze naar Boschvoorde paling gaan eten, of, opgetooid, kramiek in het Ter-Kammeren-bosch.

In de Hoogere Stad wonen ambtenaars, bankiers, professoren en renteniers. Zij wordt begrensd door de ministeries eener-zijds en het Paleis van Justicie anderer-zijds, en sluit ín het Koninklijk Paleis, de Stads-warande, de Musea en de Bibliotheek. De Universiteit en de boek-handelaren zijn vlak in de buurt; de deftige Engelsche bier-huizen, waar al de geleerden komen, hier-gelegen. De mentaliteit, niet zoo eenvoudig als onder den winkelstand, zult ge beter raden dan ik ze u beschrijven kan. Ze bestaat uit facetten, die elk hare zeer-

eigene schittering hebben. Algemeen staat ze hooger, en ze is formeel, naar de bezigheid van elk individu. Een professor redeneert b.v. niet geheel als een bankier; hun redeneering zal echter gelijkaardig blijken voor wie vergelijkt, omdat ze gehouden wordt binnen den vorm van 't geoefende dagelijksch-werk. Zelfs de rentenier, al heeft hij geen dagelijksch-werk, ziet zijne denk-wijze bepaald door de hereditaire begrippen, die den kaste-geest uitmaken, en die te Brussel onder de menschen van dien stand welig tieren, tenzij bij nachtelijke uren, als zij ze, ongezien of kwasi, afleggen als een toch nogal knellend keurs-lijf. Deze menschen hebben dus dit met elkander gemeens, dat ze stijver en minder spontaan, en lang niet zoo joviaal zijn als de winkeliers. Het stijfste en allerminst-joviaal zijn natuurlijk de ambtenaars, omdat ze heel vaak van winkeliers afstammen. De schouw-burgen dezer luyden zijn de Parkschouwburg, en de Munt-schouwburg als Wagner gespeeld wordt. Van 't vroegere dulden zij „Carmen" en Berlioz, en huldigen reconstituties van Glück. Richard Strauss vermag ze in woede te ontsteken en om Claude Debussy halen ze de schouders op: spijs der langharige artisten en sjofele Russische studenten, vaak in de Hooge Stad ontmoet. — De dames der hooge onderscheiden zich van deze

uit de lage stad daardoor, dat ze uitgaan, de winkels uit en in tippen, en tegen vijf uur bij Matthis of Marchal, banket-bakkers, enkele stonden vertoeven. Vroeger dronken ze er koffie, maar nu drinken ze er thee. Ze kleeden zich als de deftigst-onderhouden cocottes, die zich kleeden als de deftigste renteniers-dames. De vrouwen der bankiers dragen weinig juweelen. Voor dezen is Brussel beperkt tusschen de Naamsche poort en tot beneden de Magdalena-straat. De boulevards zien ze soms in geen zes maand.

Dan is er nog het Volk, het plebs, het rakalje. Het is voor het interessantste deel, zoo weinig gemanierd, en maakt daarenboven voor bewoners van Lage en Hooge Stad zoo weinig deel uit van Brussel, dat ik er over zwijgen kan. Alleen wil ik u zeggen dat het, in zijne uitnementste vertegenwoordigers, mannelijke en vrouwelijke, uiterlijk wel heel veel weg heeft van de kaste die men, om Montmartre, „Apaches" noemt. Een ethnograaf zal u uitleggen dat die gelijkenis niet het gevolg is van eene eenheid-in-ras, maar van eene eenheid-in-bezigheid. Die bezigheid, die ik u evenmin beschrijf, grijpt vooral 's avonds na elven plaats. Dan zakken hooger-bedoelde, mannelijke en vrouwelijke vertegenwoordigers, en meer opzichtelijk deze laatste, die er een bijzonder, en nogal vet, kapsel voor over

hebben en zich daarbij onder witte shawls gaarne in eene steen-roode blouse hullen, een deel van den boulevard af, waar ze over-dag, als echte oerbewoners der stad, niet verschijnen.

Zoodat de boulevard, de groote doorsneê-boulevard, tusschen Noorder- en Zuiderstation, met de De Brouckère-plaats als midden- en de Beurs als glans-punt, geen eigenlijk-Brusselsche levens-uiting is. Hij is, met zijne duizend barnende lenzen der uitstallingen en terrassen van winkels en koffiehuizen; het rotsend en ronkend gerij van elektrische trams en auto's, waar tusschenin de bakjesmenners schelden; de ineengedrongen massa die schalt en roezemoest, der vlijtig-loopende of traagkuierende menschen, het opdringerige van krantenmannen en bloemen-meisjes; en daarboven uit, als het echte parfum, het blij-subtiele, geestelijke bestaan der stad en haar meest-eigen uiting, die werkt als een lichten roes, een aangenaam-onbestendigen, onvatbaren goochel van zinder-klank en licht-geweef, van teer gespeel der tonen en kleuren, een trillen van alle uiterlijkheid dat meê doet trillen en na doet trillen het binnenst: dat alles maakt van den boulevard het aantrekkingspunt voor den talrijken vreemdeling, die heel dikwijls van de stad niets anders kent.

Het is hetgeen ook Niekerk het aller-eerst en

aller-sterkst aantrekken moest. Voor hem was het leven rondom de Beurs een echte openbaring, zijn schilders-oog eene blijde verrassing. Om het bonkige, Amerikaansch-Grieksche, Olympiaansch-rustige en -domernstige van het grijs-steenen gebouw, de wriemeling van heel een land, duizenden gekomen uit al de hoeken van het land, om hier, in de koorts van winst en verlies, in een fabuleus spelen met fortuinen, in 't hunkeren en angsten, loos glimlachen en sluw grijnzen der doorzenuwde en doorpeesde tronies, — om hier de zaken te beredderen die als de machtige pols-slag zijn van dat land. Het jagen, trap-op, trap-af, der haastige verkoopers; donkere of stralende gezichten achter borrel-glazen; bedremmelde handen aan een nota-boekje: en dát in duizendvoudige vermenigvuldiging der gestalten en uitdrukkingen, in 't dringend samen-persen op 't volle plein dat golft van menschen, door-sneden van donderende omnibussen, doortjingeld en doorzoefd van trams, doorschrild van fluitende en gillende straat-venters; en slechts déze rust: 't gemakkelijke evolueeren der volmaakt-aangepaste cocottes, glimlachend uit te roode monden en te zwarte oogen, lang-gerekt lonkend naar deze beursman-welgedaanheid of den kommer van genen: voltooiing, geboden, eener goed-geslaagde geld-operatie, of troost om eene débâcle, die zij met bestiale

hoop door-glanst.... En, valt de avond dáarop in; gaat fonkelen de gesperde muil der drank- en eet-huizen; brandt de hemel van wisselende elektrische advertenties; gaat blijder worden, na de afgedane zaken, en vlugger-wendend en -keerend het mieren-leven, dat als verschrompeld schuift over straat, zwart, met het blanken van fel-witte gezichten, het openbloeien van dames-jurken, het blauwend glanzen van de onverschillige witte kielen der boodschappers; gaat kolossaal groeien in de open wijdte van de donkere lucht de gestalte der omnibussen waar hoog-op de koetsier troont over de stampende reuzen-paarden; gaat geniepiger worden, en fijn-geheimzinnig het jolig-ingehouden geprevel van deze samen-klinkende menschen-monden: dan krijgt deze Beurs-plaats een uitzicht dat telkens nieuw schijnt, en blijft altijd even-grootsch.... En wordt het later, dat de beursmannen éten, dan wordt het ook rustiger, en er komt als een zalige moeheid over het gaan-pad. De koffiehuis-terrassen staren, verzadigd en aangestoken, de meer-dringende, meer-lokkende evolutie der „demi-monde" na. Want er komt, gevoelt men, angst onder de dametjes die voor het avondje den milden vriend niet vermochten te ontdekken, en thans koortsiger gaan en loeren. De terrassen, gerust en blinkend voldaan, staren en, ongevoelig,

glimlachen joviaal achter het cognacje. Nu en dan laat een hart zich vermurwen, staat de verloomde drager ervan zwaar recht, en 't zeer-gevoelige vrouwtje weet waarheen ze moet, om het op zijn tocht achter haar áan ter goeder plaats te geleiden.... Tot ze allen, de vrouwtjes op een paar arm-zalige vleêr-muisjes na, voorzien zijn en heengefladderd. — Dán komt er plots ijlte. Haastige gestalten, rechts en links, naar de stations....

En híer heerscht, op al te oneindige pleinen, de eindeloos-desolate verlatenheid. Heel ver, 't weifelend licht van enkele moede vigilantes, waar de kop-hangende, dik-knieënde schimmeltjes geduldig den eindelijken stal aan 't wachten staan. De lichtende gevels der koffie-huizen kijken blind-onlevend den duisteren in. Nog slechts een geniepigen en gemeenen bloemen-verkooper die om een arme, verlepte, onzalige en mistroostige slet drevelt. En dat is van onzeglijke treurigheid....

— En aldus zag het Niekerk. Doch niet alleen op Boulevard en aan Beurs of Station is het, dat hij in zich den verheerlijkenden gloed vond en de dingen in heel-bijzondere schoonheid zag, om ze daarna te schilderen. Ik zei u daareven hoe de Berg-van-'t Hof, of wat er thans, helaas, aan puinen van overblijft, (want met het oog op een „Kunst-berg", heeft men hem deerlijk

gehavend) en, voeg ik er thans bij, de verlenging ervan, als een kloppende slagader tusschen boven- en beneden-stad is. Nog steeds, hoewel grootendeels plat-geslagen en aan éene zijde besloten door een ijselijk-grauwen planken-muur vol schreeuwige advertenties waarboven bergen steen-gruis puilen, is hij, in de namiddag-uren, een beleefde vergader-plaats waar men elkander ontmoeten kan, en waar vooral de voorname dames op inkoop komen, of zíj die wenschen voor voornaam door te gaan. Dan krijgt de Berg-van-'t Hof een heel speciaal karakter: ik zou maar zeggen iets als de Amsterdamsche Kalverstraat, waren we niet te Brussel, en was de Kalverstraat nu niet zoo heel Amsterdamsch.... Gij stelt u de vertooning gemakkelijk voor. Het charmante, ónstijve, gratievolle, luchtig-gedistingueerde van 't hier-geziene lokte Niekerk bijzonder aan. Maar veel meer nog het tragische der straat bij regen-avond, zooals hij het in éen zijner beste doeken gaf, en dat een grootsch schilderij werd....

— Maar dit werd een opstel al te uitgebreid, ging ik met beschrijven voort. Ik staak dan liever deze vluchtige studie op eene laatste opmerking,

die ge ook al zonder mij zult hebben gemaakt. Ik zei u dat weinigen evenzeer als Niekerk begaan zijn met menschelijkheid, en hoe hij dit had uitgedrukt in de schilderijen die hij te Laethem borstelde. Dat gevoel heeft hem nooit verlaten. Al liet de groote stad bij hem eerst en bij aanvang hare vlinderende, verblindend-vlugge, overstelpend-talrijke impressie na: meer omgang met haar doet lengerhande, dat zijn eigen gemoed naar boven komt, en dat men gaat voelen hoe het. meer en meer, met zijne stads-gezichten zal gaan als met zijne stil-levens. Ik sprak u van de Stationplaats met de armzalig-alleene beneden-staak-slet, Ik zei u den Berg-van-'t Hof bij regen-avond. Ik voeg erbij deze arme vigilante-paarden, en zeg hier: zij zijn me onder zijn werk het allerliefst, omdat ze lyrische uitingen zijn van zijn innigst eigenwezen, omdat ik er in erken wat me de stil-levens zoo dierbaar maakt....

* * *

Aldus verdiept, groeit en verinnigt in éenheid, na 't verbluffende der al te dringende indrukken, het werk dat ik u heb willen voorstellen. Maurits Niekerk is nog uit de dertig niet. Nu eerst is voor

hem de waardeering gekomen, die den zoekenden artist sterkt en gerust stelt. Wat we van zijn innig leven en zijn steeds breeder kunnen te verwachten hebben, is, weet ik, veel. Moge hij het, te onzer vreugd, verwezenlijken!

1909.

THÉO VAN RIJSSELBERGHE.

Als ik deze stoere gestalte zie, gestuikt van nek en bonkig van schouders, en dit hoofd vol wil en wijsheid, scherpzinnigheid en beradenheid, begrip en beleid, waarvan de blikken, beslist maar nadenkend, vorschend maar betrouwend, de verte tegenkijken: hoe zoude ik niet denken, bij het portret van Théo van Rijsselberghe, (dat ik hier onder oogen heb,) misschien minder om onmiddellijke gelijkenis — zij bestaat! — dan om de voorstellings-waarde van beider uitzicht en de geestelijke dracht, — hoe zoude ik niet denken aan onzen Gentschen Man van het Belfort?

— Verwezen thans tot grauwe eenzaamheid zijne onaanroerbare grootschheid, want verweerd en verwond aan elken knook der knoestig-hoekige gedaante, kan men hem heden zien tusschen de barstige zerken en verbrokkelde kapiteelen, de schuinende zuilen en verbazend-jong stijgende en neigende boog-gaanderijen, die de bebraamde en

beveilde puinen der Sint-Baafs-abdij, in 't dichtruige gras der binnen-tuinen, waar zwart de sparren rijzen en de fluister-klatering van een ahorn, maken tot een museum van plaatselijke gedenk-steenen. Hij staat er, de Man van het Belfort, onaantastelijk-stoer en ongenaakbaar-bral; hoe gehavend ook, de eenige die, in volle gestalte en op de hoogte welke hoort bij zijne waardigheid, overeind bleef tusschen, bóven, óver dit uiteen-geslagen Leven, schoon nog alleen als een doode maagd en als een verwonnen krijger. Maar hij is niet dood, hij. Met den strakken blik van den spiedenden soldaat en van den contemplatieven monnik, gebiedt als 't ware zijn onvergankelijk-Gentsche wil — onvergankelijk door brutalen ijver en teedere koppigheid —, heerscht zijn dubbelzinnige geest die 't goede bereiken wil, al was 't door de oneerlijkste middelen — die geest is Gentsch, en als ijzer dat plooibaar wordt in den gloed en harder bij 't verkoelen, en tot staal als men er koud water op giet, — gebiedt en heerscht hij over puinen, die een Klooster waren, en eene Kazerne. Eginhard bekleedde er de Abts-waardigheid; de benden van Alva stichtten er omheen huizekens van pleizier en infamije; hij staat er in eeuwigheid, de mystieke en hardnekkige, de blij-geestige en stout-moedige, de brandende en koele Gentenaar.

Want heeft hij niet eeuwen gestaan, vroeger, onder de bete van zon en van vorst; gezweept en doorstriemd van wintersche winden; doorzinderd en doorkorven van zomer-laaie; maar pal steeds en groot, starend en bezinnend, den storm-hoed aan de schouderen geschroefd alover den stierennek, de welvende borst die deinen doet dicht-ijzeren maliën-kolder, de beenen als boomen, de hand in geruste kracht aan 't zware en onfeilbare slagzwaard; — heeft hij niet eeuwen gestaan in viervoudige staatsie en gestalte, aan elken hoek van het steenen Belfort dat, boven de schrompele nijverheid der steegjes, boven de geslotene stilte der kloosters, boven vechtende kroegen, boven tellende kantoren, rees als het blok-aan-blok-gemetseld symbool der Gemeentelijke Macht: uit die macht onontkomelijk geboren en gegroeid, betrouwen weldra en geweten dier macht, en ernstige hoede over haar prachtig verleden?....

Zou hij echter, verwonnen alleen van het helsch element — een brand die het Belfort ten deele vernielde — dalen van recht-staande heerschersplaats: niet te minder (en meerder misschien) behield hij, hier binnen de abdij-tuinen, zijn afgetrokken beteekenis van bezielden steen; en op dat gelaat met de harde juk-beenderen, de breede en diepe holten waar bol rollen de blikken, den

neus die zindert en adem uitsnuift, de zinnelijke lippen en hun vaste geslotenheid: daar erkent zich, bewogen maar met de kalmte zijner koppigheid, de Gentenaar in, als in het rots-geworden teeken van 't eigen oer-innerlijke karakter.

Want dat karakter bestaat erin, acuut de werkelijkheid waar te nemen en ze gul-groot te verwerken; kritisch-objectief te beschouwen en lyrisch-subjectief weer te geven; zeker te zijn van 't waargenomene en imponeerend-snijdend daardoor bij 't verdedigen van 't recht der persoonlijke verklaring; brutaal-eigenzinnig eindelijk in zijn zucht naar vrijheid, zoo in conceptie als in verheerlijkte verwezenlijking ervan. Hij weze koop-man of kunstenaar: hij blijft, binnen de gegeven omschrijving, dezelfde. Hij weze soldaat en vechters-baas (en hij was het altijd): hij zal na Gavere, niet meer dan na West-Roosebeke, — zijne twee gevoeligste neder-lagen — versagen noch toegeven; Karel de Stoute verdoemt zijnen „harden kop", en, Gentenaar-zelf, verdraagt te minder graag hem Keizer Karel. Want hij gaat, de Gentenaar, prat op zijn recht, overtuigd van de goede en berekende gronden ervan; en daarna kost hem niets te duur, om zijne opvatting recht te houden. Daarom is hij meestal brutaal; daarom weet hij voorzichtig te wezen. Want overwinnen móet hij, en

hij zál 't, hij minnaar van alle vrijheid, maar liefst van de zijne.

Dát ziet de Gentenaar in zijn Man van het Belfort, die gesloten en breed, ingetogen en uitdagend is.

En nu doet het zich zoowaar voor, dat Théo van Rijsselberghe, Gentsch schilder, naar gestalte als naar trekken des gelaats, den Man van het Belfort gelijkt.

Niet dat ik aan het toeval zulker gelijkenis de beteekenis van eene onomstootbare wet, de mathematische waarde eener onontkomelijkheid zou toekennen, bedoelende dat Théo van Rijsselberghe, wen op het uitzicht trekkend naar den Belfortman, als hij bezitten zou wat een geboren Gentenaar in hem gevoelt, wat hij gewaar wordt bij hem te beschouwen. Nog daar gelaten trouwens, dat de karakter-teekenen, het Beeld der Sint Baafs-abdij toegekend, wel wisselen zullen van beziener tot beziener — gaande van gebrek aan alle sensatie tot hypertrophie der eigene geesteskenmerken —, zou het een al te groot gewicht te hechten zijn aan den vorm van een neus of de dikte van een lip. Zelfs een weêrbarstige phrenologie zou weinig leeren bij 't helmet, dat het

steenen hoofd der dertiende eeuw duikt, en onmogelijk maakt vergelijking met den kop eens schilders in de twintigste. Zijn we niet, daarenboven, in een gelijkmakend-demokratischen tijd, die onder telkens andere maskers hetzelfde gestarde begrip vat, en het onbetwistbaar-geachte der algemeene beginselen? En dan: wie zou ten huidigen dage niet beschaamd zijn, op zijn aangezicht te dragen wat aan vreugde en leed, wrok of dankbaarheid te zwaar woog op zijn hart? Wij hebben den moed niet meer, ons in ons eigen gezicht te toonen. Waarbij komt, dat de natuur ons geene verrassingen spaart. Een mystische dichter onder mijne vrienden, die zeer oprecht weg-smelt in eene ijsroom-vroomheid die hem stemt tot voortreffelijke verzen, en waarvan de lezer, hem niet in persone kennend, meenen zou dat hij er niet anders kan uitzien, dan een monnik van Fra Angelico: deze dichter heeft een snor om een gendarm bang te maken, en zijn voorkomen is nooit dan joviaal. En deze andere dichter, Hollander hij, wiens intellekt eene nieuwe Nederlandsche poëtiek inluidt en indaagt: vertoont hij niet neus en mond van een makelaar, wel-gedaan, in kruidenierderij? — Houdt dit nu niet voor portretten, waar het niet zijn dan schematische voorbeelden eener mogelijkheid, die er meer en meer naar te dingen schijnt in

onze Lage Landen, ongeweerde werkelijkheid te worden.... Zij bewijzen echter het onuitstaanbare, wen onhoudbare der bewering, dat men betrouwen moet op vormen, plooien en lid-teekens van een kop, hoe hij weze sprekend van karakter.

Het geval echter met Théo van Rijsselberghe is een dankbaar geval: de heusche wezenlijkheid dient hier eene verlokkelijke fantazie, dewelke ons in niets beletten kan ze tot een gelukkig einde door te voeren. Want deze fantazie wordt gesteund door, heeft de proef doorstaan van een talrijke ondervinding: Théo van Rijsselberghe is, zoo in uiting (zijne speciale uiting: die van een schilder) als naar uitzicht (mits men mij, voor de vergelijking, den afstand gunne van een zevental eeuwen), Rijsselberghe is, naar mijne Gentsche subjectieve waarheid, de Man van het Belfort.

— Man van het Belfort dus, zóo naar uitdrukking van eigen innerlijkheid, als naar gelaats-uitzicht.

Maar laat me trachten te bepalen, wat de geestelijke innerlijkheid van het gestelde type geeft, verwerkt door eene kunstenaars-natuur. Wij weten dat ze, algemeen genomen en tot grond-slag van elke werkzaamheid, beteekent: een zin en een kennis der werkelijkheid, strevend naar eene

vrijheid die gebonden blijft binnen de persoonlijke opvatting van het wezenlijke. Wat wordt zulk werkelijkheids-bezit, gegroeid tot geestelijk eigendom, bij den artiest? Concreter gezeid: hoe omschept de Gentsche kunstenaar tot schoonheid zijn geweldigen zin en liefde der realiteit? Waarom doet hij het op de wijze, waarop hij het doet? Wanneer, na welke ontwikkelings-gang, herkent de Gentsche kunstenaar in het voortgebrachte gewrocht zijn vrij-geworden beeld van den indruk, van de stemming, van de beteekenis, van de vordering der wekkende werkelijkheid? Onder welken vorm mag zijn bevredigd gemoed als bevrijde reactie, als persoonlijke en belangelooze weêrgave, de beschouwde en ondergane werkelijkheid belijden?

Laat ik hier de Gentsche Kunstenaars zelf antwoorden.

Dat echter eerst volgende bron van verwarring en misverstand worde gedempt. Als ik schrijf: Gentsch Kunstenaar, dan kon dit de gedachte meêbrengen, dat ik geen onderscheid maak tusschen het æsthetisch ondervindings-veld en -vermogen van, b.v. den Dichter en den Schilder, van den Musicus en den Beeld-houwer, en de uiting hunner kunst-macht op een zelfde vlak stel, en onder eenzelfde beoordeelings-methode. Dit is allerminst het

geval, en elke dichter die ooit en met oprechtheid aan 't schilderen ging met eene bedoeling van kunst; elke beeld-houwer zelfs die een teekening wou maken buiten benuttiging voor zijn beeldhouwwerk, weet wat hij te overwinnen heeft, weet hoe hij zich te verplaatsen heeft in gansch anderen geestes-toestand, ja, geestelijkheid, wil hij bereiken wat hij heeft gewenscht of van zich-zelf gevorderd. Neen, geen zelfde staf meet onderscheiden kunstuitingen; en het ware even brutaal als puëriel zeer verschillende werken, van poëzie evenzeer als van plastiek, te onderwerpen aan en te verklaren door een al te gemakkelijk vooropgestelde theorie.

Niet het kunst-werk op-zich-zelf dus, noch zelfs eene gansche periode van werkzaamheid, zal voor den scheppenden artiest getuigenis leveren van zijn Gentsch-wezen. Ik zal, in dit gedicht of gene lithographie, in deze enkele symphonie of gindsch afzonderlijk tafereel, allicht weinig-Gentsche kenmerken terugvinden. Maar ik zal ze terugvinden, meer of minder duidelijk, meer op minder gedesinteresseerd, in de geestelijke geschiedenis, in het artistieke vormings-proces van uitmuntende Gentsche kunstenaars, welke kunst ze nu ook beoefenen. En daar zullen die ken-merken echt zijn, en, wen waar, overtuigend.

Daar hebt gij, bij-voorbeeld en als eerste voor-

beeld, Maurice Maeterlinck. Opgegroeid in eene plompe en razerige stad; in een zeer gesloten huis dicht bij den spoor-weg die, gedoken achter melaatschen muur en de dubbele rij van stoffig-ademlooze platanen, niets vernemen liet dan gillen en donderen; tenzij de familie verbleef — in den zomer, en in Vlaanderen regent het aldoor over den zomer, — aan 't lood-zilveren, effen, recht-lijnige, geniepig-kalme, angstwekkend-vriendelijke, blijmoedig-schrikwekkende van een àl te gelijkelijk egaal kanaal; zoo heeft Maeterlinck (en ook wel zijn broer, die nochtans notaris zou worden: o kunst-vóorbestemming!) geleefd tusschen de opgewekte strengheid van burgerlijke ouders en de fleemende onbegrijpelijkheid van opvoedende Jezuïten (waar hij trouwens zijn schrijf-wijze, zijn zeventiend-eeuwsch-klassieke ontwikkeling en zijne geestelijke belangeloosheid aan dankt). Zulke bestaans-voor-waarden prikkelen alle zenuwen, die prikkelbaar zijn. Al zouden bevrijding van school-tucht en liefde voor sport, (ook liefde voor gezellige naaistertjes,) Maeterlinck wrokkig ontketenen voor eene geeste-lijke gezondheid: zoodra hij in zich zal voelen ontwaken den woord-kunstenaar, zal zijne woord-kunst wezen die van een bitter-scherpen, van een nijdigen en weemoedigen impressionist. Herleest „Les Serres Chaudes": het is pijnigend van over-

spannen werkelijkheids-vizie; „Princesse Maleine" is, tot in de taal die ze spreekt, angstig-verbluffend van naturalistische natuurlijkheid, en tot in „Pelléas et Mélisande", zelfs tot bij „l'Oiseau bleu", heeft de dichter in het dialoog niets vergeten, verrassend-juist, van het Gentsche Fransch. — Bij groeien en verworden rijst echter zijn geest onophoudend. De knellende, de vijandig-klemmende realiteit, al heeft hij ze ook legendarisch en veralgemeend voorgesteld, (óok een Gentsche karakter-trek), kan geen voldoende spijze blijken voor den hunkerenden honger naar hoogere menschelijkheid. De schat der Vlaamsche mystiek leert hoe men het dagelijksch brood maakt tot eeuwig voedsel. Andere philosophie erkent het bestendige van de minste daad. En de werkelijkheid, de ondervondene werkelijkheid, die men niet langer scherp en pijnlijk ondergaat, leert men gebruíken: ze moet naar hooger leiden, zij moet voor 't hoogste dienen. „Het Leven der Bijen": toont het trouwens niet hoe geene onmiddelijkheid dient dan tot altijddurende bestendigheid? En Maeterlinck ging zoover, dat zijne glimlachende afgetrokkenheid, die hem uit scherpe werkelijkheids-waarneming gevoerd had tot het hoogste geestelijke genieten, — Maurice Maeterlinck ging, abstract en bewogen, gelooven in „L'Intelligence des Fleurs".

Uitdrukkelijker nog, en beslissend, leert het werk van Charles van Lerberghe de waarheid inzien van onze stelling. Aanvangend met „Les Flaireurs", sedert de Elisabethians eerste toon-beeld van een „Théâtre d'Epouvante", dat Maeterlinck van zijn vriend en stad-genoot naar den geest en den vorm af zou kijken, en waarvan de bestand-deelen waren niets dan een minutieuze en pijnlijk geraffineerde keus uit schrikkelijk-overdreven werkelijkheden, — hun symbolisme, hoe kenmerkend ook, is te kinderachtig-brutaal en doorzichtig om de aandacht te trekken, tenzij door zijne hyper-naturalistische verkleeding, — zou 's dichters arbeid rijzen weldra langs de gulden ladder der meer en meer wazige „Entrevisions" (waarin de realiteit alleen nog voorwendsel is, en inspiratief middel, tot droomen en de broosheid van beelden in den droom), tot de kristallen doorschijnendheid, tot de ontlichaamde, gesublimiseerde helderheid, tot de naar het levens-princiep herleide, naakte zuiverheid van „La Chanson d'Eve": gedichten, alleen geëvenaard door sommige, schaarsche, verzen van een P. C. Boutens. En het genie van Charles van Lerberghe, — ongelooflijk-geworden schrijver van het panieke dramatje dat „La Princesse Maleine", in 't veel ergere, voorbereidde, — zou uitspatten en uiteenspatten in „Pan": niets meer dan de (veel te

grof voorgestelde) onstoffelijke drijf-kracht en bezieling der wereld, verheerlijkt door wie de verfijnde martelaar onder Schrik en Dood was geweest.

Zal ik u spreken nog van een derden Gentenaar, beeld-houwer deze, zijnde George Minne, dien ik als voorbeeld aanhalen wil, omdat zijne uitoefening van eene andere kunst mijn oordeel bevestigt, door hare resultaten, dat ik mij aangaande een quasi-algemeenen Gentschen kunst-geest weinig vergis? Vóór twee jaar, in April, publiceerde „Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift" een opstel [1]) waarin ik naar meer-individueele, hoewel algemeen-menschelijke oorzaken, trachtte te verklaren waarom de meester, uit een sarkastisch-tragische, later meêwarige en vrome wezenlijkheid rees, meer en meer, zoo in plastische uiting als in oproependen geest, naar eene belangeloosheid die, met moedwillige beperking in de middelen, betuigde eene verruiming van gezichts- en gevoels-vlak. Het viel me toen niet in, of ik oordeelde uitwijding hieromtrent onnoodig, bij de aangegeven redenen daarvan deze te voegen van het Gentsch-zijn. Al is Minne, meer dan wie, en niet alleen door geboorte, voorliefde en keus, een Gentenaar. In honderd anekdoten, hier misplaatst, weinig bescheiden, maar hoezéer

1) In dezen bundel opgenomen.

overtuigend voor mijne ziens-wijze!, kon ik uit het gezamentlijke gemeenschappelijke leven van Maeterlinck, Minne en Van Lerberghe, genoegzame bewijs-voering vinden voor de overtuiging, dat uit hun liefde van en hun schrik voor, uit hun zicht op en hun lijden onder een zeer scherp-ondergane werkelijkheid, de abstractie, de afgetrokken expressie, de aldoor-maar-strakkere of meer-heftige uiterlijkheid hunner kunst niet zou zijn gegroeid, waren zij geene Gentenaars geweest in het merg en in de nieren.

Het is omdat Gent, als levens-midden — dat men er onvermijdelijk ondergaat — u bindt eerst tot wanhoop toe, en u zweept aldra onder 't bralle gebod, dien knellenden dwang te ontvluchten. Onder de loome koppigheid der burchten, langs den looden loop der kanalen, lijdt de ziel hare vreezende liefde. Er hangt daar een giftige toover in de roetdoorwalmde luchten. Er krielt bangelijk verholen leven in de schaduw-beslagene hoeken der stinkende stegen. En daar wordt men de gevangene van, die, eenmaal vrij-gelaten, niet meer weet wát met zijn vrijheid aan te vangen, en die haast smeekt, zijn kerker te mogen blijven bevolken met zijn droomen en bevuilen met zijn dierlijkheid. En niemand zou de halsstarrige begoocheling vermogen te bezweren — ironie of bral geraas zijn niets dan kleine middeltjes tot eigen gerust-stelling, — zoo daar

niet ademde en woei, zweepte en hijgde, boven de torens en hun bangende schaduw uít, de Gentsche vrijheids-geest, die altijd uitweg vindt, al is het door een dool-hof vol bramen en distels; die den uitweg móet vinden, en zoekt tot hij hem gevonden héeft. Het is dat de Gentenaar, hoe hem boeië en niet loslate eene beangstigende werkelijkheid, zijn geest geen ruste gunt; dat hij geen vrede vindt naar den geeste, zoolang, in zijn gemoed, de realiteit niet gegroeid is tot het Evenwicht, dat ik Stijl noem.

* * *

Hier is, gij begrijpt het, geen sprake van stijl-alleen-naar-den-Vórm. Ik bedoel hier vooral Lévens-stijl.

Levens-stijl, ik kan hem moeilijk anders omschrijven dan door de antithesis: hij is het tegendeel van Levens-póse. Pose is altijd leugen: zij is het bewijs, en soms de vergoêlijking van een gebrek. Als macht is ze niet, dan hoogstens een middel tot verweer. Wil ik mij laten doorgaan, wil ik poseeren voor een rijk man, dan neem ik daarvan de uiterlijkheden aan — al te opzichtelijke kleedij, over-groot vertier, en wat dies meer, — die mij de achting bezorgen, naar mijn oordeel noodig om door het leven te komen. Pose kan

trouwens, behalve zulke misschien noodige leugen, ook een ziekte zijn. Zij kan den ongezonden zucht worden naar eene vooruit-komende, eene opmerkelijke en opgemerkte personaliteits-schijn, eene personaliteit die, daardoor alleen reeds, bewezen wordt niet te bestaan. Zonder levens-noodwendigheid ditmaal, en zelfs tot schade in mijne levens-voorwaarden, kan eene neiging, die ik me-zelf niet verklaar, er mij toe drijven, het uitzicht nabij te willen komen van een acteur of een jockey. Niets nochtans, in mijne omgeving, kan me daar middellijk of onmiddellijk belang voor inboezemen, of bezorgen eruit profijt. Misschien onderga ik er schade door, en zeker noemt men er mij excentrisch om. Ik kan overigens geens-zins paard-rijden, noch heb lust comedie te gaan spelen. Mijne pose wordt in dit geval belangelooze leugen: eene vergoeding vind ik er niet in, dan eene negatieve. Niettemin blijft ze een gebrek beteekenen: ik ben niet dát waar ik, om welke reden ook, voor zou willen worden gehouden.

Levens-stijl, hij, is juist het tegen-deel. Niet berustend dan op vaste, degelijke, soms subtiele werkelijkheden, gekozen echter en gecontroleerd, is hij het zekerste teeken van een macht, van een bewust vermogen, vermits hij dáarin bestaat, dat hij zich uit in een oordeel en een wil, die eind-uitkomst zijn van feiten, bezonken, gezuiverd en

gedegen tot affecten en gedachten. Binnen de grenzen der personaliteit en hare componenten, houdt levens-stijl steeds eene waarheid in. Binnen elks eigen logica en de wetten en vermogens van elks beeld-vorming en beeld-schikking, is hij het waarachtige, onvervalschte teeken der geestelijke individualiteit. Naarmate het schiftings- en louterings-verlangen en -vermogen hooger gaan en breeder worden, stijgt ieders levens-stijl in waardigheid en in waarde: een adel, die de voortreffelijkste is, daar hij niets dankt dan aan eigen zintuigelijke en moreele beteekenis. Belangloos steeds, wijst hij op het echtste eigendom: zich-zelf, en op het bezit der beste bewerkstelligings-wijze en uitbating ervan: oordeelkundigen zelf-tucht. Bij sommigen (heiligen en de hoogsten onder kunstenaars en geleerden,) aangeboren gave en natuurlijk bezit, kan hij bij anderen ontstaan uit de loutering van het lijden en de noodzakelijkheid van de beteugeling. Bij den Gentenaar groeit hij uit den zuchtnaar- vrijheid, uit den bewusten wil van geestelijke vrijheid, binnen de grenzen eener grondige zekerheid. En nooit door uiterlijk gepraal bereikt men hem; want ik herhaal het: hij is in alles het tegendeel van levens-póse, en kan niet ontstaan dan uit oprechte liefde tot de waarheid, die men niet benadert dan met geduldige nederigheid.

Het spreekt van-zelf dat de kunstenaar, die de hoog-vlakte van zulk evenwicht heeft betreden; die de dagelijksche daden en gebaren geleid heeft naar, bewerkt heeft tot zijn eigen wezen, waar ze bestendigd worden tot verhoogde en veralgemeende waarheid; die ze binnen de œkonomie weet te houden van een klaar inzicht en het opzicht over zich-zelf en over hunne uitdrukkingsnoodwendigheden; — hij die niet langer is de barbaarsche geluider of strijker-van-verf, immediaat reageerend, met panische vreugd haast maar zonder bezonken gevoel, in onomatopeeën en trippeling (wat zijn sommige gedichten méer?), of klodders morsige of schreeuwende kleur, op een onbeoordeelden indruk; maar die geen impressie terug zal geven aan de inboezemende natuur dan na het filtreeren door een gemoed en een geestelijkheid die de eigen bewogen vrede hebben gevonden: het spreekt van-zelf dat de kunstenaar, die tot Lévens-stijl is gegroeid, geen werk zal voortbrengen dan van stijl-in-den-Vórm.

— Wil dit echter zeggen, dat de hoogte-maat van den Levens-stijl de scherpte of de uitzonderlijkheid van den Vorm-stijl bepaalt? Moet men er als eene waarheid uit afleiden dat, naarmate de per-

soonlijke geaardheid van den artiest in eigen afteekening wint, ook de uiterlijkheid van zijne kunst in eigenaardigheid, in afgetrokkenheid zal stijgen? Het ware zeker onvoorzichtig, het als noodzakelijk voor te stellen.

Want, niet-waar?, elke kunst-uitvoering hangt eerstens af van eene reeds-beperkende techniek en de gebruikte grond-stof. De eene of andere dier grondstoffen moge gemakkelijker verwerken; licht boetseert men pleizieriger in pasteline (of hoe heet het?) dan in klei; tempera-verf is misschien aangenamer dan akwarel-kleur; en ik vind soms mijn woorden beter in 't Fransch dan in 't Nederlandsch. Maar vast staat: ik moet boetseeren, schilderen of schrijven, wil ik bekomen een beeld, een schilderij, of dit opstel. Wij zijn dan eerst gebonden, door de uitoefening van onzen arbeid-zelf, aan de verbruikte stof en aan het gereedschap ervoor, en men schaafde vooralsnog niet beter dan met een schaaf.

Nochtans (gevolg vermoedelijk eener andere beperking,) schrijft Querido anders dan Couperus — en ik neem het geen van beiden kwalijk —; Mejufvrouw van Hall bewerkt anders haar beelden dan Toon Dupuis; en hetzelfde paard zouden Breitner en Hart-Nibbrig, hoewel beiden op doek van zelfde kwaliteit en met de eigenste verwe en kwasten, op zeer onderscheiden manier, naar ik

vermoed, behandelen. Ligt dat nu aan den afzonderlijken Levens-stijl van elkeen dezer artiesten? Is Verhaeren heftiger en vreemder in zijn stijl dan Maeterlinck, omdat hij het ook ínnerlijk is; omdat „le Style, c'est l'Homme même"? Want men spreke niet van educatie: Verhaeren en Maeterlinck gingen school bij dezelfde Jezuïeten. En schrijven, kunst voortbrengen bij middel van het schrijven, leert men toch eigenlijk niet....

Het weze trouwens gezegd, dat zeer groote en zeer bijzondere kunstenaars zich immers liefst beholpen hebben met de meest- gewone en de meestversletene middelen. De rijke Racine is een arm woorden-boek. Miserabele dichters, daarentegen, zoeken de vreemdste vocabelen voor de armoedigste gemeen-plaats. De waarde der emotiviteit, en hare gewiktheid, brengt dus niet noodzakelijk meê de meer-of-min groote weelderigheid van hare uitdrukking. Het „Nihil in intellectu quod non prius fuerit in sensu" brengt niet meê, dat het overtollige en overweldigende der zintuigelijke gewaarwording het schiftende verstand overrompelt, — waar Levens-stijl voor zorgt, — en dus ook niet dat een overvloed van woorden noodig zij om ze ter wereld te brengen. En nochtans, ik herhaal het: waar enkelen als van zelf alles tot zijne eenvoudigste expressie herleiden, vinden geestelijk-

evenwaardigen noodig, geen bestand-deel van hun gevoel ongezeid te laten, en kleeden in een profusie van bijzonderheden wat de eersten vertoonden in een zeer welsprekende naaktheid.

Dat is, meen ik, omdat minder de graad van Levens-stijl op den Vorm-stijl invloed heeft, dan de individuëele physiologie van den artiest, en omgekeerd: dat elks physiologisch wezen minder invloed heeft op de vorming van Levens-stijl (waar veel denken, en soms bewust strijden bij komt), dan op Vorm-stijl (die „l'homme même" is omdat hij meer van zijne zenuwen dan van zijn intellekt vergt). Met andere woorden, wat de sensoriëele impressie bij 't kieskeurige, bij 't filtreerende der kunstenaars-personaliteit allicht verliest, zal zij allicht terug-winnen — onder de kontrool natuurlijk, zonder dewelke geen kunst-werk is, — in den kalmen of zwoegenden arbeid der schepping, der materialiseering. Het eerste „allicht" hangt af van Wijsheid; het tweede „allicht" van eene koorts, die koel of heet kan zijn, en die wisselt naar ge ideo-emotief of louter imaginatief, naar ge visuëel of auditief, naar ge.... wat weet ik al! zijt....

Dit onontkomelijke physiologische wezen nu, naast de verbruikte grond-stoffen belemmering of althans wijzigings-component bij het overzetten van levens-stijl in vorm-stijl, en dat bij geestelijke

vorming minder te doen heeft dan bij geestelijke uitdrukking, — ik blijf altijd bij den kunstenaar, —: het hangt, vermoedt gij, onvermijdelijk en hoofdzakelijk van overerving af, en van gewoonten, jong reeds aangenomen. Ik heb in mijn opstel over George Minne aangetoond, dat de patricische aard van zijn vader, en dezes bezigheden, van een bouwmeester, waar Minne in opgebracht werd, op het werk des beeld-houwers, op den stijl van dat werk vooral, een grooten invloed hebben gehad.

En nu doet zich voor dat de vader van Théo van Rijsselberghe eveneens een bouw-meester was, en van meer-nederige afkomst. Wat, eveneens waarschijnlijk, bij dezen impressionist-vol-stylistische-strengheid, behalve de gevoeligheid van het netvlies, van overwegend belang is geweest. En zoo kom ik op mijn onderwerp terug.

* * *

— Al weet ik van Théo van Rijsselberghe's levensomstandigheden weinig of niets (verwacht hier dus geene biographie!): ik vermag ze mij vóor te stellen met waarachtigheid, op gronden die me kans geven, in mijne voorstelling eene waarschijnlijkheid te benaderen die er beter misschien de physionomie van weêrgeeft, dan mogelijk-strijdige werkelijkheden.

In den, nogal goren, stads-wijk, die leidt naar een nijverige en brutaal-bralle werkmans-buurt van nauwe steegjes en walmende huisjes, waar zwarte fabrieken hunne omfloerste venster-oogen en den roet-bos der hooge schouwen boven heffen, — ik zelf werd in dien wijk groot gebracht —; in eene straat, hoofdzakelijk van geniepig-behoeftige burgertjes bewoond en vuile winkeliertjes, maar waar 's Zondaags de groote poort van een societeit-voor-geringe-lieden ten dans noodende of hart-smeltende koper-muziek uitgalmde: een huis, het grootste der straat, met breede, steeds opene inrij-deur, waarin, stevig, de gestalte van een gebrilden grijsaard, die, boven den grauwen baard, met zékerheid zijne pijp rookt. Het is bouw-meester Van Rijsselberghe, de vader. Achter hem aan, de wijdte van een binnen-plein, vol steenen, pleister, karreelen. Holleblokken kloppen de bol-hoofdige keien. Metsers-figuren treden aan en buiten, tikken aan wit-bestuifde pet. In de kamers, links, raadt men de nauwgezetheid van teekenende architecten. Daar zitten ook wel de zonen op kantoor, die talrijk zijn. Want allen kozen zij zich een bezigheid, den stiel des vaders aanverwant.

De, allicht weêrbarstige, werkzaamheid van Théo's dag heeft plaats tusschen de rustige nijverheid dezer muren. 's Avonds moet hij naar teeken-

school. Een smalle straat, vlak over het ouders-huis, en waarin prikt het licht van een verdacht huis, genoemd „Het Farootje", brengt hem op Achter-leie. Hij over-ziet deze, van aan de Minne-meersch-brug, waar hooge kaars-populieren den donkeren hemel inrechten, tot aan de Krommenwal-brug ingebogen. Hij wandelt langs een ijzer-blin-kende leuning en water-trappen die geniepig nooden naar het zwarte klotsen daar-beneên te treden. Op de kaden walmen stoffig balen vodden, stinken vaten haring en petroleum-tanks. Schaarsch lan-taren-licht toont spokerige gestalten gebogen bezig aan 't lossen of laden van een binnenvaart-stoom-schip, waarin schor-heldhaftig geroepen en gevloekt wordt.... Deze weg leidt ter teeken-Academie. Zij heeft galmende gangen. De klas van het Levend Model is een paters-cel, want ook dít gebouw is een oud klooster. De Gentsche jeugd haalt er, sedert geslachten, grappen uit, die Homerisch en onkieskeurig zijn. Een kachel gloeit er versmach-tend. Het gas zingt als een zwerm nijdige muggen....

's Avonds, en weêr naar huis. 't Acht-uren-lof klept krijschend uit alle kerke-torens, als om hulp. Daar blokt voor u, massief, gezet en dreigend, het Graven-kasteel, thans gerestaureerd, tóen nog beplakt met honderd kleine huizekens, bekroond met een reuzen-dak, vrij nog alleen aan de ingang-torens, die staan

als twee oneindige beenen waaraan ontbreken een romp en een hoofd, verloren, zou men denken, daarboven, in mist en in roet. Daaronder, de inktsteegjes van het Paters-hol. En verder, aldoor het rijzen maar, toren aan toren, van kerk aan kerk, ongezien den loggen hemel in, waar, om nood, kleppen de klokken, en als een brallen dronkenman rameit de ijzeren rammel van het Belfort....

In zulke atmospheer — ik gaf er u van opzettelijk-versterkte kwint-essens, — in deze omgeving van vrees-wekkende strengheid, waar een masker van goedmoedigheid niet dekt dan toezicht over zich-zelf en over anderen, en waarvan het, soms plots uitspattende, reuzen-joviale niets is dan onweerstaanbare, maar weêr gauw gedempte opstand; in zulk een wereld leeren de jaren en de noodwendigheid u tucht, moed en geduld. Ge wordt er taai en tevens hard; gij blijft open-hartig, maar gij wordt voorzichtig; gij ziet groot, maar gij wordt — ik spreek hier weêr meer bepaald van den kunstenaar, — gij wordt kieskeurig in, gij houdt kontrool over de uitvoerings-bestanddeelen van het beeld dat ge ziet.

Gij ziet groot. Want Gent is constructief en monumentaal, en de Gentsche geest is constructief en monumentaal. De kanten lievigheid van gevel-

kens langs zwaan-bevaren grachtjes vervult Brugge met mijmer-ziekte, fijn-geestigheid en zachten weemoed. Het ruw-bonkige van de Gentsche gebouwen — de architectuur blijft er romaansch, — kan u vervullen met angstigen eerbied, u verpletten tusschen deze platte en ónvercierde muren: te dieper haalt gij adem, want te moeilijker. Stad eener groezelige ontzetting eerst, leert ze u de mannen-deugden die ervan bevrijden. Zij leert zichzelf zien en beoordeelen zonder omwegen. Zij weert het sentimenteele, maar leidt óp voor het moeilijke sentiment. Het sentimenteele krijgt er de, ruwe of schuchtere, maar echte plastiek van het eigen gemoed. Geen lievige gevoelerigheid hier, maar Het Gevoel, dat, opgedolven uit strenge diepte, te echter is en te edeler.

Ja, Gent is een school bij uitstek voor 't aankweeken van Levens-stijl. Is het — wijl Brugge was een stad van ijverig geld, van blijden koophandel, van luchtigen adel en verfijnden hof-kring, — omdat Gent de afgetrokken-zwijgende contemplatie omsloot van vele kloosters, en de harde nijverheid van taciturne werkers? Hoe 't weze: men laat er zijn geest niet gaan op gemakkelijk spel, en drijven, doelloos, over den vijver eener liefelijke fantazij. Men bouwt er aan zijn gemoed gelijk de stroeve en achterdochtige poorters bouw-

den aan Hallen en Gilde-huizen. Men wordt er, in één woord, Wijs.

Men krijgt er ook, van lieverlede, Vorm-stijl, vermits ook hij is gelegen in kontrool, binnen, — wij zagen 't — elks physiologische grenzen, weliswaar naar elks sensoriëele wezenlijkheid; maar met angstvallig toezicht erop.

Want zal deze sensoriëele wezenlijkheid niet, natuurlijkerwijze, zooniet gewijzigd, dan toch beteugeld worden binnen een architectonischen, binnen een constructieven tucht? Bij hem vooral dan die, als George Minne, als Théo van Rijsselberghe, voor zijne ziel als voor zijne hersenen eene bouwkundige opleiding heeft gehad.

Het bevestigde zich bij Minne van aanvang af haast. Van Rijsselberghe zou eerst zoeken de Bevrijding uit de omsluitende werkelijkheid. Hij moest den vormings-weg gaan van haast elk Gentsch kunstenaar. — De Bevrijding vond hij in zijn Impressionisme, lang vóor die bevrijding kwam in heel de Vlaamsche schilders-wereld; lang vóor ze bereikte het volk.

* * *

Veel langer in Frankrijk, heeft sedert haast dertig jaren — sedert den kring der „XX", die, nu

zeventien jaar geleden, tien jaar lang al den kring der „Libre Esthétique” vooraf ging, — het Impressionistisch Luminisme in België, en meer bepaald in Vlaanderen, een schuchter wortelken geschoten, dat sterker en sterker werd, en binnen dien tijd wies tot een machtigen boom. — Ik spreek met opzet van: impressionistisch luminisme. Want ten onzent is het steeds — en het spreekt ter eere van onzen levens-stijl — minder om onmiddelijke natuur-impressie, dan om hare gerijpte uiting in licht, in atmospheer, in ruimte, in kleur-schakeering te doen geweest. De grootste onder de onzen hebben nooit nagelaten, zelfs de minste hunner schetsen te „situëeren”, samen te stellen, evenwichtig te componeeren. Zelf heb ik dikwijls Claus aan den trok gezien, mediteerend en zoekend. Bemerk mij den haast-klassieken opzet van Heymans' „Lente” in het Brusselsch museum, en, terzelfde zaal, de schrandere vlakte-voorstelling in Rijsselberghe's „Strandwandeling”. Wie trouwens dezen laatste volgden door de tentoonstellingen der „Libre Esthétique” heen, weten hoe angstvallig hij, op een teekening voor vergrooting bestemd, naar 't gezichts-middenpunt zoekt, naar de juiste plaats in de ruimte, naar het bewegings-moment op het doek-vlak (want beweging, drastische plastiek, is éen der hoogste criteria in impressionistische kunst), dat het gebaar

van zijn model, de licht- en kleur-visie er omheen, het gevoel van den schilder bereiken zullen, en hoe hij aarzelt vóor de vast-stelling. Onze impressionistische meesters van vroeger, — en trouwens evengoed de groote kunstenaars die Manet en Monet, Degas en Renoir, Sisley en Pissaro heeten, om ons tot de inleiders van het Fransche impressionisme te bepalen, maar oneindig minder b.v., een Cross of een Luce, — onze meesters gaan nooit op eerste impressie los, zonder, voorafgaand of gelijktijdig, gevoelig en zelfs geestelijk te schiften. Zij weten — en hierin is Théo van Rijsselberghe hun allen de baas — een schilderij te equilibreeren. Wemelt het licht, het inpliceert niet dat het schilderij moet rammelen. Hun impressionisme is dus niet in het opzetten van hun werk, het is niet „intrinsêque": het ligt alleen in de uitvoering, in het enveloppeeren van een, soms zeer gekozen, zeer opzettelijk onderwerp; het is in het licht, meer zelfs dan in de belichting, — het is in de kleur te zoeken. Het is ón-rhethorikaal en rechtstreeks-humaan in dezen zin, dat aan de kleur geene overdrachtelijke, geen gefingeerde, geene conventioneele beteekenis, maar hare echte, eigene beteekenis, bepaald door licht en lucht, en omgeving en onderlinge verhouding, gegeven wordt. De bedoeling is dus (en willen wij zaak-

kundig oordeelen, dan moeten wij ons op dit stand-punt plaatsen,): de emotie, door het schilderij te wekken, uit te laten gaan van de atmospherisch-juiste kleur-weêrgave.

Dit te hebben begrepen — naast gelijkstrevende makkers — was, voor Théo van Rijsselberghe, de gezochte, noodzakelijke Bevrijding uit het Gentsche zwart. Waar hij echter, lengerhande, en beter en beter — wen misschien juist het zuiverst-Gentsch?: oordeel naar 't vóorgaande! — die makkers ging overtreffen: in zijn zin voor constructie.... Ik wil hier geen schilderijen vertellen: het helpt tot zoo weinig voor wie ze niet ziet! Maar mocht gij ze ooit beschouwen, dan weet gij hoe evenwichtig-gevoelig de portretten zijn (ik heb geweend vóor 't beeld van 't Meisje onder den Stroo-hoed), en hoe evenwichtig-constructief elk landschap. Claude Lorrain zelf ging niet verder; nog de weemoedigste primitief.... Maar ik zwijg: oordeelt zelf, na 't hier-gelezene, gij die het werk kent, en zegt of Théo van Rijsselberghe de Vrijheid niet alleen verwón, maar wịst te betéugelen, levens-stijl aan vorm-stijl parend....

— Wat nu, van zulke overwinning, het nut is voor den volke? (want, niet-waar? hoe individuëel en afgetrokken ook, het bereikt willens nillens een pu-

bliek, het kunst-werk, wat de kunstenaar ook bedoele en aan welken aandrang hij ook gehoorzame; en dáarom mag de vraag wel worden gesteld.) Welke de verhouding, beter gezeid, van een overwonnen publiek is tot den ón-toegevenden schilder? Laat ik hier herhalen, wat ik elders en vroeger zei [1]:

„Dat men over deze heerschappij van licht en klaarte niet klage: dit teeken van blijde gezondheid, — waar ze niet ál te overdreven is: gezichts-hypertrophie is ook een ziekte, — komt ook den toeschouwer ten goede, die rechtstreekscher en meer onbevangen de natuur leert te zien, en zichzelf aldus rijker maakt. Het vreezen der conventie — al dreigt deze ook al bij onmachtige, zeer talrijke, volgelingen van, b.v., Claus [2]), — het streven bij de schilders naar persoonlijke visie dwingt het publiek tot zelf-analyse, tot kritiek zijner eigen indrukken. De massa, die doorgaans geen voorstelling heeft, dan dat de hemel blauw of grijs, de grond bruin, het gras onvermijdelijk groen zijn, in de vlakst-mogelijke kleuren en met de geringste afwijking, leert hieruit eigen voelen, voorbijgaande impressies,

1) In een opstelletje van het Vlaamsch tijdschrift „Nieuw Leven."

2) Hier voeg ik bij: zooals elk nieuw en sterk dichters-geluid tot eene nieuwe rhethoriek aanleiding geeft.

vluchtige beelden op te diepen en te behouden zij maakt er haar net-vlies aan gewoon, beter te zien en 't geziene beter te bewaren; zij is bereid tot fijnere gewaar-wording en aldus tot meer genot ervan. Ja, het impressionisme is, beter dan het meer-rustige, meer-abstracte doorslag-landschap-schilderen van vóor een goede twintig jaar, een school voor smaak-loutering en kunst-zin bij het volk, en van diepere vreugde om natuur en om leven. Schijnt het ook niet verder dan tot oppervlakkig genieten te leiden: „de herinnering aan een ding is beter dan het ding"; hetgeen hier zeggen wil: de herinnering aan een schoon zonne-schilderij kan rijker maken het gemoeds-voordeel dat men heeft aan een gelukkigen namiddag of aan een frissche morgen-wandeling...."

— Is het nu 't eenige, wat men van een kunstrichting eischen mag of te verwachten heeft? Ligt hare ethische reden van bestaan, hare moreele beteekenis alleen dáarin, dat ze haar voorop-gestelde doel met voorop-gestelde middelen bereikt, den volke toespreken kan met de zekerheid begrepen te zullen worden en gewaardeerd, en niet geheel nutteloos? De schoonste kasteelen, op schuivend zand gebouwd, schuinen onvermijdelijk onder

de winden, en slechts vaste fundamenten zijn waarborg voor eene verzekerde eeuwigheid.

Hetgeen me brengt tot een derde punt dezer beschouwing over de schilderkundige uitings-wijze, door Théo van Rijsselberghe verkozen tot bereiken van zijn schoonheids-ideaal.

— Ik ken geens-zins aan de Impressionisten, aan de meest revolutionaire onder dezen, het monopolium der kunst-emotie van dezen tijd toe, beschouwd met een toekomstig oog. Beter gezeid: ik geloof geens-zins dat de toekomst in de circa twintig jaren van ons stap voor stap overwinnend impressionisme — de aanvangs-overdrijving sluit ik uit, — het eenige Teeken der Schoonheid, bij alle verdere uitsluiting, lezen zal. Integendeel. En deze meening staaf ik op het feit, dat vooral zúlke werken voor toekomstige tijden leven blijven die, hoe ook moge wezen hunne uitvoering, en naar welk procédé, rusten op gevoels-bezonkenheid meer dan op het onmiddellijke, op de spontaneïteit van eene gewaar-wording.

Zeker en vast: ik hou van frischheid, zoo naar visie als naar uitvoering. Ik word, in het leven, gaarne verrast door 't plotseling zien van een mooi meisje, en het kan me heel diep roeren. (Al wordt ik oud). Maar wat ik lees in de diepe treurnis van vrouwen-oogen blijft me doorgaans

langer bij, en den ernst van een grijsaard lokt me meer aan, dan de luchtige geestigheid van dezen flierefluiter. Spreek niet van persoonlijken smaak, van een smaak die mij eigen zou zijn: want het ware u verbergen aan u-zelf, zoo ge anders mocht meenen. En lust ge als dagelijkschen kost zulke zwaar-tilligheden niet, geloof me: daarop is het, dat gij het langst zult teren.

Begrijp me niet verkeerd; verplaats vooral deze gustatieve beschouwing niet als onmiddelijk vergelijkend op, acht ze niet in-der-daad gelijkaardig met den grond, waar ik een optisch-æsthetisch oordeel op bouw. Ik verlang zeker geen „zware" onderwerpen, noch „doorwrochte" uitvoering. Ik wil nóch „diep-aangedaan" wezen, nóch — God beware mij! — tot ernstig overdenken worden vermaand of in stichtende voorbeelden onderricht. Maar: ik wil merken of de schilder zijn werk doorvoeld heeft, en dat doorvoelde heeft uitgedrukt. Elke kunstenaar ondergaat, gevoelt schoonheid op andere wijze. Boven de algemeene aisthesis is daarenboven de afzonderlijke aisthesis van den drasticus en van den plasticus; meer bepaald nog: van den schilder, den beeld-houwer, den bouw-meester eener-zijds, van den dichter, den musicus, den danser anderer-zijds. Architecten ken ik, die verveling ondergaan bij de Negende Symphonie; en welke toon-dichter ge-

voelde zich genoopt, muziekaal geest-drift te uiten voor de Propyleeën? Waarbij komen gebrek aan algemeene ontwikkeling en persoonlijken aanleg.... — Een schilder ondergaat nu zeer bepaald een eigen schoonheids-gevoel; het bevangt hem; hij trilt er onder. Maar dát juist wil ik, dát eisch ik: dat de schilder me toone, me op mijne beurt late voelen, hoe hij bevangen is geweest van zijn onderwerp (een portret, een boom, dit pulletje of deze bloem: om het even!), dat hij er geheel van doortrild is geweest, en dat — het voornaamste! — het eerste enthousiasme er om gezuiverd is geworden in den filter van zijn gemoed; dat het — hetgeen de frischheid geens-zins uitsluit, — in den letterlijken zin van het woord, „bezonken" is.... En dit is dan ook, geloof me, het criterium, buiten alle bekommering van „school", „manier" of „procédé", der eeuwigheid: per slot van rekening het eenige wat ons aangaat, ons, kunstenaars....

Niet zoolang, en met dit wel-gevallen, ware ik bij zulke algemeenheden stil blijven staan, kwam er niet zuiver uit, en hoog, de gestalte van Théo van Rijsselberghe. Want, minst-toegevende onder de Vlaamsche néo-impressionisten, schijnt me het heerlijkst zijn beeld in het keur-museum dier eeuwigheid te staan.

De Vlaamsche impressionisten, ook dezen die pointilleeren, zijn, zoolang ze in hun eigen land bleven, nooit zoo heel „Prinzipienfest" geweest. Wij leven in een land van toon meer dan van kleur. De blonde wazigheid onzer zomer-atmospheer, en zelfs het scherpe van sommige winterluchten — hoofd-motieven voor een „plein-airiste", — laten, juistheids-halve, niets dan schakeeringen toe. Het beginsel der kleur-verdeeling werd derhalve bij ons nooit stiptelijk gevolgd. En wetenschappelijke toepassing ervan was trouwens van de hardleersche naïefheid onzer schilders niet te verwachten. Alleen Théo van Rijsselberghe, deels omdat hij ruimer en opener luchten zocht, deels en voornamelijk allicht uit Gentsche koppigheid, gaf nooit en nimmer toe; en ik ken geen schilderijen die meer schoolsch, en tevens vrijer zijn dan zijn naaktstudies. Het lilt en rilt, het is levend en bloeddoorstroomd, dat vleesch; het is, buiten alle verf om, het ademende leven. En nochtans: nergens werden de school-principes dichter toegepast.

Maar nochtans ook: hoe wordt dit werk, voor wie het onbevangen beschouwen kan en durft, hoe wordt het grootsch van deze gewikte bezonkenheid, die Levens-stijl is, binnen de lijnen van Vorm-stijl. Hoe wordt deze kunst, buiten en naast het wisselvallige (hoe angstig ook gevolgd) van kleur, toon en tint,

gesublimiseerde werkelijkheid, door de intense en doorproefde innerlijkheid, door de bewogen lijn, door de menschelijkheid, voor ieder voelbaar, van ieder gevoeligen gevoeld, dezer doeken, dezer portretten vooral....

Maar ik herhaal: beschrijven kan noch wil ik: Théo van Rysselberghe is het waard, dat men hem van uit het hoogere vlak der algemeenheid beschouwe. Wordt het u trouwens gegeven, illustratieve voorbeelden, — schilderijen of teekeningen, — te zien, herinner u dan deze beweringen, en zeg u-zelven of ik ongelijk had, hier te spreken als ik deed.

* * *

Aldus, voor mij, in 't beknopte: Théo van Rijsselberghe.

Ik denk aan den Man van het Belfort....

1910.

EMILE CLAUS.

Hij is opgestaan uit het bed als gedreven door eene onberedeneerde noodzakelijkheid, als onder den drang van een natuurlijken plicht. Hij staat, in de zwoelte van de slaap-zware kamer, met de huivering van een plots ontwaken, bij een onbekend, maar zeer bewust bevel. Om hem heen wegen, nog in nachtelijke wezenloosheid, onverschillig als het ware en strak in eene levenlooze atmospheer, de meubelen. En daar is de verzoeking, voor de ochtend-stramme leden, van de nóg lauwe bedde-lakens.... Maar hij weet het: van uit den tuin, uit den kring der populieren die ze scheidt, slieren weêr samen met schoone bochten, verdichten tot dikke snoeren, liggen log en onroerbaar over de Leie de morgen-misten, gepakt om de oever-struiken, verijlend nauw om de kruinen der boomen, ten hemel toe die, was-geel en gesloten, vertoont nog de laatste ster als een veeg

punt klaarte dat weg-pinkt.... En hij aarzelt niet meer: dáar roept hem de dag-taak: daar roept hem de Funktie. — Hij kleedt zich aan. Hij is buiten.

Een teuge, eerst, aan de lucht. Deze is zonder wind nog, klam en dik. Zij bevangt meer, dan zij de longen verlicht. Zij bezoekt de kelders niet der borst, doorrilt ze niet van de kilte die zindert aldoor tot in de toppen der vingers, tot in de spannende kuiten. Nacht-stil, is ze nog niet aangeblazen door den adem des dags. Maar hém hindert dit loome zwijgen niet; hij hapert niet in zijn wéten. Want blijven onaangeroerd de gewassen: reeds kriept een vogel, tot driemaal toe, eene zelfde ochtend-vraag.

Hij stapt, over den wakken wegel, door 't lange geknars van het hek in zijn hengsels, — een eerste gerucht door den mensch gewekt, — naar de groote baan. Hij stapt als een lands-man, met een diepen druk van de hakken, de knieën licht dóor-plooiënd, voorover het boven-lijf en de strevende schouders, speurend van oogen en neus.... Hier zijn de misten lichter al. Saêm-gedoezeld nog in de verten, en een dichte wijle over meerschen en akkers, rafelen tot flarden de stammen der dreef hun drijvende gedaanten. Reeds pletst wijd-open de dauw uit het gebladert, dat wast, in een malvige ijlte, door

dunner-gewordene, floers-blauwende, geel-berezene lucht. Stralen nog aan de sprieten gras de droppelen dauw niet gelijk zeven-kleurige diamanten, reeds stijgt de neersche geur der ontwaakte slootplanten aan den weg-rand. En dieper ontsluiten zich de longen.

Blind en toe zijn de gevels der huizen, om wier log-bewegenloos dak weegt nog de kappe van smoor. Het zijn kroegen en huizen van kleine lieden. Maar in de hofsteden is de dag ontwaakt met de hanen. De deuren staan open op paarse donkerte. Dóor het doorschijnende waas der opalige doomen, die van melkige glanzen omdoezelt het duistere loover en de massieve kleur der gebouwen, blauwen gaat in den damp van den gistenden mest-hoop, en weêr samen-pakt, grauwer en dikker, dáar waar men raadt de nadere Leie, waggelt bleek een drie-hoek van eenden; snelt de gestalte, vlug en dof-grijs, van een meid met geruchtige akers; wipt plots de verrassing van een zeer zwarten merel. Zacht beurelen de koeien in den gesloten stal. Een hamerken klinkt als een gebarsten bel op een zeisen.

Nu is — men weet niet op welk oogenblik, — 't gezwets en gekwetter ontwaakt, fel als een gevecht, van de kleine vogelen. Het is een scherp gesnater, geen zang nog. Het is of de aangekon-

digde dag ze had overrompeld. Een streuveling van verschrikten klank die uitschiet soms in geschetter, zwijgt soms opeens in verwachting, herneemt dan, verwoed, op éen schrille stem. De takken bewegen ervan. Soms ontruischt het gebladert een uitwaaiëring van reppende vlerken. En dan wordt alles plots zeer stille weêr....

De Man, die in 't eerste ochtend-uur uitging, is thans niet alléen meer op de baan. Loom, met een stap voor heel hun leven, een stap als den tijd-meter van hun leven, gaan hem arbeiders voorbij, groeten gelijk ze een vriend groeten, en zeggen een wijs woord over den komenden dag. Het is oogst-tijd. Als zij voorbij zijn, vervaagt hunne gedaante weêr gauw in den nevel. Maar hoog op hun schouder flitst, bij scheuten koud licht, nu en dan het alaam waarmede zij het graan gaan pikken. Over de gracht, die den weg begrenst, liggen hier en daar ten kante 't gevouwen vest, de blikken pulle, de eet-zak, het aanbeeldje, de kleine hamer, de steenen pijp en de pet: dáar zijn ze, in 't diepe koren, aan 't werk al. En zinder-zingend zoeven de zeisen door de aren, waarvan bij garven vallen de wegende trossen graan uit den smoor die ze nog houdt omwikkeld. Want nog is hij dik over de akkers, vanwege het water.

Want het water der Leie buigt ín hier, naar

den weg toe. Achter een rote knot-wilgen en een zompig punt-meeschje neigt het naar de kasseide; en de mist, die, verijld en verwaasd in de hoeven waar ontwaakten menschen en dieren, volgt in een sluier-bocht de trage strooming, volgt de strooming op gelijk-gehoudene hoogte, zoodat men zeer goed het tin-kleurige water ziet, berimpeld nauwelijks, tusschen de lemmeren van het oeverlisch waar reepen smoor aan haperen, bij den naakten, natten voet der zwarte wilgen. Maar beter ziet men, tusschen het doffe, stoffige zilver van het smalle geblaêrt, dat ritselt nu en dan onder een ongevoelden adem, en breeder: de Hemel. Daar aan de over-Leische weiden geen boomen de nevelen doorwoelen, scheiden, scheuren, tot pluis doorwarren hun watten, is vlakker de lucht en klaarder over hunne gepakte deken. Zij is geel, de lucht, als stil-glanzend ivoor, blauwend naar 't Westen en als nachtelijk nog, rozig reeds en teeder safranig in 't Oosten. Zij welft niet naar een zenith: zij is effen en egaal, en een gespannen gordijn, mat en glansloos als linnen. Zij is onroerend; zij rust; maar zij wácht. En bij zulke lucht is men niet verwonderd dat, zeer dichtbij maar ongezien, een wielewaal, zuiver en zoet, zijn „pipapiliauw" zingt als eene uitnoodiging; natuurlijke verciering als 't ware, van dezen eersten hemel: deze eerste zang....

Eenige stappen verder, en de Man verlaat de groote baan voor een linkere zij-weg. Mede verlaat hij het dorp, dat Astene heet, en is te Deurle. Door de aarde die mul is en zacht en lichtelijk vochtig over een dunne oppervlakte, gaat hij een slapende straat door waar rinkinkt alleen, in heldere bonzen klank, de smidse. Hij nadert de donkerte der boschjes en 't wemelend recht-óp rijzen der schubbige lorke-stammen. Een zware, koppige hars-geur, klam en dik, slaat zijn kleêren aan en zijn gelaat, zinkt lomp en kil in zijn borst. Hij loopt langs het smalle pad, tusschen het brokkelige talud aan beide zijde, waar uit het rood-gele zand de kronkelende wortelen kruipen en zoeken, beplakt met grijs korst-mos, tusschen het ronde hol der konijnen-pijpen. Een gaai scheurt de stilte met gekrijsch. Een roefeling van vleugels doet ritselen de hooge, stugge kruinen, en lam bewegen haar hulsel van mist. Beneden is diep-donker het mos en het dunne gras, waarboven ontrollen de varens. Men ziet, ineens, veel padde-stoelen. Dáar huist iets als eene doove veiligheid zonder licht of lucht.

De weg wordt smaller, en kromt. De Man komt in een dichten schemer. Tusschen dorens en distels, hei-kruid en genst, onder den lagen bogen der hazelaars en 't roode gebladert van eike- en beuke-

loten, klimt hij het duister door, het wegelken langs dat, hooger steeds, zijn ronde reis beschrijft. En plots staat hij, zonder overgang haast, uit den nacht van het warrig-dichte kreupel-hout, in den open hemel, boven op den molen-heuvel.

Hij weet, ineens, dat iets gebeuren gaat. Hij ziet naar beneden. Onder hem en het dellend vlak dat ruig is van borstelige kruiden en donkerder wordt naar het uit het mistige plein naar hem stijgt, ligt, als een visioen, in visioenen-wazigheid, het nog niet gewekte dorp, gestrooid over de oneindelijkheid der weiden als het laag gebloei, in dof-tanige kleuren, van onroerende planten op een dampig vijver-vlak vol eende-kroos. Hierboven echter is eene vrijheid wakker geworden, in een lucht die al gezuiverd is. Aan zijne rechter-hand priemt, paars-bruin en stevig-vierkant, de kerk haar spitsen toren den nevel door, en boven-aan de spille gaat al glanzen de weêr-haan. Lager in de klampe smooren is het de boom-gaard van de pastorie die de over-sluierde domen, in zachte schijning, zijner schoon-ronde ooft-boomen toont. En van daar uit de grillige reke der nog mist-bleeke daken van de dorps-straat, waar de gevelkens en duisterer deurkens, waar de weg-steenen hangen nog, bewegenloos, in de doezeling van den morgen-schemer....

Erover heen zijn het de weiden. Gelijk een oneindige zee van opaal, waar groenige schijnen als de woeling van diepere stroomingen vermoeden doen, liggen ze zonder roering in minder-dichter dampen. Niets scheidt ze van den wit-ondoorschijnenden hemel, waar steeds nog aarzelt het licht, dan, heel ver, eene lengerhand-zichtbaar-wordende lijn van boschjes, een hooge laan, een park om een kasteel: een lange, blauwende golf-lijn. Zij versmelten, de weiden, met den hemel haast; zij vormen er als een groote, welvende peerlemoeren schaal meê die, blanker omhoog, in diepere toonen naar onder neigt en strekt.... Maar ongezien-traag, en verrassend plots als een verschijning, is, over-groot zilver-stuk, een witte zonne-schijf het dun-doomige hemel-vlak doorschijnen komen. Dieper wordt nu het paars der daken. De Man ziet opzij: de ribben van den kerk-toren, het kerke-dak, 't hooge ogief der vensters gingen al hard-lijnig staan. Er komt een roering in de zee der weiden. De smooren in de lage straat gaan aan het deinen en rijzen, samen-geslagen op hoogte der vensterrichels. Van op zijn heuvel, waar thans het grillig gewarrel van braam-struiken en peerde-zurkel, bere-klauw en brem in duidelijker teekening meer en meer klaart op een grond van fellere verwe, kan hij aldus, de Man, onder de hangende slierten

der thans rafelende nevelen, de straat-steenen tellen. Duidelijk worden bijzonderheden, aan koperen deur-appels, blinkend bemerkbaar. De mist, niet verdwenen, gaat traagzaam in reepen te niet....

Tot plots een eerste zonne-straal in éen striem het vlak der weiden dweersch door-schiet en door-scheurt, de mistige schemer scheidt, en als een fonkelende spiegel van gélend metaal de Leie ontdekt, blauw van uit een krommende verte naar den fellen blank van den dichten bocht waar het veer is, tot waar ze heen-neigt, tusschen de boomen, naar Leerne-brug toe: ader der streek, wakker slaande ader die, na den nacht-dood en den dommel van vóor 't ontwaken, haar weêr met kalm-blijden ijver als met rustig-werkzaam bloed zal door-vloeien. En het wordt een verrukking, wanneer dieper en dieper het melkig opaal verkeert als thans in door-schijnend smaragd; draalt hier nog en daar in beril-kleur; maar zuigt de eerste, neersche zon; verzadigt van zon zijn aarzelende dampen-draling; laat smeltend verwazen ze in zon en bezijpen van duizendvoudige tinteling de hooge pluimen van 't gras, de bloemen, de scheden, de platte bladeren, de schermen van de oever-gewassen, en de verschieten kleedt met eene soms-flitsende paarsheid. En daar zijn éen voor één, heffend de loome hoofden, de koeien in te zien geworden, kouwend in 't ijle hun kwijlende

mond, diep aêmend het log-liggende lijf onder den dekkenden baal-zak, — de koeien, éen voor éen, als reuzachtige bloeisels....

En ook het dorp gaat aan 't leven. Geniepig kucht het gebarsten deur-schelletje van 's kosters winkeliers-gedoetje. Hij treedt buiten; zet, huiverend uit ochtend-gewoonte, zijn schouders hoog en zijn kraag recht. En zie, daar klinkt in den Man zijn ooren, zingt hol in zijn hoofd als een zeer vreugdig geluk, de trillend-gewekte klok, na een eerste zindering rond aan het bonzen. 't Is ochtend nu, voor ieder. En thans komt ook beweging. Een gele hond doet luchtig en zonder haast zijn morgen-wandelingetje. Nu zijn het de zwarte mantels der kwezelkens voor de eerste mis. En ook meneer de pastor komt buiten....

Maar de Man, hij, kijkt naar de weiden en hunne zuiverheid. Onzeglijk-vlug is de orbe der zon door het dunne blank-matte hemel-stramien gedrongen; zienlijk haast en met de oogen te volgen, rijst ze, rijper, voller, gezwollen van licht; zaait weemlende bollen over 't gewasschen azuur waar 't schemerrag verijlde; schiet geen eenzame stralen meer, schiet geen bondelen licht meer op velden van schaduw, maar is de opene deur van het licht, laat vloeien het jeugdige licht over 't diepe groen, laat kabbelen het licht over de ochtend-huiverige

Leie. Zij schettert nog niet; zij orgelt niet als ten vroom-stillen middag: zij toont het rozig gelaat der ontwaking, het argeloos-lachend gelaat van het eerste dag-uur. En van háar lachen de weiden.

Van alle nacht-misten gekeerd, blinkt thans dezer veiheid, malsch en diep, met de egale glanzing van effen glazuur. Zacht der Leie ontglooid, schuiven ze rechte de verten tegen, oneindig ver naar de verschieten, zonder één deining des gronds, in de open-geteekenden schoot der rivier die ze cierlijk omcirkelt in zilver. Edel bestikt met teedere kruiden, dáar waar haar rand naar de wateren neigt, bieden ze 't oog, in haar diepere reis, nog de glijding alleen van haar glanzende vlakte, bevlekt met het luie vee. Gedrenkt zijn ze van neerschheid, van zoele vochtigheid; en waar ze de ronde lijn der horizonnen genaken, ontstoomt ze een nieuwe damp, schooner dan chalcedonen. Zoo dijzen ze diep en ver naar de verschieten; beschoten, hier en daar, door een lorke-boschje dat de beminnelijke geheimen houdt van zijn ondoordringbare dichtheid; doorsneden door een plotsgestaakte laan van bolle kruinen; bericheld door de flitsen van parallele slooten die loopen samen in een ongezien midden-punt; tot waar ze naderen de innige bewogenheid van een park, van hooge en lagere boomen die donker zijn, duister groen en

paars in de wazige wijle van malve verdoezeling die ze oversluiert, waar middenin rijst, de laagte der muren in smooren maar fijn geteekend daar boven hun vensters, de rozigen ontwaking van het Kasteel.... Zoo strekken, oneindig, de nobele weiden onder het oog van den Man, en haar maagdelijkheid beweegt hem als ware hij zelve maagd. En hier rust hij, en staart, hier hoog op zijn heuvel. En het gewekte geronk, viervoudig, der molen-wieken, noch de wijze bevelen des mulders storen in hem de edenische geneuchten die de onschuldig-schoone ochtend verbeeldt in zijn droomend bewust-zijn....

Forscher echter rijzen de uren. Een fellere zon veegt de einders zuiver. De dag staat overeind in zijn volle sterkte, in zijne vaste, zékere rusting. De dag is werk-dadig.... De Man staakt nu zijn gepeins. Hij staat op, daalt de kets-baan af langs waar de paarden het graan aandragen en wegvoeren het meel. Thans wandelt hij tusschen korenvelden.

Gebogen over de omriemde leest en den ingedeukten buik; scherrelings en wijd de verstandige stap; laag aan de hangende armen de gezwollen, aêr-zware handen waar bewegen de greep van den haak en de slag van de pikke, gaan dáar de noestarbeidende mannen, nijdig als een roode kogel het

hoofd vóor het boven-lijf uít dat beukt door de zwoelte der aren heen, welke liggen, log van de eigen graan-zwaarte, de zomer-hitte en de slagende omweders. Bereisd van blanke glanzen, die schaduwen in de aanrollende en deinzende deining en onder een hemel die gloeien gaat en wolken vergadert, verzinkt de kleur hunner onrustige oppervlakte naar 't al maar diepere zee-groen toe van 't aaneen-gelegerde stroo, waaraan wast de tengere groei der malvig-schoone vitse en vlekt de neerschte der grassen. Een laatste papaver schatert. Er kwettert, verschrikt, een nest van patrijzen. En de mannen gaan in koppige reke, de lompe klompen brekend de stoppels, stralend de voor-armen van bleek vleesch, de donkere kop blinkend en druipend van zweet. Soms recht een gestalte de naakte, gebronsde borst, blinkend alboven als een dubbel rondas, hollend duister den buik toe alonder. Een geule kille koffie stilt den dorst. En dan breekt weêr de gestalte in twee, en zindert de zeis.... De stilte wordt bangend-oneindig, waar zoeft de slag van het nijvere alaam als 't gezwoeg van een angstigen adem. En gaat een geklingel zingen van 't zethamerken op 't lemmer der pikke, dan is het als het geklep van een onbeholpen nood-klokje.

Want daarboven gaêren, den middag toe, dreigende donder-torens. Op de log-puilende buiken

der onderste, lood-blauwe wolken, heft een klaardere massa, beglansd van gestarde klaarte, steigt ten top een dubbele heuveling van kimmen die klaar nog zijn als sneeuw in de zon. Maar zij tassen zich, lengerhande, als natte wol; nieuwe wolk-bollen gaan wegen op de eerste; er komt gebots dat deuken duwt in den vorm-slappen, deeg-gelijken boel. De lucht dreigt als een muur te worden van gestapelde balen katoen. Maar de druk scheidt weer de menigte der fletse wolk-rompen; nieuwe en hellere ballen damp kruipen ten top en stichten nieuwe torens. En het gaat zóo vlug of zóo traag, dat men niet ziet hóe het gaat.... Daarachter is, in de reten, de lucht zóo blauw, dat men het nooit hadde gedacht. En de kalmte is onverbiddelijk.

Nu zijn de wegels tusschen het koren mul en heet als het schelpen-stof van zomersche zee-duinen. Een hitte golft aán en toe uit de granen. Het is of een nieuwe dracht van stuif-meel draalt over de dikke aren en grijpt naar den adem van uw keel. Musschen flodderen, vlerken open, in 't zand van de baan. Sommige vogelen klagen, bij lange tusschenpoozen. Een rechte, ijle rook ontrijst het schouwken der lage huisjes. 't Gaat middag worden, en laveie...

Ook de Man neemt rust nu. Hij gaat tusschen de hagen, die schaduw leggen over 't schamel

gebloemt der bepalende grachten, de boomgaarden scheidend van den weg. Daar gaat hij zitten, ergens, en eet. En dan komt een warmte in zijne beenen, een droom in zijn hoofd. Hij heeft het gevoel eener zoete bewusteloosheid. En hij slaapt niet, maar leeft van de bewegenlooze noen-stonde.

Als hij de oogen weêr open doet, en een snuivende frischheid blaast in zijn neus, dan staat hij óp en zet zijn weg voort. Een nieuw en blijder leven heeft de rust doorademd. Ten hemele heeft een onhoorbare wind-vleug de wolken uiteen-gewaaid, die slieren nog alleen in vlokken van paarsende watten. De lucht is van teeder-guldene blauwheid. Onder de kromme boomen der boom-gaarden, die, elk op hun grassig heuvelken, een wemelenden schaduw leggen over den wissel-kleurigen rusch, ontwaken hoofd-rechtend de knechts en de maarten. En een geeuw doet ze weêr denken aan het zomer-werk....

De Man gaat verder; tusschen de meerschen thans en de slooten waar geurt het vingerhoedkruid, bitter. Het karre-spoor wordt drassig. Weêr is hij aan de Leie.

De Man is heel alleen met de Leie, en zijne kalmte met hare kalmte. Reeds is alle wind-adem heen. Groot en eenzaam gaat hij langs stukken roodende haver, langs den malven bloei van aard-

appel-velden, langs 't blinkend gewas der beeten. Zijn stap draalt. Hij laat zijne aandacht haperen aan het bloemken der plante ooievaars-bek, aan 't harig blad van een struikje munte, aan een gouden vlieg die een gras-hampje opkruipt. Hij volgt een haastigen tocht van mieren, tot de plotse plomp van een kikvorsch zijn warige gedachten afleidt. Het wegelken is smal en walmt gouden zand op. De rust is zóo groot, dat men ze eeuwig zou wanen. De vrede is zoo oneindig, dat alle wereldsche bekommernis onmogelijk wordt, en geene werklijkheid nog leeft dan die van bloemtjes en van kevertjes, onbewust van hun eindelooze beteekenis. Want hier vergaat men in sereen vergeten van duur en van ruimte. Zonder dat een zorge er u om store, hebt gij deel in de onbeperkte en onbewogene, in de gestadige en gewetenlooze werking der natuur. Te niet alle persoonlijkheid, gaat ge ongeweten deelen in de groote onbesefbare Daad. Gij zijt als dit keitje, als deze zwaluw, als deze kruipende padde, als de zon. Omdat ge alleen maar gaat langs dit wegeltje, zonder denken aan vroeger leed of 't gewin van morgen, aan 't oefenen van uw wil of 't voldoen van een verlangen, zijt ge geworden de spiegel der eeuwigheid en moogt ge beleven de vredige en altijd wisselende vreugde die de bloem u geeft van het plantje ooievaars-bek

en dit goud-vliegje op een halmpje. Gij hebt de onschuld van wie zijn plicht mag doen zonder het te weten. Gij gaat maar langs dit wegeltje en laat waren door uw onverstarde gedachte de keerende gestalten uwer fantazie. Gij voelt zelfs nauwelijks dat een zoete emotie u beweegt, niet meer dan ge u zelf weet te kijken naar dezen vlinder, naar deze rijke water-lelie, naar 't rillen van dit katte-staartje. Gij gaat maar; of, zonder reden, blijft ge staan.

De Man gaat maar, drentelend. En dan blijft hij staan. Nu voelt hij de stilte om hem heen gebogen gelijk een groote brooze stolp van heel dun kristal. Ademloos-onbewogen, zou ze trillend rillen onder het minste windje. Maar geen windje zal storen hare teedere en grootsche, hare gevoelige en egale schoonheid. Zij welft, aan alle ronde zijden, uit een zenith, daar de zon staat als een fonkelend rad waar niemand de geweldige wieling van bezien noch beseffen kan. Ze is effen, de stilte, van een dichtgeweven licht dat nauwelijks beeft; een stellig licht dat, na een uur folterend-oppermachtig te zijn geweest, — en toen sliepen de menschen, — reeds rustend wordt en mild. De spettering is getaand van woest-schietende stralen. Zij vloeien al ineen tot een gelere, onroerende glanzing, tot een doorschijnend waas over den blauwen hemel. En dáarom is de stilte machtig nog, en reeds lieflijk.

De Man staat stil, en ziet naar de Leie. Lui en zonder bewegen hangt in haar wateren de klare blankheid van hetzelfde licht. Van aan den Westereinder, tot waar in 't Oosten een kromming de beide boorden gaêrt, staat in de onroerende vaart, bij wisseling der vormen en schakeering van de kleur, de inbuigende over-Leische oever gespiegeld. Een sinuëuze lijn van blauwend-zilveren elzen-gestruik breekt op de diepere en opene verwe van een traag-glooiende zode, ontrezen, dichterbij, van machtige en eenzame kastanjelaars, van troppelkens zinderende berken, van felle groepen rhododendra. Een rechte, wit-blinkende gevel rijst aan den dag op een achter-grond van brons-roode beuken. Het gras is uitgesleten tot een wegelken, dat uitloopt op een schuitje. Het is een nobel zomer-huis, stil en als loos van alle leven in den rustigen namiddag.... Op hoogeren barm draagt, verder, een boom-gaard zijne kreupele appelaars, waar, in het loover, blank staan en mat de groeiende vruchten. Roerende koeien, nek-gebogen, bevlekken den schaduw-berezen rusch. Een grazend paard blinkt vurig. 't Blauw schort is heerlijk van twee vlas-blonde kinderkens, die spelen en die onhoorbaar zijn.... Daarna staan twee over-hooge Canada-populieren dicht bij het water. En dan zijn het, in schuinte naar de Oostelijke kromming toe, van tinten die wazend ver-

bleeken, de stoffige groen-grijze hazelaars, de taaie oprechting der elzen teenen, een knot-wilgje, en de spichtige uitvingering van riet.

En zulke teekening weêr-spiegelt de Leie, gebroken waar, naar 't Westen toe, een te fellen glans der zon ze belegt met niet-weêrkaatsend zilver dat geelt, maar in dieper schoonheid en edeler vertoon waar ze ongerept en zonder éen verroeren verdraagt de beelden en gedaanten der boomen op 't vluchtend gewas der oever-kruiden en achter de forschere gestalte der dichte waterplanten waar deze haar bevolken. Zacht gevout als 't ware, rijst ze aldus den anderen oever tegen, waar de Man staat. Deze ziet de matte wittigheid der groote bladeren van de water-lelies, die 't midden van den vloed becieren met hun melkige vleesigheid, en waarvan hij de lange stengels wegslingeren ziet onder de schaars-doorschijnende vlakte. Dichter aan hem wordt blauwer het water, en, zou men zeggen, wezenlijker. Dit is, in 't kroezig gefoefel der wakke kruiden en brokkelige aard-klompen, de woning van nijverig-levende diertjes, van schrijverkens en vliegjes, van kikkers en plotsbovengekomen vischjes. Hier ontwaakt ten avond de zwerm der zingende muggen. Zeven-kleurig tintelt het net er, tusschen gebogen grassen, van de water-spin. Hier glibberen de zwartige slakken.

Tusschen het mat-groene eende-kroos, het spichtige pijl-kruid, het blad van plompe en plane; tusschen munte en murik; tusschen de zweerden van 't lisch en de hooge trossen van 't vingerhoed-kruid; tusschen de graciele stengels der katte-staarten en de rillende ombellen der dolle-kervel, is al 't wriemelend leven gegaêrd van den namiddag. Daarachter aan, de schoone en roerelooze Leie, en deze zachte statigheid van den over-Leischen beemd....

En traag gaat de Man thans verder. Hij is te Sinte Martens-Laethem thans. De Ooster-bocht der rivier voorbij, ziet hij, aan een reeds stillere lucht, die gulden taant, gesteld in de dichtheid van boomen, achter de lage daling der daken eener hoeve, de gestuikte toren van de Kerk, schalie-blauw op dat groen, dat ros, dat grijs: een hul gezelligheid na de eenzelvige grootheid van het landschap. En uit de subtiele stilte treedt de Man thans een vriendelijk menschen-gedoe tegen. De hoeve, die tot in de Leie zakt, is levend van dienst-meiden en dieren. Er kraalt een heldere lach los, bij hollen achter een snorkend zwijn. In het koele hol der opene keuken klept het metalen gerei. Paarde-hoeven ketsen op de keien van den stal, waar het „Juto!" klinkt, en het vloeken van een knecht. Kwakend spoedt zich de waggel-reke der eenden uit de even-kletsende Leie naar 't „Goele, goele, goele!" toe

der bazinne die 't graan uitgooit en de hagelende korrels vóor de vechtende en kakelende kippen. Er is weldoende bedrijvigheid die veer-kracht wekt in de schouderen van den Man. En hij is blijde als iemand die onverwacht een vriend ontmoet.

Hij gaat, — tusschen de huizen, de noodende herbergjes, 't genoeglijk gegroet der bewoners, — den kerk-hoek om. Voorbij den grauwen kerkhof-muur, dien de vette donder-blaêren bewonen en aan wiens voet ganzerik, kamille en malve tiert, ziet en volgt hij éen wijle nog eene thans lichtere Leie. Tusschen de schrale, geschraagde perelaarkens ín van een boomgaardeken waar blaat aan haar staak eene geit, langs de bleeke reuze-koolen van een smal moes-tuintje voorbij, gaat hij aan de lage hagen van doorn, blinkende hulst, of ribbig hazel-blad, en ziet, óver het water heen en den naar-voren geneigden boezem die 't beschrijft, aan de eindelooze weiden 't vee en de dravende twinters.... In zijn ponte, onder den schaduw van 't hellende vlierken naast zijn huisje, zit een baardige visscher en verstelt zijn netten, die een galmenden goeden-dag wenscht. Er is een kleine opwinding, een nieuwe trilling van leven gekomen. Op de breedere baan — want de Man gaat thans weêr tusschen de velden — djokken hooge wagens voorbij. Hier staat het koren al gestuikt, en 't groot-gebarend bedrijf is áan

van oppers die worden gebouwd en karren die worden geladen. Vrouwen, onder de blauw-katoenen kappe het rood-donkere gezicht, breken de rechte reken der garven, dragen op den baal-doeken buik de hooge bondels aren aan. De mannen hanteeren den dubbel-flitsenden riek aan de bloote bleeke armen. Er is gegichel en geroep, dat zwijgt als de Man voorbij-gaat.... De na-middag is frisscher. De zon gaat zich deelen weêr in 't spelen van duizend zwermende stralen die breken, zich scheiden, gaan rusten en verloren loopen. Het Westen gaat weldra gulden staan als groen mat goud....

Weêr rijst, in de verte, binnen zijn wacht van boomen, een kerke-torenken: Afsnee. De witte weg is recht, hard en lichtend. Dit geeft dorst en moeheid. Maar een lust-huis is daar, weêr aan de her-gevondene Leie, en biedt koelen dronk. De Man kent blijde rust en laving; zijn oogen volgen gevallig de ranke zeil-booten die, talrijk, 't water bescheren als meeuwen. Want een mild tochtje heeft zich in den hemel opgerecht, en blaast uit het Oosten, en houdt aan.

Zilverend is thans het blauw van de lucht, want zijn de dagen niet kortende reeds als geborgen worden de granen?.... De Man recht zich op. Langs den grooten steen-weg op Kortrijk zal hij weêr den thuis en het dages-einde bereiken....

Hier staat de dubbele rij der beuken hoog en dicht, die, uit de rechte schacht en de duister-zilveren bast der stammen, heffen een net van takken die overteekenen de zijdelingsche huizen-glanzing met blauwe schaduw-spelen, en een kruin van gebladert dat boomen licht dóorlaat en bespikkelt de paarse weg met ronde schijven roerende zon. De Man heeft een verige gang thans: de weg is lang nog, en dat hij bevolkt is met karren en fietsen en volk dat te voet gaat, maakt hem aangenaam en gezellig. Vele merels zingen, bedaard-verhalend, in het loover. Honden jaag-balgen aan wagentjes, en snorren met hangende tonge voorbij. Twee koeien beurelen die, op 't ongewone uur, naar huis al keeren. En meneer de dokter ratelt met kletsende zweep voorbij in zijn sjeeze.... Dit is, met zijn koppig ezeltje aan 't grauw en piepend wiel-getrek, de man met het lijnwaad. De doove bakker komt áan op 't sukkelen van zijn blind en geel schimmeltje. En dat is de belle die nadert van de luizige vrouw die mosterd verkoopt en petrol.... — De Man gaat maar, groetend en antwoordend op de gezegdens van dat schoone weêr. Mét lengen, hem tegen, de lagere schaduwen der boom-stammen. De straat toont thans geen schijven zonne-vergooiing meer, maar poeiërt geel en roodend. Al de schoone geluiden krijgen een eigen en onvermengden klank. Of de dag al ten

einde was, komen de ambachts-lui — de slachter en de mande-maker, de kleêr-maker en de schoenlapper, — aan hun deur hun pijpken rooken. Alleen in de smidse gaat het gerinkink al drukker en blijder. En de brouwer rookt, gewichtig, in zijn koets-poort, een sigaar.

Rood nu ligt de beurtelingsche richel klaarte tusschen de uitgelengde schaduw-straat die de boomen leggen over den grond. Aan beide zijden der kasseide gaan vervalen en effen blinken de huis-gevels, maar die worden van boven rozig als de kleur der perzik. Ziet men den hemel toe: deze is safranig en zonder bewogen gewolk. Slechts heel aan 't einde een drie-dubbelen balk van purper-bezoomd violet, dat aldoor maar gaat zwarten. En ook het stof-opwalmen van den weg gaat purperen, waar de slingerende stoet der hoofde-neigende koeien romp aan romp uit heft, die gouden is omlijnd....

De man nadert, tusschen hof-steên, zomer-huizen en de meêwarige schoonheid van arme-menschen-woningen, het piepende hek van dezen ochtend tegen, die vandaag 't allereerst het zwijgen heeft gestoord. Hij talmt vóor hij binnen-gaat: als tot welkom duikt, uit een gaatje der haag, een laat zonnestraalken fel en vlug den gracht in, speelt om sprietje gras, zoent, overaait de nietige sloot-gewasjes, kruipt door den dichten groei van den oever-rusch naar

hem toe, schiet aan zijn broek zijn wezen tegen. De Man monkelt: hij gevoelt dat hij zich thuis mag voelen.... Het hek kriept; hij gaat binnen: vóor hem staat in éen laaie de roode beuk, cieraad van zijn tuin.

Doorpriemd van hare hardste pijlen; beschampt, beschetterd, hard-nekkig beschoten van haar heftigste licht; nijdig bekaatst en beketst, gloeit hij onder de laatste koppigheid eener zon die, als bezeten van helsche krachten, niet sterven wíl, en breekt in een schitter van scherven, en broeit in een koken van lood, rond den reuzigen stam heen die staat in de onroerbaarheid eens geweldig-verdragenden martelaars. Zijn stam, hij is een staf, is een stevig-gestuikte zuile van vuur die schijnelijk brandt van binnen, die als uitstraalt een gloed ongenadig. En daar-boven beeft het loover van zinderende sprankels, van duizenden gensters uitzwermend metaal. En er-onder is de schaduw héftiger van licht in zijn donkerte, van díeperen gloed in zijn zwartheid, dan 't bonte tapijt der oost-indische kers dat den tuin voortzet; van oranje en roode vlekken wonder bewijlt den avond-tuin; eindigt in een vaste en bezonken kleuren-harmonie, daar waar het glazuren groen van de zode helder nog is onder een halve kreits van populieren, waar-achter blankt, in 't gulden rag van een weiger-rijzenden

damp, een nieuwen avond-sluier alover Leie....

En rijpen zou in den Man een dankbare ontroering, wekte niet de Leie-zelf, van geklets en den helmenden slag van een zweep, en den zang, oneindig, van koeiers, zijne glimlachende aandacht. Hij nadert den boord waar bij nakend najaar bleekt het eerste bloeisel der asters. De rivier zwoegt, slaat, roert en rumoert: het zijn de koeien die over-zwemmen.... Van uit hun bak roepen de jongens: „Blesse, Blare, jute, ho!" De stuur-boom heft uit den vloed, perelen-druipend; dreigt een beest dat draalt of afwijkt, maar weêr den kop recht en de hoornen die zijn een lyra ten duistrenden hemel. Het is een gestoot van rompen, een gestrompel van pooten, en 't lastig heffen der druipende muilen. Maar eindelijk zijn óver de beesten, en de stilte rijst in den smoor als een muur.

De Man ziet den hemel, waar Vesper ontwaakt is. Hij zeeft, de hemel, door de zijde van 't nauw-doorzegene nacht-blauw, een laatste korreling van goud. En oneindig stijgt hij de Leie te boven, de Leie die de sluiers draagt voor den slaap. De oever-gewassen worden van droevere zoetheid.... En de Man kijkt zijn huis tegen, dat paars is, vierkantig, en stil. Venster aan venster, éen voor éen, krijgt een licht dat egaal verdoezelt achter gordijnen. Het is de noodiging tot het avond-maal, de brieven

van vrienden, een boek, en de gezellige aandacht der vertrouwelijke meubelen.... De Man zal binnen gaan.... — Maar hoor: twee stemmen zeggen, in onderscheiden gonzing, een zoeten „Goeden Avond". Hij keert zich om: schrompel leiden twee arme lieden hun bleeke geit naar hun stulpe, ginds. Hij groet terug, en blijft toezien. Hij hoort nog een „Toe, mijn beeste...." Nu is het avond gehéél....

De Man gaat binnen, en hij zal kennen de rust. Maar morgen wandelt hij weêr. Hij zal zijn geheele leven wandelen....

* * *

Deze Man, die ik heb laten wandelen heel den langen zomer-dag door zijn schoone streek, die de mijne is; deze die, wilde ik een beeld maar geven, eenigs-zins, van zijn werk en de geliefde zorg van zijn leven, moest beschreven staan in al de uren van 't geheele Vlaamsche jaar, de Leie-kouters langs in het dagelijksch-wisselend kleed der vier Vlaamsche seizoenen; deze, waar ik niet beter van vertellen kon, wiens werk ik niet beter kon oproepen, dan door hem te toonen als een dankbare meester, als een ijvervolle knecht van het land dat hij beheerscht, dat hij dient, maar dat hij bemint vooral, en wiens liefde zingt met een schoonheid die mijn hart doet kloppen: deze Man is Emile Claus. Ik teekende hem, ik

trachtte hem te teekenen, ik hadde hem willen teekenen als een deel der Vlaamsche natuur, als een spontane natuur-uiting, als eene Vlaamsche natuur-krácht, zooals ook Streuvels dat is, zooals Peter Benoit dat was, zooals het Guido Gezelle beliefde te zijn, toen hij, oud geworden en gelaten, deemoedig en getroost als wie weet dat de Hoogste Vreugden hem spoedig ten deelen zullen zijn, de grootmenschelijke passie van dertig jaren vroeger, en die hij in lange tijden zwijgens een bedwingend meester was geworden, had laten verweeken onder de aandoening die hetzelfde Leie-land hem gaf, en zich tevreden stelde met de glorie, de grootste dichter van zijn volk te zijn, hij die naast de grootsten der geheele Wereld uit had kunnen blinken.

Ja, dit is Claus voor ons, mét Stijn Streuvels, mét Peter Benoit, mét den Gezelle van het „Rijmsnoer": eene symbolische verpersoonlijking van Vlaanderen, éene der spiegels waar Vlaanderen zich steeds in erkennen zal, éene dier zóo zuiver-sterke, dier zóo gezonde, dier zóo blijde en rustige krachten van ons land, dat zij Vlaanderen, dat zij heel hun volk vertrouwen inboezemen in de eigen toekomst, en door hunne fijnheid, door de hoogte hunner kunst, ons die toekomst voorbereiden schooner en rijker, dan wie ooit vóor het kwart eener eeuw hier te lande had durven droomen en hopen.

In geen enkel land misschien, dan daar allicht waar eenzelfde strijd wordt uitgevochten, heeft de kunst eene even-hooge ethische beteekenis, eene even-beslissende praktische waarde, als hier in Vlaanderen. Niet alle onze kunstenaars mogen daar aan mede-arbeiden, en ik onderschat allerminst dezen, waarvan het werk, vanwege individuëele neigingen, eigen-aardige kultuur of andere bekommernis, geen deel heeft in deze opleidende taak, dan in eene later-gelegen toekomst. Maar zij die, zonder voorbereiding als het ware, zonder schijnbare opvoeding, zonder zichtbare beijvering en, zou men zeggen, haart onbewust ontstaan uit den moeder-grond, ineens verschijnend als een beeld van hun land, zóo verassend-echt en tevens zóo overweldigend-schoon, dat ieder er zich onmiddelijk en gretig, met liefde en met bewondering, met dankbaarheid en met trots in erkent: hoe zouden zij — buiten alle innerlijke waarde-schatting van hun arbeid, buiten alle vergelijkende schoonheids-waardeering óm, — ons, Vlamingen, die beseffen wat hunne opheffende beteekenis voor het heden en voor de toekomst is, niet het allerliefste wezen?....

En onder dezen is Claus bij de eersten. Hij is het om redenen, die zijne bijzondere gedaante als Vlaamsch „representative man" uitleggen en

bepalen. Deze redenen, en de gevolgen ervan, heb ik op te zoeken en vast te stellen, wil dit korte opstel de aangave in zich bevatten, van wat een vollediger beeld vertoonen zou.

Claus is, eerst en vooral, — en gij vindt het eenigszins naïef dat ik dit van een schilder getuige, — naar zijne natuur een visuëele. Gij zoudt het op eerste gezicht al vast stellen, zelfs als gij niet weten zoudt dat hij inderdaad een schilder ís. Heel dat gelaat: het voorhoofd dat naar voren schiet in over-schaduwende brauwen die 't kijken vergemakkelijken; de zenuw-gespannen neus die zoekt, die aarzelt, die ontdekt; de mond die gaarne, in samengetrokken lippen, de lucht proeft, de atmospheer smaakt, droog wordt of wak van direkte zintuigelijke gewaar-wording; maar die oogen vooral, die oogen binnen hun rimpels en boven de leder-taaie kaken, het eene haast toe en speurend als dat van een jonge hond waar zijn blik een vliegske volgt dat hem bij middag-hitte kon storen, het andere glunder en gul als van den slimmen boer die zijn zaken kent: heel dat gelaat kan alleen behooren aan iemand, die innerlijk leeft hoofdzakelijk van gezichtelijke indrukken, van de schoonheid geboden door licht-zindering om plastische werkelijkheid;

om atmospherische bewogenheid, — bewogenheid minder van geluid dan van tinten. Meer tonalist zelfs dan colorist; door neiging, aangekweekten smaak en doorgedreven wil, gebonden méer aan de schakeering dan aan de vranke kleur, gelijk de trilling hem liever is dan de vaste en stevige lijn, voert Claus het visuëele van zijne geaardheid óp tot eene hoogte, die de óver-gevoeligheid raakt. En dit doet hij niet alleen, zooals hij-zelf misschien denkt, uit liefde voor de waarheid, uit drift voor de stipte nauwkeurigheid van de tint en de echte waarachtigheid van den vorm: hij doet het grootendeels — en daarom bleef ik hier bij stil staan, — omdat hij een visieële is van zeer bijzondere geaardheid.

„Een landschap", zegt Claus, „is iets dat beweegt. Als het u beet heeft, draait het u in de oogen." Ik geloof dat bij hem die woorden in zekeren zin, in psychischen zin, als zeer letterlijk dienen opgenomen en uitgelegd. En er is geen spraak hier alleen, bij Claus, van het werkelijk-roerende, van het zienlijk-bewegende van een landschap, van een brok natuur: vaart van wolken, deinen van graan onder den wind, kabbelen van het water, die een plasticus immers nooit, dan bij benadering en ik ging zeggen bij aangenomen overdracht, dichtbij komt en bereikt, daar alle plastiek juist verstard vast-leggen van een bewegings-moment,

een bewegings-overgang is. Er is meer: er is een gevoels-bestanddeel, hem van aard eigen, dat zelfs bij bewegenloosheid, bij volslagen roereloosheid van zijn aanvaarde opdracht, hem den innigen levens-slag, den ader-klop, het eeuwig-wakende oerwezen der dingen openbaart. Er is een dynamisch, haast een kosmisch begrijpen; eene diepe en onbewuste vatbaarheid; een natuurlijk en zelf-onbegrepen mede-leven van al wat is, zelfs waar men niet weet dát het is.

— Hier geldt het dan ook niet alleen om de gave, of het aangeleerd vermogen, van alles nauwkeurig op te kunnen nemen, in verband te kunnen stellen met het omgevende, en harmonisch na te beelden tot preciese schoonheid. Maar het is toch ook heel anders dan eenvoudig-emotief deelachtig te zijn in elk verschijnsel; dan de macht, elke levens-openbaring, weze 't dan ook gedaanteloos en meer rythmisch dan formeel, of zelfs louter cerebraal-begrijpend, te kunnen in zich bevatten en verwerken. Het is geen buiten-af staan der zaken, scherp toeziend zonder meer; het is ook niet een bloot opgenomen worden erdoor, een gebrek aan zintuigelijke beheersching die maakt dat gij wordt opgezogen in een mededeelzamen maar vernietigenden roes: het is die groote, wondere eigenschap welke weinigen bezitten, zich-zelf te mogen blijven, en zeer bewust,

als ze 't hevigst ondergaan de ongewoonste gewaardingen; en deze gewaarwordingen dan uit te kunnen beelden in hun felste wezenlijkheids-beeld, volgens de dichste glorie van hunne algemeen-humane, van hunne universeele emotie-dracht. Het is: gebruik en aanwending van de persoonlijk-visuëele gave tot eene eigene en nauwkeurige gemoeds-uitdrukking, waar ieder nochtans 't eigen gemoed in kloppen voelt; impressionistisch-intense uitdrukking, naar 't uiterlijke, van eene innerlijke ontroering, die individuëele stemming niet meer alleén, die voor elk dyonisische vervoering kan worden.

Die vervoering, dat teeken van eeuwige jeugd, van eeuwige verkorenheid, en tevens de macht er steeds het juiste beeld voor te vinden in eene dichte nabijheid; — dat ontroerd-vermogen-te-zijn, en het voor zich en anderen en iedereen te mogen erkennen in de praktische werkelijkheid van een landschap, en het daarna in zulke waarheid te kunnen nabeelden dat ieder er 's kunstenaars vervoering in erkent als ware 't zijne eigene: het is heel Claus' kunst; het is het „draaien" van heel zijn Vlaamsch land in hem; dat hij nóg draaien en wentelen ziet als hij 't al lange verstard heeft op het doek, en dat er 't wonderbaar-levende en -pakkende van uitmaakt voor wie 't mag beschouwen. — En dat is een eerste, en het sterkste

bestand-deel van zijne persoonlijkheid, en wat hem in onmiddelijke voeling brengt met zíjn land en met zíjn volk éerst, met ál de menschen daarná. — Er is een ander bestanddeel: eigenschap van al dezen onder onze kunstenaars die glanzen over hun ras en in 't hart van hun ras; het is, dat Claus sentimenteel is. Hij is ongelooflijk een idealist; ik wil zeggen dat hij, een impressionist, zich niet alleen impassibel houdt bij louter zijne indrukken, maar instinktmatig gaat naar liefelijkheid meer dan naar forschheid, en alle forschheid liefelijke schoonheid bijzet.

Elk schilderij van Claus heeft eene geschiedenis, ís eene geschiedenis: hij weet ze te vertellen — en het is eene derde eigenschap, en niet zonder beteekenis, die wijst op, en bewijst de echtheid der twee vorig-genoemde eigenschappen, — hij weet ze te vertellen met zulke prachtige tooneelspelersgaven, en met zulke gevoelige humor, dat men er aanvankelijk alles bij vergeet, en tot het schilderij toe. Denkt men echter naderhand over die geschiedenissen na, dan bemerkt men inderdaad aldra de waarheid van mijn eerste bewering: de groote innerlijke warmte, de gemoeds-rijkdom van den meester, dien de visuëele geaardheid alleen het rijkste der wapenen, het edelste alaam is, en nooit het eenige doel-einde. En daarna, dat die groote gevoeligheid zich vermeit in haast naïeve gevoelerigheid. En

dat is weêr een teeken van onbewuste grootheid misschien, en in elk geval het bewijs, dat deze hyperaestheet van het gezicht alles behalve een decadent, maar wél eene dier oorspronkelijke naturen is, bij dewelke alles liefde wekt en waar liefde alles voor is, en die immer-dóor het vermogen bezitten, milder en milder steeds te beminnen....

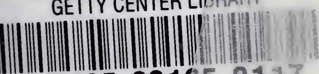
* * *

— Ik heb gesproken hier van Gezelle: laat ik Claus naast dezen plaatsen in mijn vereering, zooals ik hem in de uwe wensch: als de kunstenaar die de eigen verborgenheden toont in het stipste uiterlijkbeeld, of uit dat beeld de overeenkomst met de eigen verborgenheden vermag te laten spreken. Ik heb gewezen op Streuvels: leid uit beider kunst de groote Dionysische deelachtigheid af met de eeuwige aarde en al de menschen van goeden wil. Ik noemde Benoit: ik mag aan dezes liederen denken en hunne romantiek, en tevens aan Claus' beminnelijke neigingen voor teederheid en jeugdige overgave....

En laat mij toe hier ook op te roepen Hém, die vooralsnog de grootste was voor 't zich-beurende Vlaanderen: Conscience. Claus, deze plasticus, die onze meest-beweegbare drasticus is, vertelt al even

natuurlijk en schoon als dezen, wanneer hij zijn schilderijen toont, en vertelt met eenzelfden klank zou ik zeggen. Mogen voor een komend geslacht die schilderijen-zelf de verhalen zijn van een ziel, die onder de rijkste en de fijnste, de spontaanste en de innigste, de blijdste en de edelste was: de ziel van eenen der weinigen, die God miek, in heel hun wezen, voor allen tijd, naar de gelijkenis van hunne moeder Vlaanderen.

1911.

POSADA
art - books
Rue des Eperon
1000 Brussels

